

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “บทบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง The Chapter of Literature review of Civil Politics.” เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ระหว่างการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) กับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยเอกสารเป็นหลัก และการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยเสริม มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

1. เพื่อทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง
2. เพื่อทบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง
3. เพื่อทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และ
4. เพื่อทบทวนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมือง

โดยผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 4 ตอน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4 ข้อตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการทบทวนชุดความรู้เรื่อง “การเมืองภาคพลเมือง” พบว่า นักวิจัย หรือนักวิชาการส่วนใหญ่ยังอ้างอิงผลงานของเดวิด แมทธิว (Mathews: 1999) ซึ่งผลงานใหม่ล่าสุดเป็นงานชิ้นล่าสุด ของดีเลิศ (2565) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “วิชาการกับการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ใน เดินเข้าพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง.” และบทความวิชาการเรื่อง “จากรกหญ้า-ถึงยอดหญ้า : กรอบการศึกษาการเมืองของคนข้างล่างแบบ “ประภาส” กับทิศทางแนวการวิเคราะห์รัฐศาสตร์ไทยในอนาคต ใน เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง” ของวีระ หวังสัจจะโชค (2565) พบในดัชนีนิพนธ์ของสุรธรรม มงคลสวัสดิ์ (2561) ทำดัชนีนิพนธ์เรื่อง “การเมืองภาคพลเมืองของคนพิการในการทำสิทธิคนพิการให้เป็นจริง และยังพบในวิทยานิพนธ์ของสมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน กรณีศึกษา ตำบลนาชุมแสง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น” และงานค้นคว้าอิสระของสุกัญญา คุณยศยิ่ง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง” และอนรรักษ์ เก่งเรียน (2558) ทำดัชนีนิพนธ์เรื่อง “การก่อตัวของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557” สมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลนาชุมแสง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น สุกัญญา คุณยศยิ่ง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง นอกนั้นจะเป็นผลงานวิจัยและงานวิชาการที่อยู่หลังปี พ.ศ.2559 เหตุผลที่กล่าวถึง พ.ศ.2559 เพราะว่างานดัชนี

นิพนธ์ของผู้วิจัยเองได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเมืองภาคพลเมืองว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกิน” เผยแพร่ในปี 2559 (วุฒิพงศ์ บัวชัย. 2559)

“ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง” ยังพบว่านักวิจัยและนักวิชาการยังอ้างอิงงานของ Mathews David (1999) Politics for people. finding a responsible public voice ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง

โดยเนื้อหา “ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง” ยังเหมือนเดิมทั้งหมด แต่ “รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง” และ “การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย” จะเปลี่ยนไป ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เนื้อหาสำหรับ “การเมืองภาคพลเมือง” ยังคงเหมือนเดิม ดังนี้

ความหมายของการเมืองภาคพลเมือง

Mathews, David (1999 : 121-122) ได้พูดถึงการเมืองภาคพลเมืองไว้ว่า “การเมืองภาคพลเมือง” คือ ความสนใจร่วมกันของคนในชุมชนและร่วมกันสานเสวนาหาทางออก หาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันผ่านการสานเสวนา (Deliberation)” โดยการสานเสวนาจะเริ่มต้นด้วยการสนทนา (Dialogue) ในเรื่องทั่วไปที่พวกเขาสนใจร่วมกันก่อน แล้วจึงดำเนินการพูดคุยกันในปัญหาที่พวกเขาประสบจนได้ข้อสรุปหรือข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหา นั่นก็คือ เมื่อพลเมืองพบว่าพวกเขาถูกผลักออกไปจาก “ความเป็นการเมืองปกติ” บ่อยครั้งที่พวกเขาเอาเรื่องราวต่างๆ นั้นมาทำเองหรืออาจกล่าวได้ว่าพวกเขาหันกลับมาดูว่าอะไรที่พวกเขาสามารถทำเองได้ การกระทำเช่นนี้เรียกว่าการเมืองภาคพลเมือง (citizen politics) การเมืองภาคพลเมืองยังหมายถึงความรวมถึง ความมานะพยายามทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อแก้ไขปัญหาส่วนรวมเพื่อการกินดีอยู่ดีของพวกเขาในวันข้างหน้า

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2553 : 144-147) ได้ให้ความหมาย การเมืองภาคพลเมือง คือ การมีส่วนร่วมของพลเมืองซึ่งครอบคลุมทั้งการเคลื่อนไหวของสาธารณะชนทั่วไป ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายหรือกิจกรรมสาธารณะและการเคลื่อนไหวของประชาชนเฉพาะกลุ่ม เพื่อแสดงสิทธิในการดำเนินชีวิตของตนเองหรือเพื่อยับยั้งการกระทำของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา ซึ่งเสกสรรค์เสนอว่าการเมืองภาคพลเมืองและประชาสังคมมีความคล้ายคลึงกัน เนื่องจากการที่นักวิชาการหลายคนมีความเห็นว่าการแสดงสิทธิทางการเมืองนั้นเป็นการสร้างประชาสังคมซึ่งมีความหมายกว้างขวางกว่าการเมืองภาคพลเมือง

อนุก เหล่าธรรมทัศน์ (2554 : 60) ได้กล่าวถึง การเมืองภาคพลเมือง คือ ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (self-government democracy) เป็นการปกครองหรือการบริหารและการพัฒนาบ้านเมืองด้วยตนเองด้วยพวกกันเอง

ยุทธการ ห้าวหาญ (2552 : 64) ได้สรุปเรื่องการเมืองภาคพลเมืองไว้ว่า “การเมืองภาคพลเมือง” คือ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนในรูปแบบต่างๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดความเชื่อมั่นในระบบตัวแทนหรือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ขาดพลังในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในชาติ ซึ่งสภาวะขาดพลังการแก้ปัญหาของการเมืองภาคตัวแทนดังกล่าว ส่วนหนึ่งมีผลมาจากความสลับซับซ้อนของปัญหาที่สถาบันหลักทางการเมืองที่เป็นอยู่ใน

ปัจจุบันไม่สามารถแก้ปัญหาได้ อีกทั้งยังมีปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักการเมืองที่ตอกย้ำความเชื่อของประชาชนต่อระบบ “การเมืองแบบเดิม” เป็นผลทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาต่อรัฐและกลไกในการแก้ปัญหาของรัฐ เนื่องจากระบบการเมืองแบบเดิมได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไว้อย่างมีข้อจำกัดและ คับแคบ เมื่อปัญหาของประชาชนขยายใหญ่และสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ขณะที่แนวทางการแก้ไขปัญหาของ “การเมืองแบบเดิม” ไม่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับปัญหาของประชาชนในชาติ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ประชาชนแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบต่างๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การเมืองภาคพลเมือง” หรือ “การเมืองภาคพลเมือง” นั้นเอง

สุกัญญา ชูขุนทด (2552 : 10) ได้ให้ความหมาย “การเมืองภาคพลเมือง” คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชนและกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เป็นกลุ่มเป็นองค์กรที่มีคุณภาพและมีพลังเข้มแข็งเพียงพอที่จะไปต่อกรกับพรรคการเมือง หรืออำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่จะมาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและผลประโยชน์ของประชาชนไป รวมทั้งการตรวจสอบควบคุมนักเลือกตั้งอย่างเป็นกระบวนการตั้งแต่สมัคร การหาเสียง และรวมทั้งเมื่อได้ตำแหน่งทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น ก็เสนอให้มีการออกนโยบายหรือกฎหมายให้อยู่ในแนวทางและทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศ มีแต่ทำให้การเมืองภาคพลเมืองเข้มแข็งและมีคุณภาพอย่างแท้จริงเท่านั้น

ดาร์รัตน์ คำเป็ง (2552 : 24) ได้ให้ความหมายของ การเมืองภาคพลเมือง หมายถึง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนในการดำเนินการทางการเมืองเพื่อลดฐานะการครอบงำของรัฐโดยการรวมตัวกันนี้เพื่อดำเนินการทั้งในทางบวกหรือลบต่อรัฐ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมไม่ใช่บุคคล ภายใต้สิทธิรัฐธรรมนูญให้การรับรอง และเพื่อสร้างฉันทานุมัติแบบต่อเนื่อง

ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552 : 17) การเมืองภาคพลเมือง หมายถึง การที่พลเมืองในฐานะสมาชิกของสังคมการเมือง เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการใช้อำนาจของสมาชิก อันมาจากจิตสำนึกถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง ท่ามกลางการเมืองเชิงสถาบันและการเมืองเชิงตัวแทน เพื่อตัดสินใจในการจัดการตนเองและร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมของชุมชนและสาธารณะให้เกิดความสุขจนเป็นสังคมการเมืองที่ดี

ประภาส ปันตกแต่ง (2551 : 52) การเมืองภาคพลเมือง คือ การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มประชาชน เพื่อลดฐานะการครอบงำ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตตนเองโดยตรง เป็นปฏิกริยาตอบโต้การใช้อำนาจรัฐ เพื่อถ่วงดุลอำนาจการครอบงำของระบบตลาดเสรีในภาคประชาชน และเป็นกระบวนการใช้อำนาจทางตรงของประชาชนที่มากไปกว่าการเลือกตั้ง เพื่อเข้าไปสู่กระบวนการทางนโยบายทุกขั้นตอนโดยจุดมุ่งหมายคือ ลดระดับการปกครองโดยรัฐ จำกัดขอบเขตอำนาจรัฐให้สังคมดูแลตนเอง ถ่วงดุลอำนาจรัฐด้วยประชาสังคมโดยไม่มุ่งยึดอำนาจรัฐ

ประเวศ วะสี (2551 : 2) ได้ให้ความหมายของการเมืองภาคพลเมือง หมายถึง พลังทางสังคมที่เข้ามามีตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและมีส่วนร่วมในนโยบายสาธารณะ มีพลังในการตรวจสอบและกำกับให้เกิดความถูกต้องทางการเมืองมากกว่ารัฐสภาและมากกว่าองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่เป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่าประชาธิปไตยมาก่อนรัฐธรรมนูญ เพราะประชาชน

สามารถรวมตัวกันเคลื่อนไหว ก่อนสิทธิที่เกิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 87 และการเมืองภาคพลเมืองต้องเป็นพลังจิตสำนึก พลังทางความรู้ พลังทางการสื่อสาร พลังทางสังคม ซึ่งถ้าทำให้ธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตยจะเข้ามาซ้อนทับกัน ประชาธิปไตยกับธรรมะจะต้องผนวกกัน ขบวนการภาคประชาชนเพื่อธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตยจะเป็นปรกการอันแข็งแกร่งที่ทำให้การเมืองดีและกระบวนการยุติธรรมแข็งแรง รวมทั้งสิ่งดีๆ อื่นๆ ก็จะเกิดตามมา

จากความหมายของการเมืองภาคพลเมืองดังกล่าวสรุปได้ว่า “การเมืองภาคพลเมือง” (civil politics) คือ การที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้อำนาจอธิปไตยในการปกครองด้วยตนเองไม่ใช้อำนาจอธิปไตยผ่านผู้แทน ๖ ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิหรือการพิทักษ์สิทธิของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชนหรือสังคมที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนฯ ได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ หรือแม้เข้าถึงก็แก้ไขปัญหานั้นที่ประชาชนประสบไม่สำเร็จ และละทิ้งปัญหาไว้กับประชาชนดั้งเดิม ซึ่งประชาชนจะลุกขึ้นจัดการแก้ไขปัญหานั้นด้วยตนเองเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่างๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของ หรือเรียกว่า “การเมืองนอกสภา” ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชน ของสังคม และประเทศชาติ

ทั้งนี้ “การเมืองภาคพลเมือง” หรือ “การเมืองภาคประชาชน” คือสิ่งเดียวกัน ในปัจจุบันแวดวงวิชาการนิยมเรียกกัน คือ “การเมืองภาคพลเมือง” (civil politics) ซึ่งเป็นการเมืองที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้อำนาจด้วยตนเองในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิ การพิทักษ์สิทธิของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชน หรือของสังคมที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ได้ใช้อำนาจในการกระทำได้กล่าวผ่านระบบของตัวแทนหรือผู้แทน (in-direct democracy) ในขณะที่ยังมีระบบตัวแทนหรือผู้แทนเป็นกลไกหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ซึ่งในระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนประชาชนเป็นผู้มอบอำนาจอธิปไตยของตนเองให้บุคคลเหล่านั้นไปใช้อำนาจแทนตนในสภาซึ่ง “เป็นรูปแบบการปกครองที่ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าอำนาจอธิปไตยของปวงชนถูกใช้โดยตัวแทนประชาชนผู้แทน คือ ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ภายใต้ความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของประชาชนผู้เลือกตั้ง ซึ่งอำนาจอธิปไตยถูกใช้โดยตัวแทนซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนผ่านวาระการเลือกตั้งหนึ่งๆ” (ประภาส ปันตกแต่ง, 2551 : 3) ทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมือง (civil politics) เป็นแนวความคิดที่อยู่ภายใต้ระบบประชาธิปไตยโดยตรง (direct democracy) ซึ่งประชาธิปไตยโดยตรง (direct democracy) คือ การที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ ได้อำนาจอธิปไตยนี้ในการปกครองด้วยตนเองอย่างมีเสรีภาพและอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เช่น ใช้อำนาจอธิปไตยของตนในการทำประชารัฐ (public hearing) การทำประชามติ (referendum) การริเริ่มเสนอร่างกฎหมาย (initiative) การเรียกอำนาจอคืน (recall) การเลือกตั้ง (election) การประท้วง (protest) การปฏิวัติ (revolution) การรัฐประหาร (cou'd eta) การทำประชาคม (community) การชุมนุม (assembly) การลوبي (lobby) การเจรจาต่อรอง (negotiations) การเรียกร้อง (request) การอริยะขัดขืน/ดื้อแพ่ง (civil disobedience) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (critical cooperation) การสานเสวนา (deliberation) และการเมืองภาคพลเมือง (civil politics) เป็นต้น

“การเมืองภาคพลเมือง”(civil politics) เป็นแนวความคิดทางรัฐศาสตร์ใหม่ล่าสุดของโลก เกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยเจ้าของแนวความคิดนี้ คือ เดวิด แมทธิวส์ (David Mathews, 1994) และแปลเป็นภาษาไทยโดยศาสตราจารย์ นายแพทย์วันชัย วัฒนศัพท์ (2552)

การเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ตัวแทนของประชาชน ในระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน/ผู้แทน หรือประชาธิปไตยโดยอ้อมได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึง (non-access) ปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆหรือแม้ว่าผู้แทนประชาชนเข้าไปถึงแต่ก็แก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบไม่สำเร็จและละทิ้งปัญหานั้นไว้กับประชาชนดั้งเดิม กรณีเช่นนี้ประชาชนจะลุกขึ้นจัดการกับปัญหาที่พวกเขาประสบด้วยตนเอง โดยกระทำการกล่าว “เป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของพวกเขา เมื่อพวกเขา “เป็นเจ้าของ”ในปัญหาต่างๆ ของเขาเอง” (เดวิด แมทธิวส์, 2552, หน้า 193; Mathews, 1999 : 137) เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีของตนเองในครอบครัว ชุมชนสังคมและประเทศชาติทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมืองเริ่มเคลื่อนไหวในประเทศตะวันตกมาตั้งแต่มกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยนักสังคมศาสตร์ คือ ชาร์ลทิลลี (Charles Tilly, n.d., อ้างถึงใน สมปฤณ นิยมไทย, 2552) ที่ได้ศึกษาขบวนการการเมืองเกือบทั่วโลก และได้ตีกรอบความคิดเรื่องขบวนการทางสังคมให้แคบลง โดยให้เหตุผลว่าขบวนการทางสังคมมีสาระบางประการร่วมกับรูปแบบของความเห็นโต้แย้งทางการเมือง เช่น เรื่องรัฐประหาร การหาเสียงเลือกตั้ง การหยุดงานประท้วง การปฏิวัติ และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง (“ขบวนการการเมืองภาคพลเมือง: ความวุ่นวายของเสรีประชาธิปไตย,” 2552)

ประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญกับการเมืองภาคพลเมือง ดังจะพบในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 (4)ระบุว่า ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบ ให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ และ (5)ระบุว่าส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ,2551 : 63) โดยมีกฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองออกมา 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, 2551) เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทยนอกจากนี้ การเมืองภาคพลเมืองยังพบในหนังสือและเอกสารทางวิชาการอีกหลายเล่ม (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552; เดวิด แมทธิวส์, 2552; สมปฤณ นิยมไทย, 2552 : 13-21; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, 2551; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, 2553; สำนักพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วม สถาบันพระปกเกล้า, 2553)

สาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง

สาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง เกิดจากความล้มเหลวของระบบประชาธิปไตยแบบผู้แทนหรือประชาธิปไตยโดยอ้อม (in-direct democracy) รวมถึงการมีช่องว่างระหว่างการแก้ไขปัญหาของผู้แทนราษฎรให้กับประชาชนผู้ประสบปัญหา กล่าวคือ ระบบประชาธิปไตยแบบ

ผู้แทนหรือประชาธิปไตยโดยอ้อม (in-direct democracy) เข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนทำให้ปัญหาที่แท้จริงที่ประชาชนประสบอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขหรือแม้ว่าผู้แทนราษฎรเข้าถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่แต่การแก้ไขปัญหาก็ประชาชนประสบก็ไม่สำเร็จและละทิ้งปัญหาไว้กับประชาชนดั้งเดิมซึ่งขาดความจริงใจขาดความจริงจังในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนอย่างแท้จริง ผู้แทนราษฎรทำตามหน้าที่ตามบทบาทของผู้แทนที่ไร้จิตสำนึกและความเอาใจใส่ต่อปัญหาของประชาชนอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้ประชาชนเจ้าของปัญหาจึงรวมตัวกันลุกขึ้นต่อสู้แก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ในทางวิชาการพบสาเหตุของการก่อเกิด “การเมืองภาคพลเมือง” (เดวิด แมทธิวส์, 2552 : 191-193; เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2553 : 92-95) ว่ามีสาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมืองที่ทำให้ประชาชนหลายหมู่เหล่าออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของตน ดังนี้

1. การเข้าไม่ถึง (inaccessibility) กล่าวคือ กระบวนการใช้อำนาจของรัฐมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุน โดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนที่เสียเปรียบจึงก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อประชาชนในการขยายโครงการต่างๆ ของรัฐ เช่น ปัญหาโครงการท่อส่งก๊าซและสถานีแยกก๊าซไฮมาเลเซีย โครงการโรงไฟฟ้าบ่อนอก และโครงการโรงไฟฟ้าบ้านหินกรูด เป็นปัญหาที่เริ่มจากความขัดแย้งของประชาชนในพื้นที่ที่ไม่ยอมรับการดำเนินโครงการของรัฐเพราะประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรง จนขณะนี้ลุกลามเป็นปัญหาระดับประเทศ เป็นต้น

2. ความจำเป็นทางการเมือง (political necessity) กล่าวคือ ความจำเป็นทางการเมืองของกลุ่มชนในระดับรากหญ้าที่ต้องการรักษาสิทธิหรือผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนเองเอาไว้ด้วยสาเหตุที่ประชาชนระดับรากหญ้าถูกละเมิดสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นการละเมิดสิทธิในการดำรงชีวิต การละเมิดสิทธิของครอบครัว ละเมิดสิทธิของชุมชนหรือละเมิดสิทธิของสังคมที่พวกเขาอยู่อาศัย เช่น ประชาชนบ้านห้วยกลทาบบ้านห้วยระหงส์ ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ (วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559) ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืชภูผาแดง) ขับไล่ให้ออกจากที่ดินทำกินที่พวกเขาทำมาหากินในที่ดินพื้นที่ดังกล่าวก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืชขึ้น และชาวบ้านอยู่อาศัยทำกินในที่ดินในพื้นที่ดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายตลอดจนมีร่องรอยหลักฐานของการมาอยู่อาศัยทำกินมายาวนาน ซึ่งการประกาศพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืชประกาศขึ้นมาภายหลังและทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้านและเป็นสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้แทนราษฎรไม่ได้เข้าไปช่วยแก้ไขปัญหายอย่างจริงจัง ปัญหาจึงยังคงค้างอยู่กับประชาชนในพื้นที่มาตลอด ซึ่งปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกินของชาวบ้านห้วยกลทาบและบ้านห้วยระหงส์กับรัฐเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2547 และมีการแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจังและแก้ไขสำเร็จในปี พ.ศ. 2557 ในรูปของ “ภูผาแดงโมเดล” ซึ่งในกระบวนการแก้ไขปัญหาคือเป็นคนที่ร่วมกันแก้ไขโดยนายดิเรก ถึงฝั่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ในสมัยนั้นเป็นผู้กำกับควบคุมการแก้ไขซึ่งไร้เงาของผู้แทนราษฎรในยุคนั้น เป็นต้น

3. ความไม่พอเพียง (inadequacy) ของการเมืองแบบผู้แทนราษฎร คือ

- 3.1 ระบอบรัฐสภาไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนพอที่จะรับผิดชอบแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ประเทศชาติเผชิญได้ และระบอบรัฐสภาอาจจะเป็นปัญหาเสียเองกล่าวคือ ระบอบรัฐสภาแก้ไขปัญหาคือของประเทศชาติในระดับโครงสร้างระดับนโยบายเสียส่วนใหญ่ ปัญหาระดับรากหญ้าจึงถูกละเลย

3.2 ระบบประชาธิปไตยทุกประเทศ การเมืองภาคตัวแทนไม่สามารถตอบสนองชาวบ้านได้ จะตอบสนองเฉพาะบางกลุ่ม กล่าวคือ ผู้แทนราษฎรมุ่งดำเนินนโยบายหรือโครงการของพรรคการเมืองของตนเองที่ขาดการวิเคราะห์อย่างรอบคอบว่า ถ้าหากดำเนินนโยบายนี้หรือโครงการนี้จะมีผลเสียหรือเกิดผลกระทบอย่างไรต่อประชาชนในพื้นที่บ้าง รวมทั้งมุ่งทำตามนโยบายหรือโครงการที่ตนเองมีส่วนได้ส่วนเสีย (steak holder) เป็นที่ตั้งเพื่อถอนทุนทางการเมือง ไม่ได้สนใจผลเสียหรือผลกระทบต่อประชาชนที่จะเกิดขึ้นตามมา

3.3 การเมืองในระบบผู้แทนไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาประชาชนในระดับรากหญ้า แต่เป็นการเมืองที่มุ่งจัดสรรระบบอำนาจภายในของชนชั้นนำ ไม่ใช่การเมืองเพื่อประชาชนกล่าวคือนักการเมืองห่วงฐานเสียงของตนเองมากกว่าการทำหน้าที่ผู้แทนราษฎรอย่างจริงจัง บางครั้งการแก้ไขปัญหามาของประชาชนของผู้แทนราษฎรในพื้นที่ปัญหาทับซ้อนระหว่างชาวบ้านกับรัฐ หรือชาวบ้านกับเอกชนหากคู่กรณีปัญหาของชาวบ้านเป็นผู้ทรงอิทธิพลหรือเป็นพรรคพวกของผู้แทนราษฎรเอง กรณีเช่นนี้ การแก้ไขปัญหามักจะยืดเยื้อยาวนานไร้ความจริงจังของผู้แทนราษฎรในการแก้ไขปัญหามาให้ชาวบ้าน เนื่องจากต้องคำนึงถึงฐานเสียงของตนเองด้วย เป็นต้น

4. การเมืองแบบผู้แทนฯ เน้นการให้ได้ทางออกเร็วๆ มากกว่าการศึกษาหาที่มาของปัญหาให้ชัดเจนก่อนการแก้ไข กล่าวคือ ในความเป็นจริงหากรัฐทำการวิจัยก่อนการกำหนดนโยบายหรือโครงการใดๆ ของรัฐ ว่าการดำเนินนโยบายนี้หรือดำเนินโครงการนี้จะมีผลกระทบกับประชาชน ณ ที่ใดบ้างและปัญหาผลกระทบนั้นจะแก้ไขอย่างไร หากกระทบต่อที่ดินทำกินของชาวบ้านก็ควรแก้ไขด้วยการเจรจาเวนคืนที่ดินจากชาวบ้าน หรือหากมีความจำเป็นต้องย้ายประชาชนทั้งหมดในพื้นที่ออกจากพื้นที่ดำเนินนโยบายหรือโครงการนั้น รัฐก็ควรจัดสรรที่ดิน สปก.ให้ประชาชนเข้าไปอยู่อาศัยทำกินแทน กระทำเช่นนี้จะลดปัญหาความขัดแย้งจากประชาชนในพื้นที่ดำเนินนโยบายหรือโครงการของรัฐได้ ไม่ใช่คิดกำหนดนโยบายหรือโครงการบนฐานความคิดของตนเองหรือจากประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งจะขาดฐานข้อมูลที่เหมาะสมในการกำหนดนโยบายหรือโครงการต่างๆ ปัญหาการขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่จึงเกิดขึ้น เป็นต้น

5. การเมืองแบบผู้แทนเน้นความจำเป็นที่จะมีผู้นำซึ่งจะช่วยให้เกิด “ทางออก” เมื่อประสบปัญหา กล่าวคือ ในการแก้ไขปัญหามาของราษฎร ผู้แทนราษฎรมักจะแก้ไขผ่านห้วคณะตนเองโดยคำนึงถึงฐานเสียงของตนเองเป็นสำคัญ การที่ผู้แทนราษฎรมีแนวความคิดเช่นนี้ จะยังเป็นการกระทำซ้ำต่อราษฎรผู้ประสบปัญหามาในระดับรากหญ้า แม้มีการแก้ไขปัญหามาประชาชนในพื้นที่จริงก็จะแก้ไขผ่านห้วคณะหรือตัวแทนประชาชนอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ก็จะคำนึงถึงพรรคพวกเพื่อนพ้องของตนเองก่อนเสมอ (วุฒิปวงศ์ บัวชัย, 2549, 2558) ในการแก้ไขปัญหานี้ๆ หลายครั้งการแก้ไขปัญหามาในลักษณะเช่นนี้ ไม่ถึงประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (steak holder) กับปัญหานั้นโดยตรง

6. การเมืองแบบผู้แทนเน้นการใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างฉลาด และเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับผู้ที่ไม่มีอำนาจ กล่าวคือ ผู้แทนราษฎรมีบทบาทหน้าที่ คือ เป็นตัวแทนของราษฎรในการแก้ไขปัญหามาหรือดำเนินโครงการตามความต้องการของราษฎรเสียงส่วนใหญ่นี้คือบทบาทหน้าที่ที่ถูกต้อง แต่กลับใช้บทบาทอำนาจหน้าที่ของตนเพื่อฐานเสียงของตนเองเป็นสำคัญ

7. การเมืองแบบผู้แทนใช้ภาษาสนับสนุนตนเอง และมุ่งเอาชนะกัน กล่าวคือ ผู้แทนราษฎรมุ่งปกป้องตนเอง มุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนเองก่อน รวมถึงมุ่งที่จะหาโอกาสได้เปรียบกับคู่แข่งทางการเมืองในพื้นที่จนเกินไปทำให้ขาดความจริงใจในการแก้ไขปัญหาให้กับราษฎรในพื้นที่

8. การเมืองแบบผู้แทนสร้างให้เกิดเหตุการณ์สาธารณะ ในขณะที่การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือ การเมืองภาคพลเมืองจะนำประเด็นปัญหาที่พวกเขาประสบในพื้นที่ให้สังคมได้รับทราบปัญหาของพวกเขาผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้เป็นเป็นปัญหาสาธารณะจึงจะเป็นที่น่าสนใจของนักการเมืองระดับชาติเข้ามาช่วยแก้ไขให้รวดเร็ว ในขณะที่ผู้แทนราษฎรชอบสร้างให้เกิดเหตุการณ์สาธารณะ คือ ผู้แทนราษฎรไปแจกถุงยังชีพช่วงน้ำท่วม แจกของพระราชทานช่วงราษฎรประสบภัยต่างๆ และถ่ายภาพออกสื่อต่างๆ ให้สาธารณะชนได้รับรู้ เป็นต้น

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง (เดวิด แมทธีวส์, 2552 : 191-193, วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559) มีดังนี้

1. การเมืองภาคพลเมืองเริ่มต้นเมื่อประชาชนแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของพวกเขา เมื่อพวกเขา “เป็นเจ้าของ” ปัญหาต่างๆ ของเขาเอง กล่าวคือ ปัญหาที่ไม่กระทบกระเทือนหรือสร้างความเดือดร้อนให้ประชาชนมากหรือเป็นปัญหาเล็กๆ น้อยๆ และประชาชนผู้ได้รับความเสียหายมีจำนวนเล็กน้อยเช่น 1-2 ครอบครัว ส่วนใหญ่ประชาชนจะยอมจำนนต่อปัญหาเหล่านั้น แต่ถ้าหากสภาพปัญหารุนแรง และประชาชนผู้ได้รับผลของปัญหามีจำนวนมากระดับชุมชน ระดับหมู่บ้าน หรือระดับตำบลขึ้นไป ประชาชนผู้ประสบปัญหาจะดิ้นรนที่จะแก้ไขและรวมตัวกันช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหานั้น

2. มุ่งเน้นที่จะสร้างความชัดเจนในความหมาย และถ้าจำเป็นก็หันมาทบทวนความหมายของปัญหาอีกก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่ทางออกของปัญหา กล่าวคือ ในขบวนการแก้ไขปัญหาตามแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง มักจะมีการทบทวนที่มาของปัญหาย่อยๆ เพื่อขยายผลหาแนวร่วมจากประชาชนที่ได้รับความเสียหายจากผลกระทบจากนโยบายของรัฐหรือโครงการของรัฐ เช่นเดียวกับพวกตน ที่ยังไม่เข้าร่วมแก้ไขปัญหาก็จะประชาชนกลุ่มหลังนี้เมื่อเข้าใจสภาพปัญหาและช่องทางหรือแนวทางแก้ไขปัญหาก็จะชัดเจนจะเข้าร่วมแก้ไขปัญหาก็ตนเองประสบนั้นด้วยการแก้ไขคนเดียวจะแก้ไขให้สำเร็จยาก ในการทบทวนปัญหาก็จะมีการกำหนดความต้องการ หรือกำหนดทางออกของปัญหาให้มีการแก้ไขปัญหาก็ชัดเจนจากภาครัฐหรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่นั้น และหากผลประโยชน์จากการแก้ไขปัญหามีมากประชาชนที่เหลือที่ยังไม่เข้าร่วมมือแก้ไขปัญหาก็จะกระโดดเข้าร่วมมากขึ้นหรือทั้งหมดในพื้นที่ของปัญหานั้น ซึ่งการเข้าร่วมร่วมกันแก้ไขปัญหาก็มีเรื่องการเสียสละการจ่ายราคาค่าใช้จ่ายร่วมกันหรือแชร์ค่าใช้จ่ายช่วยกัน

3. มุ่งเน้นความสำคัญของพลเมืองที่จะเรียกร้องความรับผิดชอบของพวกเขาเอง และก็นำไปสู่ทางออกด้วยพวกเขาเอง กล่าวคือ ประชาชนเจ้าของปัญหาหากไม่มีความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคเท่าเทียม และขาดความเข้าใจในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาที่ประชาชนประสบ การรวมตัวกันต่อสู้กับปัญหาก็ไม่มีพลังในการต่อสู้ ประชาชนเจ้าของปัญหารวมตัวกันไปสักระยะหนึ่งก็จะเจียบกันไป เพราะชาวบางคนบางครอบครัวต้องหาเช้ากินค่ำ การจะเข้ามา

ทุ่ม่ร่วมกันแก้ไขปัญหาก็พวกเขาประสบจะกระทำได้อ่อนข้างลำบาก อย่างไรก็ตามในแนวความคิดเรื่องการเมืองภาคพลเมือง จะมีนักสิทธิมนุษยชน (human rights) หรือ NGOs (non-government organizations) เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้าน คือ แนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง จะมี NGOs หรือ นักสิทธิมนุษยชนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในขบวนการแก้ไขปัญหที่ประชาชนประสบ

4. มุ่งเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจ ในระดับชุมชนหนึ่งๆ กล่าวคือ ในขบวนการแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านประสบในแต่ละพื้นที่ จะเกิดรูปแบบ เกิดวิธีการแก้ไขปัญห ข้อเสนอของการแก้ไขปัญหหรือข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหไม่เหมือนกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบ วิธีการ ข้อเสนอหรือข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหที่เป็นของพื้นที่ปัญหานั้นๆ ภาษาทางรัฐศาสตร์เราเรียกว่า “การสร้างกรอบวาทะกรรมทางวัฒนธรรม”(cultural framing theory)

5. การเมืองภาคพลเมืองใช้พลังใจของสาธารณะชนเป็นทุนทางการเมืองพื้นฐาน กล่าวคือ การรวมตัวกันของประชาชนผู้ประสบปัญหาจะเน้นการใช้พลังใจของสาธารณะชนคือประชาชนผู้ประสบปัญหาในพื้นที่นั้นร่วมกันทั้งหมด แขนงนำชาวบ้านหากขาดพลังใจของสมาชิก ขาดการร่วมมือของสมาชิกผู้ประสบปัญหาก็จะทำให้พลังของกลุ่มขององค์กรนั้นลดน้อยถอยลงและสลายตัวไปในที่สุด ดังนั้นพลังใจของสาธารณะชนจากประชาชนผู้ประสบปัญหาร่วมกันจะเป็นทุนทางการเมืองพื้นฐานได้อย่างดีเยี่ยม

6. การเมืองภาคพลเมืองจะประเมินถึงความสามารถของพวกเขา กล่าวคือ ในการรวมตัวกันต่อสู้กับปัญหาที่ตนเองประสบของชาวบ้าน พวกเขาจะรู้ตัวตนของพวกเขาเป็นอย่างดีว่าความรู้ความสามารถของพวกเขาจะมีระดับใด หากประเมินแล้วพบว่าความรู้ความเข้าใจของกลุ่มตนมีน้อยจะพากันไปขอความช่วยเหลือขอคำปรึกษาจากบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่เป็นมิตรกับพวกเขา ซึ่งหากการเข้าไปขอความช่วยเหลือหรือขอคำปรึกษากับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลใดหรือกลุ่มองค์กรใดพบว่าไม่เป็นมิตรกับพวกตนหรือเป็นบุคคลเป็นกลุ่มองค์กรของบุคคลองค์กรหรือหน่วยงานคู่กรณีปัญหกับตนเองแล้ว ชาวบ้านจะไม่เข้าไปพบไปขอความช่วยเหลือหรือขอคำปรึกษาอีกเลย และจะไปพบบุคคลอื่น กลุ่มองค์กรอื่นทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ของปัญหานั้น

7. การเมืองภาคพลเมืองใช้ภาษาของการแก้ปัญหอย่างเป็นรูปธรรมและสร้างความสัมพันธ์ กล่าวคือในขบวนการแก้ไขปัญหตามแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง ประชาชนเจ้าของปัญหจะได้รับการสอนวิธีการหรือขบวนการต่อสู้เพื่อการแก้ไขปัญหจาก NGOs (non-government organizations) หรือนักสิทธิมนุษยชน (human rights) ที่เข้าไปช่วยเหลือในพื้นที่ปัญหานั้นๆ ซึ่งจะเน้นความจริงใจ ทั้งน้ำเสียง แววตา และสีหน้าท่าทางของการสื่อสารกับทุกคนที่เกี่ยวข้อง และเน้นความสัมพันธ์ที่ดีถึงระดับไว้นื้อเชื่อใจได้ของบุคคลที่พวกเขาพึ่งพาให้ช่วยเหลือ

8. การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวกับการใช้ความแตกต่างและทำให้กลุ่มเห็นต่างมาทำงานร่วมกัน กล่าวคือ ในการทำให้กลุ่มคนที่เห็นต่างจากตนมาทำงานร่วมในการแก้ไขปัญหจะใช้ความอดทนมีความถี่ในการเข้าพบ และรอเวลาแม้จะรอเวลานานก็ต้องรอ บางครั้งต้องรอให้คนที่เห็นต่างจากตนโยกย้ายออกไปนอกพื้นที่ตามระบบราชการ แล้วค่อยเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับหัวหน้าหน่วยงานคนใหม่ของหน่วยงานนั้น ในขณะที่รอเวลาหรือรอให้การโยกย้ายที่ทำงานของคนที่ไม่เห็นต่างจากตน NGOs (non-government organizations) หรือ นักสิทธิมนุษยชน (human rights) จะนำพาแกนนำของชาวบ้านไปพบกับหัวหน้าหน่วยงานที่อยู่ระดับที่สูงกว่าหน่วยงานในพื้นที่นั้น ในการ

เข้าพบคนที่เห็นต่างจากตนจะใช้โอกาสนี้เล่าข้อมูลที่เป็นจริงของสภาพปัญหาให้คนที่เห็นต่างจากตนรับทราบ รวมทั้งอาจจะนำเอกสารที่รวบรวมสภาพปัญหาที่แกนนำชาวบ้านจัดทำขึ้นไปมอบให้กับคนที่เข้าพบด้วย ตลอดจนนำเอกสารดังกล่าวแจกให้กับสื่อมวลชน เพื่อช่วยกระจายข่าวสารให้กับประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนอกพื้นที่ของปัญหาด้วยเพื่อจะมีแนวร่วมในการแก้ไขปัญหานั้นมากขึ้น

9. การเมืองภาคพลเมืองมองสาธารณชนเพื่อหาทิศทาง กล่าวคือ ในการนำกลุ่มแกนนำของประชาชนเจ้าของปัญหาไปในทิศทางใด จะพิจารณาเกี่ยวกับหน่วยงานใดบ้างที่กำลังดูแลเกี่ยวกับปัญหาของประชาชนในพื้นที่ หากพื้นที่ของปัญหาอยู่ในระดับหมู่บ้าน ก็จะต้องเข้าไปขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่นั้นจากนั้นก็จะเป็นการนำพาแกนนำชาวบ้านเข้าพบนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดีกรมที่รับผิดชอบ ปลัดกระทรวงที่รับผิดชอบ และรัฐบาลเป็นลำดับสุดท้าย หากเป็นข้อขัดแย้งที่แก้ไขได้ในระดับประเทศ รวมทั้งการจัดเวทีประชาคมในพื้นที่หรือการจัดเสวนาปัญหานอกพื้นที่ตามสถานศึกษาต่างๆ ที่ใกล้พื้นที่ปัญหาและเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ นักกฎหมาย แกนนำชาวบ้านจากพื้นที่อื่นที่เคยต่อสู้แล้วประสบความสำเร็จมาร่วมเสวนา และจะเชิญสื่อมวลชนหลายๆ แขนงมาช่วยทำข่าว ทั้งนักหนังสือพิมพ์ ท้องถิ่น นักข่าวหลากหลายช่อง โดยเฉพาะไทยทีบีเอสจะเป็นกระบอกเสียงให้กับชาวบ้านที่ประสบปัญหาได้อย่างดี

10. การเมืองภาคพลเมืองสอนทักษะของการปฏิบัติงานสาธารณะให้เกิดประสิทธิผล กล่าวคือ ในขบวนการต่อสู้เพื่อการแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านประสบ NGOs (non-government organizations) หรือ นักสิทธิมนุษยชน (human rights) จะสอนแกนนำชาวบ้านถึงยุทธวิธีของการต่อสู้ การบริหารจัดการทรัพยากรในการต่อสู้ เช่น การรวมตัวกันไปประท้วงรัฐบาลหน้ารัฐสภา แกนนำจะบริหารจัดการประชาชนเจ้าของปัญหาให้เข้าไปรวมกันในการประท้วงที่ใช้ระยะเวลายาวนาน โดย ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันกลับบ้านตนที่ต่างจังหวัด เพื่อกลับไปดูแลพืชผลการเกษตรของตนและนำข่าวสารอาหารกลับมาเสริมกับชาวบ้านที่นั่นประท้วงอยู่ รวมทั้งการระดมทุน (ลงขัน) จากชาวบ้านเองหรือระดมทุนจากนักการเมืองท้องถิ่นหรือนักการเมืองระดับชาติที่เป็นคนฝั่งของตนเองให้ระดมทุนช่วยเหลือเป็นเงิน เป็นข่าวสาร อาหารและของใช้จำเป็นต่างๆ

ในโอกาสเช่นนี้ NGOs (non-government organizations) หรือ นักสิทธิมนุษยชน (human rights) จะนำพาแกนนำของชาวบ้านเข้าพบนายกรัฐมนตรี พร้อมกับยื่นหนังสือร้องเรียนหรือหนังสือเรียกร้องความเป็นธรรม ความยุติธรรมในการแก้ไขปัญหให้กับนายกรัฐมนตรีหรือผู้แทนของนายกรัฐมนตรี ตลอดจนอาจจะมีเวลาเจรจาต่อรองถึงความต้องการให้รัฐช่วยแก้ไขปัญหที่ตนเองประสบอย่างไรด้วย ซึ่งการปฏิบัติงานสาธารณะให้เกิดประสิทธิผลเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะสร้างความสนใจให้กับรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของประชาชนได้อย่างดี

11. การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติแบบเอื้ออาทรหรือแบบร่วมไม้ร่วมมือกัน กล่าวคือ ในขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหที่ประชาชนประสบ จะมีเรื่องการปฏิบัติแบบเอื้ออาทร แบบร่วมไม้ร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหเป็นส่วนประกอบด้วย คือ ปัญหาที่ประชาชนประสบมักจะขอความเห็นใจจากคู่อริหรือขอความเห็นใจจากหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ช่วยเหลือ ไม่แข็งกร้าวในการเข้าพบหรือเจรจา และหากการเจรจาช่วยเหลือไม่เป็นผลหรือไม่เป็นผลดีหรือไม่

ได้รับการแก้ไขใดๆ รวมทั้งระดับของปัญหามันรุนแรง ก็จะส่งผลให้ระดับของการเรียกร้องก็จะเพิ่มระดับขึ้นด้วย จากการเรียกร้องธรรมดา ก็จะยกระดับเป็นการประท้วง ระดับของการประท้วงก็จะยกระดับกับการประท้วงที่รุนแรงขึ้น ๆ ถึงบาดเจ็บและเสียชีวิต หากการเจรจาการแก้ไขปัญหามิได้รับการดูแลแก้ไขเอาใจใส่เท่าที่ควร

12. การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือ ปัญหาของชาวบ้านหากไม่เป็นข่าวสู่สาธารณะชนทั่วไป ก็จะเป็นปัญหาอยู่ในพื้นที่ นานๆ เข้าก็จะเงียบหายไป แต่ถ้าปัญหาในพื้นที่ถูกเผยแพร่ออกไปตามสื่อต่างๆ ก็จะนำมาซึ่งความสนใจของนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดีกรมที่เกี่ยวข้อง ปลัดกระทรวงที่เกี่ยวข้องตลอดจนรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรี หัวหน้าหน่วยงานระดับพื้นที่ ก็จะถูกกำชับให้เข้าไปดูแลแก้ไขปัญหามาให้ประชาชน กระบวนการแก้ไขปัญหายังเป็นระบบก็จะเกิดขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้น มีการนัดหมายประชุม ประชาคมประชาชนที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนปัญหา และหาทางออกของปัญหาร่วมกันจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้น เช่น กรณีปัญหาชาวนาต้องเช่าที่ทำนาราคาแพงของบ้านคลองโยง ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม (ประภาส ปันตบแต่ง, 2556 : 139-155) ต้องจ่ายค่าเช่าที่นาให้กับกรมธนารักษ์แทนสิทธิการเช่าที่ดินคลองโยงทำนาราคาแพงจากเดิมมากมายอย่างโหดเหี้ยม จากเดิมชาวบ้านคลองโยงเช่านาจากสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโคก ไร่ละ 180 บาทต่อปี เป็นไร่ละ 3,600 บาทต่อปี จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านคลองโยงรวมตัวกันต่อสู้กับอำนาจรัฐมายาวนาน ซึ่งแกนนำในพื้นที่สื่อเป็นหลักของการต่อสู้กับรัฐในพื้นที่นี้ และต่อสู้สำเร็จในการแก้ไขปัญหาค่าเช่านาราคาแพง โดยประกาศให้ที่ดินแปลงรวม (ที่ดินทำนา) เป็นโฉนดชุมชนเป็นแปลงแรกของประเทศไทยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2554

13. การเมืองภาคพลเมืองมี NGOs เข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ กล่าวคือ แนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง จะมี NGOs (non-government organizations) เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวบ้านที่ประสบปัญหาเดือดร้อนต่างๆ ซึ่ง NGOs แต่ละคนจะมีพื้นที่ความรับผิดชอบของตนเองชัดเจน ว่าคนนี้รับผิดชอบพื้นที่ อำเภอใดบ้าง จังหวัดใดบ้าง เมื่อประชาชนในพื้นที่ถูกระทำจากเอกชนหรือจากหน่วยงานของรัฐ NGOs เจ้าของพื้นที่ที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ รวมถึงการเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ให้กับชาวบ้านผ่านการให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องสิทธิมนุษยชน (human rights) เรื่องสิทธิส่วนบุคคล สิทธิของชุมชน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาที่ประชาชนในพื้นที่ประสบ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้ชาวบ้านเข้มแข็งขึ้นมีกำลังใจขึ้นในการรวมตัวกันต่อสู้กับอำนาจรัฐหรือต่อสู้กับเอกชน NGOs จะสอนยุทธวิธีหรือขบวนการแก้ไขปัญหามาให้กับแกนนำชาวบ้าน รวมทั้งจัดเวทีประชาคมในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจตรงกันของประชาชนในพื้นที่และนอกพื้นที่ ตลอดจนนำพาแกนนำชาวบ้านไปร่วมประชุมสัมมนาเกี่ยวกับปัญหาของชาวบ้านนอกพื้นที่ ซึ่งในเวทีสัมมนาต่างๆ จะมีชาวบ้านที่ประสบปัญหาเดียวกับชาวบ้านเจ้าของปัญหาในพื้นที่ได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขในการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหามาในพื้นที่ของตนให้กันและกันฟัง อีกทั้งเกิดเครือข่ายร่วมมือ เครือข่ายกลุ่มองค์กรของสภาพปัญหาเดียวกันเกิดขึ้น เช่น องค์กรปฏิรูปที่ดินทำกินภาคอีสาน องค์กรปฏิรูปที่ดินทำกินภาคใต้ สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ สมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากนี้ NGOs จะนำพาแกนนำชาวบ้านผู้ประสบปัญหาไปเข้าพบหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความช่วยเหลือ หรือหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน หากหัวหน้าหน่วยงานระดับพื้นที่

ปัญหาเพิกเฉยต่อปัญหาก็จะ พาแกนนำชาวบ้านเข้าพบหัวหน้าหน่วยงานระดับสูงขึ้นไปเรื่อยๆ บางปัญหาอาจจะถึงอธิบดีกรม ปลัดกระทรวง รัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรี ตลอดจนการประท้วงระดับต่างๆ จนถึงระดับรุนแรงถึงบาดเจ็บเสียชีวิตในการปะทะกับอำนาจรัฐหากปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข ดังนั้น NGO จึงเป็นตัวละครสำคัญมากในแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง (civil politics)

องค์ประกอบของการเมืองภาคพลเมือง

องค์ประกอบสำคัญหรือหลักการสำคัญของการเมืองภาคพลเมือง (เดวิด แมทธิวส์, 2552 : 149-163) คือ ในชุมชนส่วนใหญ่ บางครั้งกลุ่มชนชั้นนำเพียงกลุ่มเล็กๆ สามารถตัดสินใจว่าจะแก้ไขปัญหาไหนก่อนและจะแก้อย่างไร มักมีสูตรสำเร็จอยู่แล้ว สำหรับการแก้ไขปัญหาโดยปกติแล้วผู้นำกลุ่มเล็กๆ สามารถระดมทรัพยากรที่จำเป็นที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นตัวแทนเพื่อสร้างศูนย์พลเมืองขึ้นมาใหม่ สร้างพิพิธภัณฑ์ หรือการรวบรวมอาสาสมัครให้เพียงพอเพื่อรับมือกับภัยทางธรรมชาติ แม้การปฏิบัติการเช่นนั้นมีส่วนดีอยู่ แต่ดูเหมือนมันจะไม่เป็นผลดีต่ออีกหลายๆ ชุมชน ดังนั้นหลักการดำเนินการที่แตกต่างออกไปจึงกำเนิดขึ้น โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1. หลักแห่งความรับผิดชอบ (On Responsibility) มีบางชุมชนที่ยังยึดติดกับการโอนครวญกับสิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ในขณะที่ชุมชนอื่นก้าวไปข้างหน้าเพื่อเรียนรู้ว่าพวกเขาต้องลงมือกระทำด้วยตนเองพวกเขาไม่อาจรอให้หลังจากภายนอกมาช่วย การเมืองภาคพลเมืองจึงเริ่มต้นขึ้นเมื่อพลเมืองรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเอง นั่นคือเมื่อพวกเขา “เป็นเจ้าของ” ปัญหาของตนเอง

จากกรณี การอสังสิทธิในอนาคต เมื่อโรงงานปิดตัวลงในหุบเขานอกาตัก เทเรซา ฟรานซิส (Theresa Francis) (Brecher, Jeremy and Tim Costello. 1990 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552 : 150) ประธานคณะกรรมการกำหนดทิศทางของ UAW (United Auto Workers) ได้เขียนหลักการข้อแรกของแนวคิดใหม่ขึ้นว่า “คนงานทั้งหมดจำต้องตระหนักว่าเรคือผู้รับผิดชอบต่อสภาพการณ์ของเราเอง หากเราไม่ใช้เวลาบางส่วนแก้สภาพของเรา พรรคการเมืองของเรา องค์การศาสนาของเรา และการออกกฎหมายของเรา เราจะตื่นขึ้นมาพบกับกองทุนบำนาญที่ว่างเปล่า บริษัทที่ล้มละลาย การสังเวยที่ไม่เป็นธรรม และชุมชนที่เสื่อมสลาย” เพื่อเน้นถึงความสำคัญของการอสังสิทธิในความรับผิดชอบ แฮร์รี่ บอยท์ (Barry Boyth.1999: 18 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552: 150) ได้ศึกษาความเป็นไปในการเคลื่อนไหวของชุมชนทั่วประเทศได้ใช้เรื่องราวของเบอร์ธา กิลคี (Bortha Gilkey) ผู้นำโครงการสำหรับผู้เช่าอาศัยในเมืองเซนต์หลุยส์ เบอร์ธา อาศัยอยู่โครงการของการเคหะ คอชแรน การ์แดนส์ซึ่งเป็นที่พักล่าวานจนทุกวันนี้ ในเรื่องการเดินทางที่เต็มไปด้วยดอกไม้อาคารที่สะอาด เครื่องเล่นสำหรับเด็ก และความร่วมมือทางสังคมของผู้คนที่อยู่ที่นี่ เธออาศัยอยู่การเคหะเดียวกันที่เคยเต็มไปด้วย “ยาเสพติด อาชญากรรม โสเภณี ขยะและปัสสาวะตามทางเดินของโถงอาคาร หน้าต่างแตกๆ และรอยขีดเขียนตามผนัง” แม้ว่าการเคหะแห่งนี้อาจไม่สมบูรณ์แบบ แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นน่าทึ่งและลึกซึ้งยิ่งนัก การเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นด้วยขั้นตอนแรกที่เรียบง่ายแต่ทรงพลัง เห็นได้ชัดว่าหนึ่งในปัญหาหลักของโครงการฯ คือ การทำลายข้าวของในห้องซักผ้าและเมื่อเครื่องซักผ้าถูกทำลายผู้เช่าอาศัยได้เรียกร้องให้ฝ่ายบริหารของโครงการติดตั้งเครื่องใหม่แต่ถึงแม้จะถูกกดดันด้วยการประท้วงไม่จ่ายค่าเช่า ฝ่ายบริหารก็มีความลำบากใจมากขึ้นทุกทีในการเอาเงินไปทิ้งเช่นนั้น วันหนึ่งผู้เช่าอาศัยได้เพิ่มกลยุทธ์ใหม่เข้าไปในยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาของพวกเขา ซึ่งทำให้เกิดการปฏิรูปโครงการที่อยู่

อาศัยแห่งนี้ได้เริ่มต้นขึ้น สิ่งแรกเอราและเพื่อนบ้านของเธอทำ คือ ซื้อกุญแจล็อคห้องซักผ้าและทาสีห้องเสียใหม่ โดยอาศัยการระดมทุนจากผู้เช่าเพื่อซื้อกุญแจและสีสองสามกระป๋อง ถึงแม้ได้มากมายอะไรแต่แสดงให้เห็นว่าพวกเขาสามารถทำอะไรได้ด้วยตัวเอง ต่อไปก็มีการรณรงค์ให้ทุกคนทาสีตามโถงทางเดินหน้าห้องของตนเอง จากนั้นผู้เช่าอาศัยก็เข้าหาฝ่ายบริหารของโครงการฯ โดยที่ครั้งนี้พวกเขามีมากกว่าความต้องการและข้อเรียกร้อง กล่าวคือ พวกเขามีความสามารถและมีกระทั่งความสำเร็จ พวกเขามีสิ่งที่จะนำเสนอได้เมื่อเวลาผ่านไปความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่าอาศัยกับผู้บริหารที่ปกติมีปัญหา ก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เมื่อผู้เช่าอาศัยรับผิดชอบตนเองพวกเขาก็เลิกเป็นผู้ได้ปกครองของผู้บริหาร ผู้เช่าอาศัยกลายเป็นผู้วางแผนแทนที่จะเป็น “ผู้ถูกวางแผนให้” พวกเขากลายเป็นพลเมืองของถิ่นที่อยู่อาศัยนั้น ไม่ใช่แค่ผู้อาศัยของการเคหะ ขณะนี้ถึงแม้การเคหะแห่งนี้ยังคงถูกรุมเร้าด้วยความท้าทายของการเป็นการเคหะสำหรับผู้มีรายได้น้อยแต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว

การกลายเป็นคำตอบ โดยการอ้างสิทธิ์ในความรับผิดชอบประชาชนได้สร้างความรู้สึกที่ว่า “พวกเขาคือคำตอบ” แทนที่จะเป็นผู้ชมหรือผู้เคราะห์ร้ายพวกเขาเชื่อว่าพวกเขาสามารถสร้างความแตกต่างได้ บ่อยครั้งที่องค์กรของพลเมืองที่เริ่มต้นจากการค้นหาคำตอบหนึ่ง “ที่ถูกต้อง” ของปัญหาได้ตระหนักว่ามันไม่ได้มีคำตอบเพียงคำตอบเดียวที่ถูกต้อง พวกเขาตระหนักว่าตนเองพร้อมด้วยความมุ่งมั่นและกำลังที่มีเป็นส่วนที่สำคัญของคำตอบสำหรับความป่วยไข้ของชุมชน ดังเช่นที่ผู้ตั้งโครงการน้ำสะอาดตามแนวแม่น้ำเทนเนสซี (Tennessee) 2 คน (Leaf Myczack, 1991: 19 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552: 151) ได้วางหลักการไว้ว่า “ประชาชนต้องให้ความหวังแก่ตนเอง ไม่มีใครที่จะทำให้ทุกอย่างดีขึ้นได้มีแต่พวกเราเท่านั้น คือปัญหา เราคือคำตอบ” พลเมืองที่เข้าร่วมโครงการที่แม่น้ำเทนเนสซีไม่เห็นแก่ตัวเองเองเป็นเพียงเหยื่ออีกต่อไป พวกเขาเห็นตัวเองเป็น “ผู้กระทำ” พวกเขาเชื่อว่าพวกเขากระทำได้บางอย่างได้เพราะพวกเขาเข้าใจปัญหาใกล้ตัวได้ดีพอๆ กับผู้เชี่ยวชาญจากที่ไหนๆ เนื่องจากมีประสบการณ์ตรงกับตนเอง และพวกเขารู้ว่าต้องอยู่ที่นั่นต่อไป แม้การสนับสนุนทางการเงินสำหรับโครงการจะหมดลงแต่พวกเขาก็ไม่ไปไหน แนวคิดแบบใหม่นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกรณีแม่น้ำเทนเนสซี องค์กรพลเมืองอื่นก็ได้พบแนวคิดแบบเดียวกันนี้ซึ่งก่อตัวขึ้นบนหลักการของ “การกลายเป็นผู้กระทำ แทนการเป็นเหยื่อ” และการเห็นพลเมืองที่ตื่นตัวเป็น “ทางออกที่ถาวร”

ก่อตัวจากภายใน แล้วขยายออกข้างนอก การเปลี่ยนแปลงโครงการที่อยู่อาศัย คอชเรน การ์เดนส์ (National Commission on Neighborhoods, 1979: 7 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552: 152) เป็นไปตามแบบแผนที่พบในการปฏิบัติการของชุมชนอื่นๆ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงที่เริ่มต้นจากภายใน โดยที่ขั้นแรกประชาชนอ้างสิทธิ์ในความรับผิดชอบของตนเอง และมุ่งความสนใจไปยังสิ่งที่พวกเขาสามารถทำได้ด้วยตนเอง ต่อมาพวกเขาก็ตั้งความสนับสนุนจากภายนอก ยุทธศาสตร์ “การเริ่มต้นจากภายใน” ไม่เหมือนกับยุทธศาสตร์ “ดึงตัวเองขึ้นด้วยเชือกผูกกรองเท้าของตนเอง” ยุทธศาสตร์เชือกผูกกรองเท้าจะเลยหลักการของการพึ่งพากันว่า ไม่มีกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดมีทรัพยากรพร้อมทุกอย่างที่จะบรรลุเป้าหมาย แนวคิดนั้นไม่เชื่อว่าทุกคนต่างก้าวไปอย่างโดดเดี่ยว แต่อยู่ที่ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเคลื่อนจากภายในออกสู่ภายนอก ดังที่กล่าวไว้ในคู่มือสหภาพชุมชน ลอสแอนเจลิสตะวันออกว่า “เราเห็นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเป็นกระบวนการซึ่งชุมชนเป็นผู้นำจากภายใน

และพยายามที่จะใช้ความสามารถของทรัพยากรบุคคลอย่างเต็มประสิทธิภาพ และปรับปรุงคุณภาพชีวิตของพวกเขาเอง”

2. หลักแห่งศักยภาพ (On Capacity) การเริ่มต้นจากภายในนั้นเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนเห็นความสำคัญของศักยภาพที่มีอยู่เดิม ความพยายามที่จะทำให้ระบบการบริหารทางสังคมมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมทั้งการทดลองจัดตั้งองค์กรชุมชนได้ก่อให้เกิดแนวคิดแบบใหม่บางอย่างเกี่ยวกับศักยภาพของประชาชนในการลงมือกระทำด้วยความรู้สึกที่รับผิดชอบ นักคิดใหม่เหล่านี้เป็นนักบรรณกิจสิทธิพลเมืองและนักจัดตั้งชุมชนที่นิยม ซาอูล อาลินสกี (Saul Alinsky) ผู้ล่งลับผู้ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในเรื่องการจัดตั้งชุมชนและเป็นที่รู้จักมากที่สุดจากผลงานของเขาที่เมืองชิคาโก นักคิดเหล่านี้กำลังพยายามประยุกต์ใช้แนวคิดของเขาในสถานการณ์ต่างๆ เน้นย้ำสิ่งที่ประชาชนมีอยู่ ไม่มีผู้อาศัยอยู่ในชุมชนที่ถูกทำให้เร้นแค้นโดยเศรษฐกิจที่อ่อนแอ หรือผู้ที่มองเห็นคนเจ็บป่วยไร้ที่อยู่อาศัยหรือถูกทับถมด้วยปัญหาที่พวกเขาไม่ได้ก่อ จะขาดความตระหนักถึงความต้องการของประชาชนและเป็นเรื่องปกติที่กระบวนการแก้ปัญหาส่วนมากตั้งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการเหล่านั้น ดังนั้น หนึ่งในเครื่องมือมาตรฐานของการเมืองแบบเดิม คือ “การประเมินความต้องการ” ของชุมชนนั่นเอง การสร้างเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตได้ในเขตที่มีรายได้น้อย เป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์หลักของการสำรวจศักยภาพ ทักษะหรือฝีมือใดๆ ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจล้วนถูกให้คุณค่า เขตที่มีรายได้น้อยไม่ถูกมองเป็นรอยโหว่ของการบริโภคแต่เป็นแหล่งการผลิต ตัวอย่างเช่น องค์กรละแวกบ้านของเมืองชิคาโก องค์กรหนึ่งสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในเขตที่มีรายได้น้อย เพื่อค้นหาประสบการณ์และทักษะที่เป็นที่ต้องการของตลาด ในหมู่ผู้ถูกสัมภาษณ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง พบว่า ประสบการณ์งานที่พบมากที่สุด คืองานเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยที่มีจำนวนถึง 50 ราย องค์กรดังกล่าว จึงได้ลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นว่า “มีคนดูแลผู้ป่วยพร้อมทำงาน” ภายในหนึ่งสัปดาห์ ทั้ง 50 คนถูกจ้างทำงานภายในย่านแปดช่วงตึกจากที่อยู่ของพวกเขา (William Raspberry, 1985 : 19 อ้างถึงใน เดวิด แมททิสส์, 2552: 153) ยุทธศาสตร์หลังอาลินสกี (post-Alinsky) คือ การสร้างชุมชนผ่านทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่น จึงเป็นการรวมการเมือง (การสร้างชุมชน) เข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจ แม็กไนท์ (Mcknight) ให้เหตุผลว่าการเชื่อมโยงนี้เป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากมันไม่มีเหตุผลที่จะดำเนินการทางการเมือง โดยทำเหมือนว่าเศรษฐศาสตร์ไม่มีอยู่ หรือดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์โดยทำเหมือนว่าการเมืองไม่มีอยู่ ยุทธศาสตร์ผสมนี้ พิจารณาศักยภาพทางการเมืองของประชาชน นั่นคือศักยภาพในการจัดองค์กรของตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจของศักยภาพทางเศรษฐกิจ

สำหรับการปฏิรูประบบบริการสังคม แนวคิดเรื่องศักยภาพของคนยังเป็นหลักการของข้อเสนอของแม็กไนท์ ซึ่งตรงกันข้ามกับการให้ความช่วยเหลือตามความต้องการของประชาชน เขาโต้แย้งว่า การมองประชาชนบนพื้นฐานของความต้องการทำให้ระบบการบริหารสังคมมองไม่เห็นศักยภาพของประชาชน แม็กไนท์กล่าวว่า เราสามารถเห็นคนทุกคนเป็นแก้วที่วางอยู่ครึ่งหนึ่งหรือแก้วที่เต็มเพียงครึ่งเดียวก็ได้ แต่ถ้าเราเริ่มจากการตีตราประชาชนด้วยความขาดแคลนของพวกเขาแล้ว ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายได้พลาดสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับประชาชน นั่นคือ โอกาสที่จะแสดงออกและแบ่งปันพรสวรรค์ ทักษะ และศักยภาพของประชาชน มุมมองเหล่านี้ทำให้แม็กไนท์และคนอื่นๆ ได้ข้อสรุปว่า สมาคมหรือองค์กรที่มีชุมชนเป็นฐานนั้น ต้องถูกสร้างโดยการมองเห็นศักยภาพทั้งหมดในตัวพลเมือง

แต่ละคน เนื่องจากผลรวมของศักยภาพของแต่ละคนแสดงออกถึงอำนาจของกลุ่ม เขาเขียนไว้ว่า ชุมชนจะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชน

3. หลักแห่งอำนาจ (On Power) ไม่มีแนวคิดทางการเมืองใดที่จะไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจ และการใช้อำนาจของการเมืองภาคพลเมือง เคารพความเป็นจริงเรื่องอำนาจ แต่ไม่ยอมรับคำนิยามตามมาตรฐานเดิม โดยทั่วไปแล้วอำนาจถูกนิยามว่าเป็นการควบคุมทรัพยากรที่มีอยู่ อำนาจคือเงิน คืออำนาจทางกฎหมาย และการควบคุมสถาบันต่างๆ อำนาจประเภทนั้นไหลทางเดียว นั่นคือ จากผู้มีอำนาจไปยังผู้ไร้อำนาจ อำนาจคือสิ่งที่ถูกใช้ต่อประชาชนหรือการบีบบังคับนั่นเอง เมื่ออำนาจถูกนิยามเป็นการควบคุมทรัพยากรที่มีอยู่อันน้อยนิด การให้อำนาจจึงกลายเป็นเกมที่มีผลรวมเป็นศูนย์ การเมืองภาคพลเมืองโต้แย้งว่าอำนาจทางการเมืองนั้นมีหลายประเภทและอำนาจนั้นไหลได้หลายทิศทางเสมอ และแม้แต่ผู้ไร้ซึ่งอำนาจที่เป็นทางการ พลเมืองหลายกลุ่มได้ค้นพบว่า อำนาจสามารถเป็นทรัพยากรที่กำลังขยายตัว พวกเขาพบว่าอำนาจนั้นต้องถูกสร้างขึ้นและถูกสร้างใหม่ เป็นสิ่งที่ทำได้จากมุมมองนี้ อำนาจที่แท้จริงเพียงอย่างเดียวคือ อำนาจที่ประชาชนสร้างขึ้นด้วยตนเอง อำนาจที่ได้รับจากบางคนเพื่อทำให้คนอื่นมีอำนาจขึ้นมานั้นไม่ใช่อำนาจที่แท้จริง

การสร้างอำนาจ ลาร์รี ซัสส์ไคนด์ (Lawrence E. Susskind, 1982 : 3 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552: 154) ทำการศึกษาพลเมืองแบบหลวมๆ พบว่า กลุ่มเหล่านี้มีอำนาจแบบต่างๆ ที่พวกเขาจะใช้ได้กล่าวคือ อำนาจของแนวคิดดีๆ อำนาจของข้อมูลที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของพวกเขา อำนาจของความมุ่งมั่น (ความตั้งใจที่จะทำในสิ่งที่เขาพูด) และอำนาจที่เติบโตจากความสัมพันธ์ที่พวกเขาสร้างขึ้น บางทีซัสส์ไคนด์น่าจะตั้งใจรวมนิยามอำนาจของแม็กไนท์ในรายการของเขาด้วย นั่นคือ อำนาจจากผลรวมของศักยภาพของกลุ่ม ไม่มีใครปฏิเสธความเป็นจริงหรือกำลังของอำนาจที่เป็นทางการ แต่ประเด็นคือ อำนาจนั้นมีได้หลายรูปแบบ แหล่งอำนาจทางเลือกเหล่านี้แตกต่างจากอำนาจที่เป็นทางการ เนื่องจากไม่ใช่อำนาจที่ให้ผลรวมเป็นศูนย์ อำนาจทางเลือกเหล่านี้อาจขยายหรือเติบโตได้ โดยไม่มีใครสูญเสียอำนาจ ในความเป็นจริงแล้วอำนาจประเภทนี้เป็นสาธารณะเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเมื่อถูกใช้ นั่นคือ ความคิดหนึ่งสามารถทำให้เกิดอีกความคิดหนึ่งขึ้นมา ความมุ่งมั่นหนึ่งสามารถสร้างแรงบันดาลใจแก่คนอื่น ความสัมพันธ์หนึ่งสามารถนำไปสู่อีกความสัมพันธ์หนึ่ง เปลี่ยนจากอำนาจทางศีลธรรมไปสู่อำนาจทางปฏิบัติ ประเภทของอำนาจที่เกิดจากพลเมืองที่รู้จักกันดีที่สุดคือ อำนาจทางศีลธรรม พลังของพลเมืองในการต่อต้านกฎหมายหรือธรรมเนียมที่ผิดๆ เกือบทุกคนน่าจะเข้าใจคำให้การของนอร์แมน คูซินส์เกี่ยวกับความสำคัญของอำนาจทางศีลธรรมนี้ “รัฐบาลไม่ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อรับรู้ความจริงอันยิ่งใหญ่ ประชาชนเท่านั้นที่สามารถรับรู้ความจริงอันยิ่งใหญ่ได้ รัฐบาลนั้นเชี่ยวชาญในความจริงขนาดเล็กๆ และกลางๆ พวกเขาต้องได้รับคำแนะนำ โดยประชาชนในเรื่องของความจริงอันยิ่งใหญ่”

อำนาจทางศีลธรรมของพลเมืองได้เป็นพลังอันสำคัญในการเมืองของอเมริกันตั้งแต่การเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองถึงการประท้วงสงครามเวียดนาม แต่ถึงกระนั้นก็อาจเป็นความผิดที่จะยอมให้ตัวอย่างเหล่านี้สร้างความรู้สึกว่าอำนาจของพลเมืองถูกจำกัดอยู่เพียงด้านศีลธรรม บางครั้งการใช้ศีลธรรมอาจไร้ผล โดยเฉพาะเมื่อไม่มีใครรับฟัง หรือใช้ศีลธรรมกันมากเกินไป ดังนั้น การเมืองภาคพลเมืองจึงพุ่งความสนใจไปที่อำนาจที่มาจากความสามารถในการทำงานร่วมกันและการแก้ปัญหา การเห็นความแตกต่างของอำนาจสองประเภทนี้เป็นสิ่งมีประโยชน์มาก บางทีข้อจำกัดของอำนาจทาง

ศีลธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้จัดตั้งชุมชนในบัลติมอร์ รายงานว่ากลุ่มของเขาได้เรียนรู้ว่า ไม่ว่าพวกเขาจะเป็นฝ่ายถูกยิงก็ก็ตามแต่ มันไม่ได้ทำให้เกิดความแตกต่างใดๆ ทั้งสิ้น

เราพบว่าหลายครั้งที่อำนาจของพลเมืองเกิดจากความสามารถทางปฏิบัติในการทำงานกับคนอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา หนังสือพิมพ์เดตัน เดลินิวส์ (Dayton Daily) ได้ลงชุดบทความเกี่ยวกับโครงการดังกล่าว ที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยทางเลือก” โดยการรวบรวมรายงานการประชุมของชาวเผ่าอินเดียนแดงในหมู่บ้านอาร์คติกเล็กๆ เพื่อปกป้องกวางแควริบู ชาวเมืองในโอไฮโอ (Ohio) สามร้อยคนได้ร่วมแรงกันเพื่อกำจัดแหล่งกำเนิดของมลภาวะทางอากาศ ประชาชนหกพันคนในรัฐนอร์ทคาโรไลนารวมตัวกันเพื่อบูรุษฟาร์มเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ และประชาชนหกคนในเขตชุมชนรายได้ต่ำในกรุงวอชิงตัน ดีซี นั่งล้อมวงรอบโต๊ะอาหารในครัวเพื่อวางแผนหยุดยั้งการค้ายาเสพติดบนถนนในย่านอยู่อาศัยของพวกเขาเอง ดูเหมือนว่าหนังสือพิมพ์ดังกล่าว ค้นหาเรื่องราวเหล่านี้ได้มากมาย แม้ว่าทุกคนที่ถูกสัมภาษณ์ จะคิดว่าสิ่งที่พวกเขาทำเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่โครงการเหล่านั้นสำเร็จได้ก็ขึ้นอยู่กับยุทธวิธีของการปฏิบัติในการทำให้งานเสร็จนั่นเอง

อำนาจที่เหนือกว่า: อำนาจร่วมกัน (Power Over, Power With) การทำความเข้าใจเรื่องแนวคิดใหม่เกี่ยวกับอำนาจนั้น ต้องย้อนกลับไปถึงนักทฤษฎีองค์กรต้นศตวรรษที่ยี่สิบชื่อ แมรี พาร์คเกอร์ ฟอลเลตต์ (Marry Parker Follett) (Graham Pauline, 1987: 3-4 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552:156) เธอกล่าวว่าอำนาจสามารถเป็นได้ทั้งแบบทิศทางเดียวคือ “อำนาจที่เหนือกว่า” หรือแบบที่มีปฏิสัมพันธ์ คือ “อำนาจที่ร่วมกันกับ...” เริ่มต้นจากการยอมรับว่าอำนาจที่แท้จริงนั้นยังรากอยู่ในความสามารถเฉพาะตัวของเรา ฟอลเลตต์ยังกล่าวอีกว่าอำนาจจริงๆ นั้นไม่สามารถแบ่งปันหรือถ่ายทอดได้ อำนาจต้องถูกปลูกหรือสร้างขึ้น และจะเติบโตขึ้นจากประสบการณ์ ความรู้ บุคลิกภาพของประชาชนและในทางการเมืองนั้น อำนาจเติบโตจากการข้องเกี่ยวสมาคมกัน และวิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน

การนำความสามารถเฉพาะตัวมารวมกันทำให้เกิด “อำนาจร่วมกัน” หรืออำนาจทางความสัมพันธ์ ตัวอย่างง่ายๆ คือคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปรวมแรงกันเข็นรถออกจากถนน อำนาจของความสัมพันธ์เป็นประเภทของอำนาจที่ประชาชนใช้ในคอซแซน การเดินที่แม่ผู้เข้าอาศัยมีอำนาจสั่งการเพียงเล็กน้อย แต่พวกเขารู้ว่าอำนาจสั่งการไม่ใช่อำนาจที่แท้จริง ผู้เข้าอาศัยจึงสร้างอำนาจขึ้นมาจากชั้นแรกโดยการรวบรวมความสามารถของแต่ละคน และขั้นที่สองโดยการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับฝ่ายบริหารของอาคาร ยุทธวิธีทั้งสองแสดง “อำนาจที่ร่วมกัน” ประชาชนสามารถสร้างอำนาจทางความสัมพันธ์โดยการตั้งใจเปลี่ยนแปลงแนวทางที่พวกเขาสัมพันธ์กับผู้อื่น

4. หลักแห่งความสัมพันธ์ (On Relationships) แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า วิธีคิดใหม่ทางการเมืองเติบโตขึ้นจากการที่รู้สึกรู้ว่าความสัมพันธ์ในการเมืองนั้นสำคัญขนาดไหน ปัญหาพื้นฐานมากมายได้รับการพิสูจน์แล้วว่าเป็นปัญหาด้านความสัมพันธ์ ซึ่งองค์กรพลเมืองบางองค์กรได้สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานสามารถเกิดขึ้นได้โดยการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันในชุมชน นั่นคือ เปลี่ยนวิธีการที่ประชาชนปฏิบัติระหว่างกันจนเป็นนิสัย แนวคิดนี้ไม่ใช่ให้มีความสัมพันธ์ที่ “ดี” ในความหมายปกติของการคุ้นเคยและเกี่ยวข้องกันอย่างมีความสุข แต่แนวคิดนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การแก้ปัญหา แม้ในยามที่ประชาชนกำลังมีปัญหากันหรือประชาชนไม่จำเป็นต้องชอบพอกันก็ได้

ความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับความสำคัญของความสัมพันธ์ทางการเมืองคล้ายคลึงกับความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในธุรกิจ กล่าวคือ บ่อยครั้งที่ธุรกิจที่ไปได้ไม่ติดจะต้องเปลี่ยนวิธีการที่พวกเขาทำธุรกิจ พวกเขาจะสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานขึ้นมาใหม่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในการเมือง คือ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติสัมพันธ์กันทั้งระหว่างพลเมืองด้วยกันเองและระหว่างพลเมืองกับรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับรัฐบาลโดยปกติแล้วพลเมืองไม่ได้มองว่าองค์กรของพวกเขาจะเป็นสิ่งเข้ามาทดแทนรัฐบาลบ่อยครั้งที่พวกเขาต้องการให้รัฐบาลทำงานร่วมกับพวกเขาไม่ใช่ทำงานเพื่อพวกเขา พวกเขาต้องการความสัมพันธ์ที่แตกต่างออกไปกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ทำงานร่วมกับพวกเขาได้

ในนิตยสารกอบเวิร์นนิ่ง (Governing magazine) เจฟฟรีย์ คาทซ์ (Jeffrey Katz, 1990: 49 อ้างถึงใน เดวิด แมทธีวส์, 2552: 157) เขียนถึงความสำเร็จขององค์กรทางพลเมืองในการจัดการกับปัญหาที่อยู่อาศัย และพื้นที่เพื่อทำธุรกิจสำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย จากการใช้ตัวเลขของสภาแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (National Congress for Community Economic Development) คาทซ์ รายงานว่า กลุ่มชุมชนได้สร้างบ้านเกือบ 125,000 หลังและพัฒนาพื้นที่ 16.4 ล้านตารางฟุตสำหรับ อาคารค้าปลีก สำนักงาน และอุตสาหกรรม เขาพบว่าองค์กรพลเมืองได้ใช้ยุทธวิธีใหม่เพื่อให้ได้ผลเช่น เขาเขียนไว้ว่า “ในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ นักกิจกรรมในละแวกบ้านพบว่า พวกเขาใช้เวลาไม่น้อยลงในการร้องขอรัฐบาลในทุกระดับ สำหรับเงินทุนและการอุดหนุน พวกเขาใช้เวลามากขึ้นในการพยายามชักชวนรัฐบาลให้ร่วมมือทำงานกับพวกเขา” ดังที่โรเบิร์ต ซเดนค (Robert Zdenek) ประธานสมาคมละแวกบ้านของชิคาโก กล่าวว่า “ถ้าคุณกำลังทำการรณรงค์จะพบกับภาวะการเผชิญหน้าจากผู้เห็นต่างมากกว่า แต่ถ้าคุณกำลังดำเนินงานพัฒนามันจะเป็นการร่วมมือมากกว่า” ซึ่งความสัมพันธ์แบบการร่วมกันเหล่านี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพิจารณาเรื่องปฏิบัติได้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชน

การเปลี่ยนจากการระบุ “ศัตรู” ไปเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ผ่านการปฏิบัติองค์กรรากหญ้า บางองค์กรการที่เชี่ยวชาญการต่อสู้กับผู้บริหารเมือง ได้เปลี่ยนมาเน้นการปฏิบัติมากขึ้น โดยเคลื่อนห่างจากยุทธวิธีของการระบุตัว “ศัตรูของประชาชน” และพยายามที่จะทำให้พวกเขาทำตามความต้องการของพลเมือง องค์กรชุมชนเหล่านี้กำลังสอนพลเมืองถึงวิธีการสร้างความสัมพันธ์เชิงหน้าที่กับผู้บริหารของเมืองความสัมพันธ์เหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานของการเคารพผลประโยชน์ของอีกฝ่าย แฮรี บอยท์ใช้ตัวอย่างต่อไปนี้ในการอธิบายการสร้างความสัมพันธ์เหล่านั้น เมื่อพวกผู้นำของบัลติมอร์ BUILD ซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่ใหญ่ที่สุดในประเทศมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนผิวดำ ได้เจอกับ วุฒิสมาชิก พอล ซาเบนส์ เป็นครั้งแรก เขายิ้มเอาสมุดโน้ตออกมาและถามว่า “ผมทำอะไรให้คุณได้บ้าง?” พวกผู้นำตอบว่า “ไม่มี” เรามาที่นี่เพื่อนรู้จักกับคุณ เราต้องการรู้ว่าทำไมคุณถึงอยู่ในวุฒิสภาของสหรัฐอเมริกา อะไรที่คุณสนใจและห่วงใย เราคิดว่านั้นจะช่วยให้เราพัฒนาความสัมพันธ์กันต่อไป”

ตัวอย่างที่ยกมานี้ ไม่ได้หมายความว่ากลุ่มของพลเมืองมองไม่เห็นเจ้าหน้าที่หรือนโยบายที่ไม่เป็นธรรมและกดขี่อีกต่อไป แต่หมายความว่าคนบางคนบางกลุ่มได้เรียนรู้ว่าจะเป็นการดีกว่าที่จะไม่เริ่มต้นด้วยสมมติฐานเช่นนั้นการเริ่มด้วยการสร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์จะมีประโยชน์กว่า และสามารถใช้เป็นฐานสำหรับการจัดการกับการกระทบกระทั่งที่อาจเกิดโดยไม่ได้ตั้งใจ ร่วมกับกลุ่มพลเมืองที่หลากหลายใน “ความสัมพันธ์สาธารณะ” แนวคิดของความสัมพันธ์เป็นหัวใจของทางเลือกใหม่ที่จะ

รวมกลุ่มพลเมืองที่หลากหลายเข้าด้วยกัน พลเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีอุดมคติเหมือนกันหรือความสนใจเหมือนกัน กลุ่มพลเมืองกำลังพบหนทางใหม่ที่จะสร้างความสัมพันธ์ในทางปฏิบัติระหว่างส่วนต่างๆ ของชุมชน แม้แต่เมื่อมีความแตกต่างระหว่างพวกเขาก็ตาม

โครงการหุบเขานอกคัททัก ที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ นำโดยกลุ่มพลเมืองที่ได้นำกลุ่มความสนใจที่หลากหลายเข้ามาในความสัมพันธ์สาธารณะ มันเป็นการร่วมมือระดับท้องถิ่นขององค์กรศาสนา ชุมชน แรงงาน และธุรกิจขนาดเล็กมากกว่าห้าสิบองค์กร เห็นได้ว่าการหลากหลายกลายเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากยังมีความหลากหลายของกลุ่มต่างๆ มากเท่าไร ก็ยังมีความสามารถและความแข็งแกร่งมากขึ้นเท่านั้นความสำคัญถูกเน้นตรง “การผูกไว้ด้วยกัน” ซึ่งประชาชนที่เกี่ยวข้องมองว่าเป็นความสำเร็จในตัวของมันเอง ดังที่ เทเรซา ฟรานซิส จากโครงการนอกคัททักอธิบายไว้ว่า “หากประชาชนทั้งหมดในเมืองถูกผูกไว้ด้วยกันเพื่อทำให้เมืองเป็นที่น่าอยู่ขึ้น มันก็จะเป็นที่ที่น่าอยู่ขึ้นนั่นคือสิ่งที่โครงการหุบเขานอกคัททักทำ”

การเน้นย้ำที่การค้นหามหาหนทางเพื่อให้กลุ่มที่หลากหลายสามารถมาทำงานร่วมกันได้นั้น ตรงข้ามกับธรรมเนียมเดิมเกี่ยวกับเรื่องความหลากหลายในเมืองนิวยอร์ก ใน U.S. & World Report รายงานว่านายกเทศมนตรีเดวิด ดินกินส์ (David Dinkins) เรียกขานกลุ่มคนต่างสีผิวและเชื้อชาติว่า “กระจกสีอันงดงาม” แต่ชาวนิวยอร์ก อีกคนคือ เฟลิกซ์ โรแฮไทน์ (Felix Rohatyn) ได้กล่าวเตือนนายกมนตรีในทันทีว่ากระจกสีนั้นต้องการการกวาดเพื่อยกขึ้นส่วนต่างๆ ไว้ด้วยกัน (John Leo, 1991 : 17 อ้างถึงใน เดวิด แมทธีวส์, 2552: 159)

แนวคิดใหม่พุ่งความสนใจไปที่การนำส่วนต่างๆ ของชุมชนมาร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างทั้งหมดของพวกเขา กล่าวคือ การคิดเพียง “การสร้างเสียงส่วนใหญ่” นั้นไม่เพียงพอ ไม่มีใครในปัจจุบันกล่าวถึงประเด็นนี้ได้ดีกว่า แมรี พาร์เกอร์ ฟอลเลตต์ (Mary Parker Follett, 1965 อ้างถึงใน เดวิด แมทธีวส์, 2552: 159) “อัตราความก้าวหน้าของเราขึ้นอยู่กับความเข้าใจว่ามนุษย์ได้รับอำนาจผ่านความสามารถของพวกเขาในการร่วมงานกับคนอื่น ๆ เพื่อสร้างสิ่งที่ครบถ้วนสมบูรณ์ที่แท้จริงนั้นคือกลุ่มชนที่มีชีวิต” มอบความต่างของคุณต้อนรับความต่างของฉันทลอมรวมความต่างทั้งหลายในความครบถ้วนสมบูรณ์ที่ใหญ่กว่า นั่นคือ กฎของความเติบโต

5. หลักแห่งเจตจำนงและความสนใจทางการเมือง (On Political will and interests)

จากมุมมองของการเมืองภาคพลเมือง ทรัพยากรที่มีความจำเป็นที่สุดในชุมชนคือเจตจำนงของสาธารณะ เป็นความตั้งใจหรือความเอาใจจริงของพลเมืองที่จะทำงานแก้ปัญหาให้กับชุมชนจนสำเร็จ เจตจำนงจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการต่อสู้กับปัญหาที่ “ดูเหมือนจะไม่สามารถทำได้” และเป็นระบบซึ่งเติบโตขึ้นมาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน และทำลายชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ความมุ่งมั่นสาธารณะถูกเรียกเป็นสิ่ง “มากกว่าดอลลาร์” มันถูกจัดเป็นทุนทางการเมืองชนิดสำคัญที่สุด

การมองเห็นความเกี่ยวโยง ตามธรรมเนียมเดิมนั้น ความมุ่งมั่นสาธารณะถูกมองว่าเป็นการเกิดขึ้นได้เองออกมาตามหน้าที่พลเมือง จากความรู้สึกรักเอื้อเฟื้อเอื้อใจต่อการรักษาประโยชน์ของส่วนรวม อย่างไรก็ตามการเมืองภาคพลเมืองโน้มเอียงไปในทางปฏิบัติมากกว่า และสำหรับการสร้างจำนงสาธารณะนั้นต้องตั้งอยู่บนฐานของการทำงานกับความสนใจที่มีอยู่แล้ว มากกว่าการพยายามจะแทนที่มันด้วย “ความตั้งใจร่วม” อย่างเดียว แนวคิดนี้ไม่ขึ้นกับ “มือที่นำทางที่จะสนองประโยชน์ของทั้งหมด” ผ่านทางการแข่งขันกับผลประโยชน์ส่วนตัว แนวคิดคือ การรวมความสนใจที่มีอยู่และพลังงาน

ที่เกี่ยวข้องกับมันเพื่อที่จะสร้าง เจตจำนงสาธารณะที่ใหญ่กว่า ความคิดเกี่ยวกับการสร้างเจตจำนงใน แนวนี้นี้ไปกันได้กับแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองเชิงหน้าที่ ยุทธศาสตร์ คือ การทำให้ประชาชนมองเห็นความเกี่ยวข้อง ระหว่างความสนใจ ของพวกเขาเพื่อผลิต “พลังงานรวม” ขึ้นมา

เจตจำนงสาธารณะมีคุณลักษณะบางอย่าง กล่าวคือ เป็นความมุ่งมั่นของคำจำนวนมาก แน่ใจว่าไม่ใช่ทุกคน แต่มากพอที่จะทำให้งานสำเร็จได้ มันมากกว่าความพยายามของคนไม่กี่คน แน่ใจว่าย่อมมีความหมายมากกว่าการทุ่มเทอย่างบ้าคลั่งให้แก่เรื่องๆ เดียว เจตจำนงแสดงถึงอำนาจ ที่อยู่ยืนยงหรือความแน่วแน่มั่น ไม่ใช่แค่การสนับสนุนตามความนิยมในช่วงเริ่มต้น ปกติแล้วประชาชน ต้องมีความตั้งใจที่จะเสียสละ เจตจำนงสาธารณะนั้นยังรากลึกลงในการเมืองจริงๆ ไม่ใช่แค่ความ กระตือรือร้นลมๆ แล้งๆ บางทีตัวอย่างที่น่าทึ่งของเจตจำนงทางการเมืองได้มาจากสงคราม นั่นคือ ความแน่วแน่มั่นของประชาชนที่จะปกป้องดินแดนบ้านเกิด โดยการเข้าต่อต้านกำลังทางทหารที่เข้ายึด ครองแผ่นดิน การสร้างความเชื่อมโยงมองเห็นความสัมพันธ์ ชื่นชมความผูกพันระหว่างสิ่งที่มีค่าต่อฉัน และสิ่งที่มีค่าต่อคุณ คือ สิ่งจำเป็นในการสร้างเจตจำนงสาธารณะ

การสร้างความเชื่อมโยง ซึ่งใช้เป็นยุทธศาสตร์สำหรับการสร้างเจตจำนงสาธารณะ ได้ผล สำหรับเจ้าของบ้านลอยน้ำบนทะเลสาบยูเนียน ใกล้เมืองซีแอตเทิลรัฐวอชิงตัน โดยช่วยให้พวกเขา รักษาทั้งบ้านและทะเลสาบไว้ได้ แผนการพัฒนาเขตทะเลสาบที่ถูกเสนอขึ้นน่าจะบังคับเจ้าของบ้าน ต้องออกไปจากบ้านของพวกเขาเป็นเวลาหลายปี ตามการบอกเล่าของหนึ่งในสมาชิกว่า กฎหมายของ ความสำเร็จของสมาคมบ้านลอยน้ำ(Floating Homes Association) คือ การที่สมาชิกสร้างการ สนับสนุนแนวคิดที่ว่าทะเลสาบเป็นสมบัติส่วนรวม เป็น “ของขวัญจากยูคน้ำแข็งแก่ประชาชนของ เมืองซีแอตเทิล” มากกว่าที่จะได้แย่งเพียงเพื่อผลประโยชน์ของบ้านลอยน้ำ สิ่งที่เกิด คือ ธุรกิจขนาดเล็กรอบๆ ทะเลสาบได้เข้ามาร่วมด้วยรวมทั้งกลุ่มสิ่งแวดล้อมต่างๆ การเสียสละนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ตัวอย่างเช่น เจ้าของบ้านต้องตกลงที่จะจ่ายค่ากำจัดสิ่งปฏิกูลเพื่อป้องกันการเกิดมลภาวะใน ทะเลสาบงานปกป้องทะเลสาบและผู้อยู่อาศัยนั้นใช้ความพยายามหลายปี ซึ่งปัจจุบันยังดำเนินการ อยู่ และยังขยายอิทธิพลไปทั่วเมืองในช่วงสองศตวรรษที่ผ่านมา

สรุปได้ว่า ชุมชนสามารถสร้างเจตจำนงสาธารณะโดยการเชื่อมโยงความชอบ แรงจูงใจ และ ความสนใจที่มีอยู่แล้ว มากกว่าที่จะพยายามสร้างความมุ่งมั่นใหม่ขึ้นมา เปรียบเทียบหลายๆ ได้กับ กระบวนการที่พลังงานจากถ่านไฟฉาย ซึ่งกำลังของถ่านไฟฉายจะแตกต่างกันไปตามวิธีที่เราเอามันมาต่อ กันถ่านถ่าน 1.5 โวลต์หนึ่งร้อยก้อนมาวางแยกเป็นแถว ใช้ลวดหนึ่งเส้นต่อหัวเข้าด้วยกันและอีกหนึ่ง เส้นต่อฐานเข้าด้วยกัน พลังงานที่ได้ยังคงเป็น 1.5 โวลต์ แต่หากต่อทั้งหมดเข้าด้วยกัน โดยต่อหัวเข้า กับฐานให้ขั้วบวกและขั้วลบ ผลที่ได้นั่นเป็นพลังงานที่เพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ความมุ่งมั่นสาธารณะที่ ทรงพลังนี้ ดูเหมือนจะถูกสร้างขึ้นด้วยกระบวนการเดียวกันโดยการเชื่อมต่อพลังงานที่มีอยู่แล้วอย่าง ภูฏานวิธีนั่นเอง

6. หลักแห่งการลงมือปฏิบัติ (On Action) อุปสรรคใหญ่ของการสร้างความมุ่งมั่น สาธารณะ คือ การที่ประชาชนไม่ได้สร้างความเชื่อมโยงกันได้เสมอไป ความพยายามจากความตั้งใจดี ถูกแยกเป็นส่วนเล็กๆ ของการตอบสนองเพียงลำพังที่ไร้ประสิทธิภาพ การคิดแบบเดิมๆ ที่พยายาม จัดการปัญหาโดยการแตกเป็นส่วนเล็กๆ แล้วทำงานผ่านการประสานงานและการแบ่งความ

รับผิดชอบ อย่างไรก็ตามความล้มเหลวของการใช้การประสานงานและการแบ่งความรับผิดชอบ เป็นที่มาของแนวคิดใหม่ที่กำลังกล่าวถึงอยู่

การใช้สาธารณะหลอมรวมกิจกรรมที่แตกออกเป็นส่วนๆ การแตกออกเป็นส่วนๆ เริ่มต้นจาก “สงครามทางออก” ตามปากติ เรามักได้ยินผู้คนพูดเสมอว่า “ทุกคนรู้ว่าปัญหาคืออะไร” แต่จริงๆ แล้วทุกคนรู้ส่วนมากเป็นเพียงประสบการณ์ของตัวเอง เป็นที่รู้กันว่าชุมชนใช้พลังงานไปกับภารกิจที่โต้เถียงว่าทางออกไหนในจำนวนที่กำหนดไว้เป็นทางออกที่ดีที่สุด โดยที่น้อยคนจะตระหนักว่าไม่ได้มีข้อตกลงร่วมเกี่ยวกับธรรมชาติของปัญหาเลย ตัวอย่างเช่น การขยายถนนอาจถูกนิยามเป็นปัญหาของการผ่านเข้าออกในสายตาผู้ค้าที่การค้ำขึ้นอยู่กับการจราจรที่ผ่านไปมา หรือเป็นปัญหาของการรुकล้ำในสายตาผู้อาศัยที่ต้องการความเป็นส่วนตัวเป็นการง่ายที่จะเห็นว่าทำไมสงครามทางออกจึงนำไปสู่การแบ่งเป็นฝักฝ่ายทางการเมือง โดยที่ทุกคนแยกกันออกเป็นค่าย แต่ละค่ายก็ให้การสนับสนุนทางออกใดทางออกหนึ่ง แม้แต่ปัญหาที่มีร่วมกันก็ไม่ได้รับประกันทางออก เพราะความสนใจของผู้คนยังคงแตกต่างกัน แต่เราไม่สามารถแม้แต่จะตกลงว่าเราจะลงมือปฏิบัติอย่างไร จนกว่าเราจะนิยามของปัญหาร่วมกัน นิยามที่สะท้อนความเข้าใจของเราเองต่อปัญหานั้น และความสนใจของผู้อื่นๆ ด้วยรวมทั้งความเหมือนและความต่างกันของสองส่วนนี้

การแยกส่วนเหล่านี้ ยังคงดำเนินต่อไปในวิธีการที่เราจัดองค์กรเพื่อจัดการกับปัญหา เรามักจัดการปัญหาใหญ่โดยการแยกส่วนภารกิจที่ใหญ่โตออกเป็นโครงการเล็กๆ และแบ่งความรับผิดชอบระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในขณะที่มีความตั้งใจ คือ การจัดการที่ดีขึ้น ผลที่ได้บ่อยครั้ง คือ การสูญเสียความเชื่อมโยงระหว่างเหลี่ยมมุมต่างๆ ของปัญหา ดูตัวอย่างปัญหาของถนนหน่วสาวที่เติบโตในความเสี่ยง เช่น วัยรุ่นที่ตั้งท้อง เด็กติดยา เด็กหยุดเรียนระหว่างชั้นมัธยม และเด็กที่บ้านแตกสาแหรกขาด แม้มีหน่วยงานที่ให้บริการช่วยเหลือเด็กเหล่านี้มากพอๆ กับชื่อของปัญหาที่เกิดขึ้นกับพวกเขา อย่างไรก็ตามแม้ความรุนแรงของปัญหาของคนหนุ่มสาวจะเพิ่มขึ้น แต่กลับมีเมืองหรือรัฐเพียงน้อยแห่งหรือแทบไม่มีเลย ที่มีนโยบายที่จะประสานความร่วมมือการบริการของรัฐบาลและองค์กรเอกชน โดยปกติคนหนุ่มสาวถูกจัดกลุ่มตามประเภทตามความยุ่งยากเฉพาะเรื่องที่ทำให้เราต้องให้ความสนใจเขา และจัดการโดยหน่วยงานต่างๆ ผลที่เกิดขึ้น คือ เรามีเด็กหยุดเรียนถูกรับมือโดยเจ้าหน้าที่โรงเรียน วัยรุ่นที่กำลังจะเป็นแม่คนเข้าร่วมโครงการสารอาหารของรัฐ และเด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์ได้รับการรักษาโดยโครงการให้คำปรึกษาของโบสถ์ แม้ว่าการให้บริการของแต่ละหน่วยนั้นเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แต่ไม่จำเป็นว่ามือข้างซ้ายจะรู้ว่ามือข้างขวาทำอะไรอยู่

สุดท้าย การแตกออกเป็นส่วนเล็กๆ สามารถเกิดจากการแย่งพื้นที่ระหว่างหน่วยงาน ตัวอย่างเช่น ทั้งกรมแรงงานภายใต้กฎหมายหุ้นส่วนการฝึกงาน และกรมบริการสุขภาพและมนุษย์ภายใต้กฎหมายสนับสนุนครอบครัว ให้งบประมาณสำหรับการจ้างงานและการฝึกงาน เนื่องจากทั้งสองหน่วยงานต่างเห็นว่าโครงการของอีกหน่วยงานหนึ่งนั้นไม่มีความจำเป็น ทั้งสองใช้นิยามที่ต่างกันสำหรับอธิบาย ประชากรที่ตนให้บริการ แม้ว่าผู้นำชุมชนกล่าวว่าสุดท้ายแล้วทั้งสองหน่วยงานก็ให้บริการคนกลุ่มเดียวกัน

ในจำนวนปัญหาที่มองเห็นทั้งหมดที่ชุมชนของเราเผชิญอยู่ การแยกส่วนเป็นหนึ่งในปัญหาที่รุนแรงที่สุด ถือว่าเป็นปัญหาที่อยู่เบื้องหลังของปัญหา รัฐมนตรีสาธารณสุข การศึกษาและประกันสังคม จอห์น การ์ดเนอร์ (John Gardner, 1989: 81 อ้างถึงใน เดวิด แมทธิวส์, 2552: 163)

กล่าวว่าความยุ่งยากที่แท้จริง คือ การที่ชุมชนของเรามากจะไม่สามารถรวมตัวเพื่อลงมือปฏิบัติอย่าง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะส่วนต่างๆ ของชุมชนสามารถมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่มีความสามารถน้อยนิดที่จะเข้าใจกันและกัน ผลที่เกิดขึ้น คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์ของสาธารณะ โดยรวมสาบสูญไปเพราะวัตถุประสงค์ที่ขัดแย้งและการคุมเชิงกันและกัน

การเมืองแบบเดิมพยายามจัดการการแตกออกเป็นส่วนๆ นี้ โดยการจำกัดหน่วยงานต่างๆ ให้ อยู่ในกฎของความรับผิดชอบที่รัดกุมขึ้น หรือโดยการบังคับการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ การเมืองภาคพลเมืองตั้งอยู่บนฐานที่ว่าสาธารณะ คือ พลังงานเพียงอย่างเดียวที่จะสามารถดึงทุกส่วน มานั่งร่วมโต๊ะและปรับเปลี่ยนกิจกรรมการแข่งขันให้เป็นกิจกรรมที่เกื้อหนุนหรือร่วมไม้ร่วมมือกันได้ ตัวอย่างเช่นที่ นิวอาร์ก (Newark) รัฐนิวเจอร์ซีย์ (New Jersey) ซึ่งประชากรหนึ่งในสามมีรายได้ อยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจน ในปีค.ศ. 1980 ได้เกิดกลุ่มความร่วมมือนิวอาร์ก (Newark Collaboration) ที่แม้ว่าจะมีที่แตกต่างกันว่าใครควรเป็นผู้รับความชอบในผลงานการฟื้นฟู นิวอาร์กภายในปลาย ทศวรรษนั้น แต่ส่วนใหญ่ก็เห็นพ้องกันว่า หนึ่งในตัวแปรสำคัญ คือ ความร่วมมืออันกว้างขวางใน ชุมชนและสาธารณะที่ได้ “เรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันโดยก้าวข้ามเส้นแบ่งเชื้อชาติ ผลประโยชน์ภาค ส่วนและเศรษฐกิจ” เหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นที่ ลินคอล์นรัฐเนบราสกาผ่านโครงการสตาร์ เวนเจอร์ (Star Venture project) และกระบวนการสร้างความเห็นร่วมแบบ “ล่างขึ้นบน” (Bottom-up) มากกว่าแบบ “บนลงล่าง” (Top-down) ผลที่สำคัญที่สุดของโครงการลินคอล์นไม่ใช่ เพียงการวางทิศทางใหม่สำหรับเมือง แต่รวมถึง “การเปลี่ยนวิธีการที่พลเมืองของลินคอล์นทำสิ่ง ต่างๆ”

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของ การเมืองภาคพลเมือง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง พบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองยังคงมีรูปแบบการเคลื่อนไหวตามที่ผู้พิมพ์ ค์ บัซซีย์ (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้

แต่มีประการการณรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง ที่พิเศษเกิดขึ้นในช่วง 2-3 ปีมานี้ คือ การต่อสู่ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) มากขึ้น “ซึ่งจะทำให้ลด ขั้นตอนการต่อสู้ลง” (ประยงค์ ดอกคำไย, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565) นอกจากนี้ปัญหา ของรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในช่วง 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์ โอชา) รัฐบาลใช้กฎหมายมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของประชาชน ไม่ใช้การเมืองในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นนักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย

ทั้งนี้ รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองตามทิวคิมพงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ คือ

1. การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน

ประเด็นต่างๆ ภายใต้ชุดความรู้เกี่ยวกับ “การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน” นี้มักเป็นที่นิยมของนักวิจัยเชิงคุณภาพที่จะนำหัวข้อต่าง ๆ ภายใต้ชุดความรู้เรื่องนี้ไปเป็นกรอบแนวความคิดของการวิจัย เป็นกรอบแนวความคิดเพื่อเป็นฐานของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านหรือของชุมชนกับอำนาจรัฐหรือกับเอกชน ทั้งนี้ในการวิจัยหรือศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) หรือศึกษาวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือของชุมชน จะมีชุดของทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นักรัฐศาสตร์นิยมนำมาเป็นองค์ประกอบของแนวความคิดหรือทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานของการศึกษาวิจัยด้วย ซึ่งจะได้กล่าวถึงทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้แล้วในบทที่ 2

ทั้งนี้ “การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน” ผู้เขียนได้สังเคราะห์ขึ้นมาจากผลงานทางวิชาการของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548 : 174; 2552, 2553 : 169); ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549 : 17); เดวิด แมทธิวส์ (2552); ประภาส ปันตบแต่ง (2552 : 152-173); และ วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) มีดังนี้

1. การร้องทุกข์ (petition) หรือการร้องเรียน (complaints) หรือการเรียกร้อง (request) เกิดจากความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านจากปัญหาที่พวกเขาประสบ ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ หรือโครงการของรัฐหรือการกระทำของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่ซึ่งพวกเขาไม่ได้รับความเป็นธรรม ได้รับความเสียหายจากผลการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ จากโครงการของรัฐ หรือจากการดำเนินของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ของชาวบ้าน จนต้องมีการร้องทุกข์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้าไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีเพื่อการกินดีอยู่ดี (well-being) ของประชาชน

ในการร้องทุกข์ (petition) ของชาวบ้านผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนจะเริ่มต้นที่การพูดคุยกันในครอบครัวของผู้ประสบปัญหา พูดคุยกับญาติพี่น้องพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่ประสบปัญหา เพื่อหาช่องทางแก้ไขปัญหาที่พวกเขาประสบ ในการคุยกันระดับนี้จะได้มีแนวร่วมของปัญหาคือประชาชนผู้ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนจากผลการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ จากโครงการของรัฐ หรือจากการดำเนินของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่เข้ามาร่วมกันในการหาแนวทางหรือหาช่องทางการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาประสบ และจะรับรู้ว่ามีใครบ้างที่ประสบปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนนี้

การพบปะหารือกันของชาวบ้านผู้ประสบปัญหาในระดับนี้ จะพบแกนนำของชาวบ้านปรากฏขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่แกนนำชาวจะเป็นคนกล้าพูดกล้าคุย ชัดเจนเป็นเบื้องต้นซึ่งแกนนำเหล่านี้อาจจะไม่รู้เรื่องสิทธิ เรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องเป็นสถานะผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น และจะกลายเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านที่ประสบปัญหาด้วยกันนั้นอัตโนมัติ เพื่อนำความคิดเห็นนำคำปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางหาช่องทางในการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาประสบอยู่

ลำดับต่อมาของการแก้ไขปัญหาก็แกนนำชาวบ้านและชาวบ้านผู้ประสบปัญหาจะพากันเข้าไปขอคำปรึกษาหรือความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภาตำบล หรือนายกองการบริหารส่วนตำบลหรือนายกเทศมนตรีของพื้นที่สภาพปัญหานั้น เพื่อหาทางแก้ไขร่วมกัน ในการเข้าไปปรึกษาหารือกับบุคคลเหล่านี้ ในขั้นตอนนี้อาจจะมีการปรึกษาหารือกับผู้รู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาเหล่านั้นด้วยอาจจะเป็นลูกหลานของผู้ประสบปัญหาในพื้นที่หรือนักกฎหมายหรือทนายความในพื้นที่หรือนอกพื้นที่เป็นเบื้องต้น

ขบวนการแก้ไขปัญหาก็ชาวบ้านประสบในช่วงนี้จะมี NGOs (non-government organizations) หรือนักสิทธิมนุษยชน (Human Rights) เข้ามาในพื้นที่เพื่อให้ความช่วยเหลือแนะนำให้คำปรึกษา รวมถึงยุทธวิธีในการแก้ไขปัญหาให้กับแกนนำชาวบ้านและชาวบ้านผู้ประสบปัญหา ซึ่งชาวบ้านผู้ประสบปัญหาจะไปพบ NGOs หรือ NGOs เข้ามาสังเกตการณ์ในพื้นที่ปัญหา ซึ่งก็เป็นไปตามแนวความคิดการเมืองภาคพลเมืองที่จะมี NGOs หรือนักสิทธิมนุษยชนเข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของแนวความคิดนี้เมื่อ NGOs เข้าไปในพื้นที่ปัญหาหลังจากที่สร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้านและพบแกนนำชาวบ้านแล้ว NGOs จะให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิของตน ของครอบครัว ของชุมชน และให้ เข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เข้าใจหลักการประชาธิปไตยพื้นฐาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้กับชาวบ้านและแกนนำชาวบ้าน รวมถึงยุทธวิธีการต่อสู้วิธีการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชน ตลอดจนเท่าที่การวางตัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐต่ออำนาจรัฐควรวางตัวหรือต่อสู้อย่างไรด้วย

ทั้งนี้ NGOs จะมีพื้นที่ของการดูแลเรื่องความทุกข์ยากเดือด จากผลการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ จากโครงการของรัฐ หรือจากการดำเนินของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ อาจจะเป็นเขตการปกครองของอำเภอหรือจังหวัด NGOs บางคนจะมีพื้นที่รับผิดชอบหลายจังหวัดตามสภาพปัญหาที่ชาวบ้านประสบ โดยสภาพปัญหาของชาวบ้าน ในแต่ละพื้นที่บางสภาพปัญหาไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะ 1 หมู่บ้านหรือ 1 ตำบล หรือ 1 อำเภอ หรือ 1 จังหวัดสภาพปัญหาของชาวบ้าน ในมิติของการศึกษาด้านการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) หรือศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเขตการปกครองของรัฐเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ หรือจังหวัด กล่าวคือ บางสภาพปัญหาจะครอบคลุมหลายหมู่บ้าน หรือหลายตำบล หรือหลายจังหวัด เช่น กรณีปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านรอส.(ราษฎรอาสาช่วยรบ) อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ครอบคลุมถึง 4 ตำบล คือ ตำบลเขาค้อ ตำบลหนองแม่นา ตำบลสะเดาะพง และตำบลริมสีม่วง หรือกรณีปัญหาที่ดินทำกินนสล. (หนังสือแสดงสิทธิที่ดินหลวง) ในพื้นที่บ้านน้ำคำเหนือ ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ครอบคลุมไปถึงพื้นที่บ้านห้วยแสนงา หมู่ 4 ตำบลบ้านกลางอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ หรือกรณีปัญหาที่ดินทำกินของบ้านห้วยระหงส์ บ้านห้วยกลทา ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ครอบคลุมบ้านห้วยระหงส์ บ้านห้วยกลทา และบ้านวังยาว ของตำบลปากช่อง เป็นต้น

การเข้าพบผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภาตำบล หรือนายกองการบริหารส่วนตำบล หรือนายกเทศมนตรีของพื้นที่หากแกนนำและชาวบ้านพบว่าบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลฝ่ายตรงข้ามหรือคู่กรณีปัญหา NGOs จะแนะนำให้แกนนำชาวบ้านไม่ต้องเข้าพบกับบุคคลเหล่านั้นอีก และ NGOs จะนำพาแกนนำไปพบหัวหน้าหน่วยงานในระดับที่สูงขึ้นไป คือ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดี กรม ปลัดกระทรวง และรัฐมนตรีที่รับผิดชอบปัญหาที่ชาวบ้านประสบ รวมถึงนายกรัฐมนตรี

ตามลำดับ หากการเข้าพบขอความช่วยเหลือจากบุคคลในระดับใดไม่มีการช่วยเหลือหรือลงไปแก้ไข ปัญหา ก็จะมีระดับของการร้องทุกข์ถึงหัวหน้าหน่วยงานที่สูงขึ้น

ในการเข้าพบหัวหน้าหน่วยงานระดับนายกอบต. หรือนายกเทศมนตรี ขึ้นไป NGOs จะนำพาแกนนำชาวบ้านให้เขียน (พิมพ์) หนังสือร้องเรียนถึงบุคคลเหล่านั้นด้วยเนื้อหาในหนังสือร้องทุกข์จะกล่าวถึงที่มาของปัญหา ผลกระทบจากปัญหารสร้างความเดือดร้อนอย่างไร รวมถึงการเสนอข้อเรียกร้องในเนื้อหาของหนังสือนั้นด้วยว่าชาวบ้านต้องการให้รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยดำเนินการแก้ไขปัญหายังไงไว้ด้วย หากการร้องทุกข์ที่นายกอบต.หรือนายกเทศมนตรีไม่สำเร็จ กล่าวคือ ไม่มีการแก้ไขใดๆ จะทำหนังสือร้องทุกข์และเข้าพบนายอำเภอ หากขั้นตอนนี้แก้ไขปัญหาล้มเหลว ขั้นตอนต่อไปจะนำหนังสือร้องเรียนไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด บางพื้นที่อาจจะมีหนังสือร้องเรียนไปถึงอธิบดีกรม ปลัดกระทรวง รัฐมนตรี หรือนายกรัฐมนตรี

ในระหว่างรอคำตอบในการแก้ไขจากรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ตนเองเข้าไปพบ NGOs จะแนะนำหรือนำพาแกนนำชาวบ้านผู้ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนหาความรู้ หาข้อมูลจากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบปัญหาเดียวกันกับตนเอง รวมถึงมีการจัดเวทีประชาคมในพื้นที่เพื่อทบทวนปัญหา และแนวทางการขอความช่วยเหลือของชาวบ้านโดย NGOs จะนำพาแกนนำและชาวบ้านจัดทำประชาคม การทำประชาคมในระยะเริ่มแรกอาจจะมีเฉพาะชาวบ้านที่เดือดร้อนและเชิญหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เป็นมิตรกับชาวบ้านเข้าร่วมประชาคมด้วย รวมถึงการจัดประชาคมหรือจัดเวทีสัมมนา/เสวนาเกี่ยวกับปัญหาที่ชาวบ้านประสบในหน่วยงานการศึกษาในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ปัญหา เพื่อสะดวกในการเดินทางเข้าร่วมสัมมนา/เสวนาของชาวบ้านผู้ประสบปัญหา ตลอดจน NGOs อาจแนะนำพาแกนนำชาวบ้านไปร่วมสัมมนาปัญหานั้นๆ ในระดับชาติที่จัดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านที่ประสบปัญหาเดียวกันกับเขาพวก ซึ่งจะทำให้เกิดขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้านและแกนนำชาวบ้านที่ประสบปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนนั้น รวมถึงเกิดเครือข่ายประสานความร่วมมือช่วยเหลือแนะนำให้คำปรึกษาแก่กันและกันเกิดขึ้น เช่น องค์การปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน ก็จะมีเครือข่ายของชาวบ้านที่ประสบปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ภาคอีสานเกิดขึ้น เป็นต้น

2. การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (check and balance) การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในที่นี้ คือ การติดตามตรวจสอบว่า การให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงาน หัวหน้าหน่วยงานต่างๆ ที่ตนเองเข้าไปร้องทุกข์ไว้ ได้รับการพิจารณาช่วยเหลือหรือนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านประสบหรือไม่ อย่างไร โดยการโทรศัพท์สอบถามกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยการเข้าไปติดตามด้วย NGOs และแกนนำเอง หรือติดตามด้วยหนังสือราชการตามระบบราชการ กล่าวคือ มีการตรวจสอบติดตามตามระบบราชการ หรือไม่ปฏิบัติตามระบบของราชการ เช่น กรณีปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้าน ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านจะมีกบร.(คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ) ในระดับจังหวัดเป็นกลไกการแก้ไขปัญหาอยู่แล้ว ซึ่งในคณะกรรมการกบร. จะมีถึงตัวแทนภาครัฐระดับอำเภอด้วย

ในการติดตามตรวจสอบการให้ความช่วยเหลือจากรัฐ ด้วยวิธีข้างต้นผลเป็นอย่างไร แกนนำชาวบ้านก็จะรอคอยคำตอบรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐ หากมีทิศทางของการดำเนินการช่วยเหลือ ในขณะเดียวกันก็จะเคลื่อนไหวในมิติอื่น ๆ คู่ขนานไปด้วยเช่น เข้าร่วมประชุม เข้าร่วม

สัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในขณะที่เข้าร่วมประชุมร่วมสัมมนาก็จะพูดปัญหาของตน พูดทางออกที่ตนเองค้นพบ หรือต้องการให้ที่ประชุมทราบ แต่หากผลของการช่วยเหลือเยียวยา NGOs และแกนนำชาวบ้านจะยกระดับของการตรวจสอบ คือไปพบหัวหน้าหน่วยงานระดับที่สูงขึ้น เพื่อให้ช่วยติดตามสอบถาม รวมถึงกำกับทิศทางหรือแนวทางของการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านประสบ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความช่วยเหลือจากรัฐรวดเร็วขึ้น

3. การประท้วง (protest) การประท้วงจากชาวบ้านที่ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนจะเกิดขึ้นเมื่อ 2 ขั้นตอนแรก คือ การร้องทุกข์ และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ไม่เกิดขบวนการให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านประสบ การรวมตัวกันของชาวบ้านผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนก็จะยกระดับของการร้องทุกข์ขึ้นเป็นการประท้วง ทั้งการประท้วงในระดับพื้นที่ของปัญหา เช่น ที่ทำการของอบต. หรือเทศบาล และหน่วยงานคู่กรณี หรือประท้วงนอกพื้นที่ คือ ที่หน้าว่าการอำเภอ หน้าศาลากลางจังหวัด หน้ากรมหรือกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และหน้ารัฐสภา

ระดับของการประท้วง ก็จะมีหลายระดับ คือ การชุมนุมประท้วงหน้าหน่วยงานต่างๆ ข้างต้น มีป้ายผ้า แผ่นป้ายที่เขียนหัวข้อปัญหา ข้อเรียกร้องของชาวบ้าน การนั่งประท้วง (sit-ins) อดอาหารประท้วง (ประภาส ปันตบแต่ง, 2552 : 160-162) การปักหลักกินนอนประท้วงหน้าที่ว่า การอำเภอ หน้าศาลากลางจังหวัด หน้ากรมหรือกระทรวงที่เกี่ยวข้องและหน้ารัฐสภา หากการประท้วงในแต่ละระดับปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขระดับที่สูงขึ้นของการประท้วงมาแล้วข้างต้น คือ การปิดล้อมสถานที่ และระดับของการประท้วงที่รุนแรง คือ การเผ่าหุ่นของคู่กรณีเพื่อขับไล่ให้ออกจากพื้นที่ การเผาตึกอาคาร เผาพาหนะ และการปะทะระหว่างชาวบ้านผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกิดการบาดเจ็บของคนประท้วงหรือถูกประท้วงหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือมีการตาย สูญเสียชีวิตของคนประท้วงหรือถูกประท้วงหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดขึ้น

4. การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (critical cooperation) กล่าวคือ ขบวนการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านหรือขั้นตอนของการแก้ไขปัญหาภายใต้การร่วมมือแก้ไขวิกฤตเกิดขึ้นช่วงที่ชาวบ้านรอคำตอบในการแก้ไขปัญหาตามที่ชาวบ้านได้ยื่นหนังสือขอให้หน่วยงานของรัฐช่วยแก้ไขปัญหาให้อย่างเป็นทางการถึงนายอำเภอ ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดหรืออาจถึงรัฐมนตรีว่ากระทรวงหรือรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง หรือจากผลจากไปการประท้วงในระดับที่ไม่รุนแรงและเกิดผลให้เกิดขบวนการแก้ไขปัญหาและชาวบ้านรอการลงมาแก้ไขจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วงนี้ การเคลื่อนไหวของชาวบ้านและแกนนำที่ประสบปัญหาอาจจะขับเคลื่อนให้เกิดเวทีพบปะกันระหว่างชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนในพื้นที่หรือต่างพื้นที่มาพบปะกัน เพื่อหารูปแบบหาช่องทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน บางเวทีในการพบปะกันอาจจะเชิญนักวิชาการ คณะกรรมการกบร. หรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาในพื้นที่นั้น รวมถึงนายอำเภอ ตัวแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าร่วมกันจัดเวทีพูดคุยหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของพื้นที่นั้นร่วมกัน

ขั้นตอนนี้ ชาวบ้านจะเริ่มยึดหยุ่นตามกฎหมายที่บังคับใช้เกี่ยวกับสภาพปัญหาที่ชาวบ้านประสบในพื้นที่นั้น คือ ชาวบ้านจะเริ่มยอมรับความจริงเกี่ยวกับสิทธิหรือผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินนโยบายของรัฐ หรือโครงการของรัฐหรือหน่วยงานเอกชนนั้น เช่น กรณีปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการประกาศที่ดินของรัฐทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้าน ปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ และปัญหาที่ดินทำกินไม่มีเอกสารสิทธิ เดิมรูปแบบความต้องการในการ

แก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่นั้น อาจต้องการให้รัฐคืนที่ดินทำกินให้ และออกเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินทำกินให้กับตนเองตามจริงในสภาพพื้นที่ดินนั้นๆ ซึ่งเป้าหมายสูงสุดคือ โฉนด, น.ส.3, น.ส.3ก., น.ส.3ข, หรือเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินทำกินในที่ดินอื่นๆ ตามลำดับ ในเวทีพบปะกันนี้ชาวบ้านอาจจะยินยอมให้ที่ดินของตนแห่งนั้นเป็นที่ดินของราชพัสดุหรือรูปแบบอื่น และตนเองยินยอมเช่าในราคาถูกต้องก็จะยอมรับชะตากรรมแบบนี้ดีกว่าตนเองไม่มีที่ดินทำกินและที่อาศัย รวมถึงขั้นตอนนี้อาจจะพัฒนาไปถึงการร่วมกันเขียนกฎหมาย หรือมอบหมายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของพื้นที่นั้นขึ้น และนำเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้เกิดกระบวนการพิจารณากฎหมายออกมาบังคับใช้ต่อไป เพื่อการแก้ไขปัญหาอื่นๆ อย่างยั่งยืนต่อไป บางพื้นที่อาจจะจบลงด้วยการร่วมกันเขียนข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหา ซึ่งวิธีนี้จะคือนอกกรอบของกฎหมายจึงจะเกิดขึ้นซึ่งเป็นความพึงพอใจของทุกฝ่ายทั้งชาวบ้านผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน หน่วยงานคู่กรณีปัญหากับชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับสภาพปัญหาในพื้นที่นั้นๆ

5. อารยะขัดขืน (civil disobedience) คือ การรู้ว่าผิดกฎหมายก็กระทำ เพราะผลกระทบจากการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ หรือโครงการของรัฐ หรือการกระทำของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน เกิดแรงกดดันรุนแรงและยาวนานให้กับชาวบ้าน ชาวบ้านจึงแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนต่อกฎหมายบ้านเมือง ฝ่าฝืนต่ออำนาจรัฐ ไม่ปฏิบัติตามกฎ ไม่ปฏิบัติตามระเบียบ เนื่องจากตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมไม่ได้รับความยุติธรรมจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำซ้อน สถานการณ์ (2549 : 17) ได้กล่าวถึง อารยะขัดขืน คือ การคัดค้านรัฐด้วยสันติวิธี เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลรองรับ (Justified) เพราะการใช้ civil disobedience มิได้มุ่งเปลี่ยนแปลงแย้งชิงอำนาจรัฐ แต่ต้านอำนาจรัฐด้วยการมุ่งเปลี่ยนแปลง “บางสิ่ง” ในกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม

อารยะขัดขืนหรือการดื้อแพ่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546 : 42-46) มีหลักการสำคัญ คือ

5.1 การกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม เป็นการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่ง กฎหมายของผู้ปกครองที่อยุติธรรม หรือเป็นการต่อต้านการกระทำของรัฐบาล ที่ประชาชนเห็นว่าไม่ถูกต้อง

การไม่เชื่อฟังรัฐ เป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยกับระบบ เป็นความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการสร้างเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้ เพื่อผลในการสร้างกระแสประชาชาติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกฎหมาย

5.2 การดื้อแพ่งทางกฎหมาย เพื่อทำให้กฎหมายศีลธรรมหรือความยุติธรรมได้รับการปฏิบัติจริงในสังคม

5.3 การดื้อแพ่งต่อกฎหมายเป็นเพราะระบอบประชาธิปไตยตัวแทน ไม่สามารถแก้ปัญหาของสังคมได้จึงมีการเคลื่อนไหวที่สะท้อนถึงการปฏิเสธประชาธิปไตยแบบตัวแทน

นอกจากนี้ หลักการสำคัญของอารยะขัดขืนในทัศนะของ John Rawls (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549 : 20-21) คือ

1. เป็นการละเมิดกฎหมาย หรือตั้งใจจะละเมิดกฎหมาย
2. ใช้สันติวิธี (nonviolent)
3. เป็นการกระทำสาธารณะโดยแจ้งให้ฝ่ายรัฐรับรู้ล่วงหน้า
4. ประกอบด้วยความเต็มใจที่จะรับผลทางกฎหมายของการละเมิดกฎหมายดังกล่าว
5. ปกติกระทำไปเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาล
6. มุ่งเชื่อมโยงกับสำนักแห่งความยุติธรรมของผู้คนส่วนใหญ่ในบ้านเมือง
7. มุ่งเชื่อมโยงกับสำนักแห่งความยุติธรรม ซึ่งโดยหลักแล้วเป็นส่วนหนึ่งของ

กฎหมายและสถาบันทางสังคม

ตัวอย่างของอารยะขัดขืน เช่น การชุมนุมของสมัชชาคนจน โดยสมัชชาคนจน คือ ผลของความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ที่กำลังเกิดขึ้นและผู้คนเหล่านี้มุ่งเคลื่อนไหวเพื่อเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชน สร้างความสนใจจากสื่อมวลชน เพื่อสื่อสารกับสังคม โดยมุ่งปลูกจิตสำนึกและมนัสสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักถึงความยุติธรรมที่ดำรงอยู่ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546 : 46) หรือ เช่น การแสดงออกด้วยการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ หรือการปิดกั้นถนนไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปในพื้นที่หรือออกนอกพื้นที่ กรณีม้งบ้านทับเบิก ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ปิดถนนไม่ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ หัวหน้าส่วนราชการและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ลงจากภูทับเบิก เพราะชาวบ้าน (ม้ง) ไม่พอใจที่ทหารและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เข้าไปทุบบ้านพักตากอากาศหรือรีสอร์ทตามนโยบายทวงคืนผืนป่าของรัฐบาล คสช. เป็นต้น

จากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น อารยะขัดขืน (civil disobedience) คือ การปฏิบัติของประชาชน ซึ่งรู้ตัวว่าการกระทำนั้นผิดกฎหมายแต่ก็ยังปฏิบัติ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิ การพิทักษ์สิทธิของตนเอง ของครอบครัว หรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องจากผลกระทบที่เกิดขึ้นของสภาพปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐ หรือโครงการของรัฐ หรือการกระทำของหน่วยงานเอกชนในพื้นที่หรือนอกพื้นที่

6. การสานเสวนา (deliberation) การสานเสวนาตามแนวความคิดการเมืองภาคพลเมืองเดวิด แมทธิวส์ (2552) คือ การสานเสวนาเพื่อชั่งน้ำหนักดูไม่ใช่การโต้แย้งเพื่อการเอาชนะ (deliberation for weighing, not a debate for winning) ทั้งนี้การสานเสวนาหาทางออกจะเริ่มต้นด้วย

6.1 การได้อาล็อก (dialogue) กล่าวคือ เป็นการสนทนาพูดคุยกันมุ่งเพื่อจะสร้างความเข้าใจกันในประเด็นการสนทนานั้นๆ ก่อน

6.2 การสานเสวนาหาทางออก (deliberation) เพื่อหาการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งสามารถเห็นได้จากคำกล่าวที่ได้มาจากผู้เข้าร่วมเวทีสานเสวนา โดยในการสานเสวนาหาทางออกจะมีผู้ดำเนินการอภิปราย (moderators) ที่มีความเป็นกลางปราศจากอคติหรือไม่ได้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake holder) ในประเด็นการสานเสวนาหาทางออกนั้น

ข้อควรระวังในการสานเสวนาทางออก คือ ถ้าประชาชนเชื่อว่าการ สานเสวนามีความลำเอียง หรือถูกกำหนดในโครงสร้างให้ไปสู่ข้อสรุปที่ได้กำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว พวกเขาก็จะไม่ร่วมในเวทีอย่างเอาจริงเอาจัง เขาก็จะไม่ลงทุนลงแรงของเขาในเวทีการสานเสวนานั้นๆ

ทั้งนี้ การสานเสวนาทางออกจะมีคำถามอยู่ 2 แบบ ที่ผู้ดำเนินการอภิปรายสามารถใช้เป็นประเด็นในการสานเสวนาทางออก เมื่อการสานเสวนามาถึงจุดที่ต้องเลือกคำตอบในการแก้ไขปัญหา นั้น ๆ คือ

คำถามแบบที่ 1

- 1.1 ต้นทุนหรือสิ่งที่ตามมาทั้งหลายมากน้อยเท่าไร ในทางเลือกนั้นๆ
- 1.2 อะไรเป็นที่น่าสนใจในทางเลือกนี้
- 1.3 ข้อดีของทางเลือกนี้คืออะไร
- 1.4 ถ้าทางเลือกที่เราชอบนี้มีผลตามมา ที่ทำให้คนอื่นกังวล เราจะยังชอบทางเลือกนี้หรือไม่
- 1.5 ถ้าไม่มีใครในกลุ่มสนับสนุนแนวทางพิเศษของการปฏิบัตินั้น (ทางเลือกนั้น) ก็อาจจะมีบางคนถามว่า แล้วคนที่ชอบวิธีการนี้จะพูดว่าอะไร

คำถามแบบที่ 2

2.1 ความขัดแย้งในประเด็นปัญหานี้อยู่ที่ไหนที่ต้องทำงานหาทางออก (work through)

2.2 ทำไมประเด็นนี้จึงมีความยากลำบากที่จะตัดสินใจ

กล่าวโดยสรุป การสานเสวนาทางออก (deliberation) จะเริ่มต้นด้วยการได้อาล็อก (dialogue) โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย (moderators) ที่เป็นกลางเป็นผู้เปิดประเด็นการสนทนาต่างๆ ไป เพื่อสร้างบรรยากาศเป็นกันเองและเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้เข้าร่วมสานเสวนา ต่อจากนั้นจะเริ่มต้นการเปิดประเด็นกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมสานเสวนาทางออกได้อธิบายถึงประเด็นที่กำลังพิจารณากันว่า มีผลกระทบต่อพวกเขาแต่ละคนอย่างไร และควรมีทางออกอย่างไร แล้วตามด้วยชุดคำถามที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงจะได้ข้อสรุปของการสานเสวนาทางออกในครั้งนั้น

7. ความสามารถในการเจรจาต่อรอง (capacity of negotiations) จุมพล

หนิมพานิช (2554) และฟิชเชอร์, มิลเลอร์ และซิสนี่ (Fischer, Miller and Sidney, 2007 : 89-97) ได้กล่าวถึง ความสามารถในการเจรจาต่อรองจะประกอบไปด้วย

7.1 ความสามารถด้านบุคลิกภาพ กล่าวคือ ความสามารถในการเจรจาต่อรองของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake holders) เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านประสบในแต่ละพื้นที่ โดยพื้นฐานของความสามารถในการเจรจาต่อรองมาจากบุคลิกภาพของผู้เจรจาต่อรอง ที่มุ่งมั่นเอาจริงเอาจัง พูดจาฉะฉาน แววตามุ่งมั่นของผู้เจรจาต่อรอง

7.2 ความสามารถด้านความรู้กล่าวคือ ความรู้ความสามารถนี้มักจะมาจากความรู้ความเข้าใจของผู้เจรจาต่อรองเกี่ยวกับเรื่อง สิทธิมนุษยชน สิทธิในชุมชน รวมถึงกฎหมายเกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาของพื้นที่นั้นๆ

7.3 ความสามารถด้านสถานะ อำนาจ และทรัพยากร กล่าวคือ สถานะ อำนาจและทรัพยากรที่สนับสนุนการเจรจาต่อรองให้ประสบความสำเร็จ ทั้งจำนวนคน จำนวนเงิน และทรัพยากรอื่นๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเจรจาต่อรอง ทั้งนี้สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมสนับสนุนผู้เจรจาต่อรองให้มีความสามารถในการเจรจาต่อรองอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาหรือบุคคลหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย พบว่าการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ปัญหานั้นต้องแก้ไขในเชิงนโยบายตามที่วุฒิสภาคณะ (2559) และวุฒิสภาคณะ บัวชัย (2561) ค้นพบจึงจะเป็นการแก้ไขที่เสร็จสมบูรณ์ ไม่เช่นนั้นปัญหาจะลุกลามขึ้นมาใหม่หากไม่แก้ไขในรูปของนโยบาย

ถึงแม้ว่าในช่วง 7-8 ปีมา (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายจะทำงานได้ยากขึ้น กล่าวคือ นักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลยเนื่องจากรัฐบาลหันไปใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่เป็นหลัก ไม่ได้ใช้ระบบกลไกทางการเมืองในการแก้ไขปัญหาผ่านรัฐสภา (ประยงค์ ดอกคำไย, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565, อรุณฯ ผลิณณโณ สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565)

ทั้งนี้ เนื้อหาการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย จะมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 3 ทฤษฎี วุฒิสภาคณะ บัวชัย (2559, 2561) คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) ซึ่งทั้ง 3 ทฤษฎีเกิดขึ้นเมื่อประชาชนประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนทางด้านการเมือง การเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนทางด้านสังคม และไม่มีหน่วยงานใดเข้าไปช่วยเหลือแก้ไขปัญหาแต่ละทฤษฎีมีรายละเอียด ดังนี้

1. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) เป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมมาก ในการอธิบายขบวนการทางสังคมของนักวิชาการชาวอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 (McCarthy and Zald. 1977: 1212-1241) และเป็น 1 ใน 3 ทฤษฎีที่ใช้ศึกษาร่วมกับแนวคิดทฤษฎีการเมืองภาคพลเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มทฤษฎีที่นักวิจัยเชิงคุณภาพทางรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์นิยมนำมาเป็นฐานของ การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบในยุคปัจจุบัน และเป็น กลุ่มทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (new social movement) ซึ่งมีพฤติกรรมกระทำ การแสดงออกในการแก้ไขปัญหา มากกว่ากลุ่มทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่แบบดั้งเดิม (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 30-60) ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism theory) ทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่ (structural

functional theory ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ (the relative deprivation theory) ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) มีหลักการสำคัญ (เอกพล เลียง ดัง, 2550 : 18) ดังนี้

1. มุ่งเน้นการศึกษาการรวบรวมทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินหรือแรงงาน ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญ ในการทำความเข้าใจกิจกรรมของขบวนการทางสังคม
2. มุ่งเน้นการศึกษารูปแบบขององค์กรของขบวนการทางสังคม (social movement organization) เนื่องจากการรวบรวมทรัพยากรต่างๆ จำเป็นต้องมีองค์กรไม่ว่าจะมีรูปแบบที่เป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ตาม
3. มุ่งเน้นการสร้างสำนึกหรือการรับรู้ (recognition) ให้กับปัจเจกชนและองค์กรต่างๆ ที่อยู่ ภายนอกองค์กรของขบวนการทางสังคม ซึ่งการสร้างสำนึกหรือการรับรู้ดังกล่าวถือเป็นสิ่งที่ช่วยในการ ตรวจสอบความสำเร็จของขบวนการทางสังคมด้วย
4. มุ่งเน้นการศึกษาระแสการหลั่งไหลของทรัพยากรที่เข้าและออกไปจากขบวนการทางสังคม ต่าง ๆ ซึ่งประยุกต์มาจากตัวแบบของอุปทานและอุปสงค์ โดยอาจดูจากการเรียกร้องต่างๆ ของขบวนการทาง สังคมและผลที่ขบวนการได้รับหลังจากที่เรียกร้องไป
5. มุ่งเน้นการอธิบายผลได้ผลเสียที่ปัจเจกชนและองค์กรต่างๆ ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมของ ขบวนการทางสังคม ซึ่งผลได้และผลเสียที่เกิดขึ้นดังกล่าว นั้น เป็นผลมาจากอิทธิพลของโครงสร้างทางสังคม และกิจกรรมต่างๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐ

นอกจากนี้ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ (McCarthy and Zald, 1977 ; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 67- 88 ; วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559 : 28-33) คือ

1. องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement organization) องค์กร การเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ทั้งนี้ องค์กรการเคลื่อนไหว ทางสังคม (Byrne, 1996 : 35 ; McCarthy & Zald, 1977 : 1218 ; Tarrow, 1999 : 123-124) คือองค์กรที่ไม่เป็นทางการซึ่งมีความซับซ้อนหรือองค์กรที่เป็นทางการที่มีจุดมุ่งหมายเป็นของตนเอง เช่น องค์กร NGOs (nongovernment organizations) เป็นองค์กรทำให้เกิดการ ลดระยะเวลาหรือขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนให้เร็วขึ้น และช่วยเพิ่มโอกาสของความสำเร็จ ซึ่งองค์กรเหล่านี้อาจถูกควบคุมโดยองค์กรแบบทางการ พันธมิตร คนหรือกลุ่มคน โดย องค์กรการเคลื่อนไหว ทางสังคมจะมีบทบาทสำคัญในการระดมคนทรัพยากรและจัดสรรทรัพยากร ให้กับกิจกรรม การเคลื่อนไหวของ กลุ่มหรือองค์กรเพื่อแย่งชิงทรัพยากร อาจรวมถึงบทบาทในการ ปรับเป้าหมาย ยุทธวิธีให้เหมาะสมกับ สถานการณ์เพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย

2. กระบวนการระดมทรัพยากร (mobilize process) องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม จำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมาย และหลักการสำคัญของ กระบวนการระดมทรัพยากร คือ ต้นทุนและกำไรของการมีส่วนร่วมเป็นกฎเกณฑ์สำคัญหรือ องค์ประกอบที่ สำคัญของกระบวนการระดมทรัพยากรที่จะนำมาซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมกัน โดยผู้ที่ เป็นเจ้าของและ ครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ปัจเจก บุคคล และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายมิติ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 :

79-80) ดังนี้ “สมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน คือ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่เชื่อในเป้าหมายร่วมของขบวนการทางสังคมสมาชิกผู้สนับสนุน คือ ปัจเจกบุคคลที่อุดหนุนทรัพยากรแก่องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมและสาธารณชนผู้เฝ้ามอง คือ ผู้ที่ไม่ได้ เข้ามาเป็นสมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน แต่รับรู้ในจุดหมายและกระทำการของขบวนการทางสังคม ใน ขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม ส่วนฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่าย ต่อต้าน คือ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับจุดหมายและการกระทำการเพื่อนำไปสู่การบรรลุจุดหมายของขบวนการทาง สังคม โดยอาจแบ่งออกเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นชนชั้นนำที่เป็นบุคคล องค์กร สถาบันทาง การเมือง ฯลฯ ซึ่งสามารถครอบครองทรัพยากรขนาดใหญ่ และฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นมวลชน ซึ่งหมายถึงปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กรที่มีการครอบครองทรัพยากรอย่างจำกัด”

นอกจากนี้ในปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งขบวนการทางสังคมกระทำการอยู่อาจแบ่งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาจากการได้รับหรือไม่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จ คือ ผู้ได้รับ ประโยชน์โดยตรง คือ ปัจเจกหรือกลุ่มองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคมและได้รับประโยชน์จาก ความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหว และผู้ให้การสนับสนุนแต่ไม่ได้รับประโยชน์ คือ ปัจเจกหรือกลุ่ม องค์กรที่ เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคม คือเป็นกลุ่มที่เห็นอกเห็นใจให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ได้รับประโยชน์จาก ความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหว

3. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว (strategy movement) ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552: 83-84) พบว่า วิธีหลักในการเคลื่อนไหวเพื่อบรรลุจุดหมาย เป้าหมาย ผลประโยชน์หรือ ความต้องการของขบวนการทางสังคม คือ การใช้การกระทำรวมหมู่ด้วยยุทธวิธี ขัดขวางระบบปกติ โดยการ ระดมมวลชนและผู้สนับสนุน การสร้างอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนใน ขบวนการหรือการสร้างเหตุการณ์การชุมนุม ประท้วง การสร้างอำนาจและอิทธิพลผ่านวิธีการดังกล่าว นี้ เกิดขึ้นนอกพื้นที่และช่องทางระบบการเมืองปกติและมักมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่ขัดแย้งกับ โครงสร้างสถาบันที่ลงหลักปักฐานในสังคม ซึ่งได้นำไปสู่การ ต่อต้านขัดขวางและการปราบปรามโดย รัฐ หรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคมในการเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมีการ เรียกร้องความเอาใจจริงเอาใจ ความผูกพัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นปึกแผ่นของผู้คนที่ เดือดร้อนโดยผ่าน กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม ซึ่งฐานทรัพยากรสำคัญสำหรับการเคลื่อนไหวจึงอยู่ที่การ ระดมผู้คน เพราะขบวนการทางสังคมไม่สามารถเข้าถึง ครอบครองและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบ การเมือง ปกติได้ และการเคลื่อนไหวแบบขบวนการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญของกลุ่มผู้คนที่ ถูกกีดกันออกจากระบบการเมืองปกติ นอกจากนี้ ความคาดหวังในความสำเร็จก็มีบทบาทสำคัญใน ยุทธวิธีการ เคลื่อนไหวต่อสู้ โดยเฉพาะจะเป็นแรงกระตุ้นร่วมซึ่งปัจจัยนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง โครงสร้างโอกาสทาง การเมืองและยุทธวิธีในการต่อสู้อีกด้วย

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ของขบวนการทางสังคม สามารถจำแนกออกเป็น 3 ส่วน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 157-167) ดังนี้

ส่วนที่ 1 คือ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ เป็นวิธีการที่มีลักษณะ โกลัศเคียง กับ “การเผชิญหน้าโดยตรง” (direct action) ซึ่งหมายถึง ปฏิบัติการทางการเมืองโดยไม่ใช้ กระบวนการ กลไกทางการเมืองในระบบปกติ เพื่อแก้ไข เยียวยาความอยุติธรรมทางสังคม โดยยุทธวิธี

ดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็น รูปแบบใหม่ในการเข้าไปขัดขวางกีดกันกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐ และฝ่ายที่เผชิญหน้า ซึ่ง ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 คือ การปฏิบัติการแบบทำลายที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้ กล้าเสียของผู้กระทำการ โดยมีต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำการต้องจ่ายหรืออาจเกิดขึ้นจากผลของการ กระทำ ซึ่งการปฏิบัติการแบบทำลายที่ไม่ผิดกฎหมาย มีดังนี้

1) การบอยคอต (boycott) หรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ คือ การกระทำที่ไม่ละเมิดหรือผิดต่อกฎหมาย แต่จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและหรือความ สะดวกสบายของผู้ร่วมกระทำการบอยคอต เช่น การที่คณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมใจกัน ไม่เข้าร่วมประชุม ตามที่ผู้ใหญ่บ้านนัดหมาย เนื่องจากไม่พอใจการกระทำของผู้ใหญ่บ้านที่ไร้ความ ยุติธรรม เป็นต้น

2) การนั่งประท้วง (sit-ins) รูปแบบการนั่งประท้วง คือ การบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นสถานที่หวงห้ามหรือไม่มีสิทธิหรือหน้าที่ที่ถูกระบุไว้ในความสัมพันธ์ทาง สังคมปกติ สำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป เช่น การบุกฝ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการหรือห้องทำงานของผู้ มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ สำหรับรูปแบบอื่นๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหว และพบเห็นทั่วไป ได้แก่ การปิดล้อมสถานที่เพื่อขัดขวางไม่ให้คนเข้าไปดำเนินกิจกรรมปกติ การปิด ล้อมโรงงาน การปิดล้อมสถานที่ ราชการ ปิดถนน หรือการชุมนุมโดยสงบในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อแสดงการคัดค้าน

ระดับที่ 2 คือ การปฏิบัติการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะผิดหรือละเมิดกฎหมาย แต่ ปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรง คือ

อารยะขัดขืน เป็นปฏิบัติการทางการเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นสาธารณะสันติวิธีและมีมโน สำนึกที่ขัดต่อกฎหมายปกติ โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม และเป็น กิจกรรมการเคลื่อนไหวที่จะไม่กระทำตามกฎหมายหรือยอมผิดต่อกฎหมาย โดยอาศัยการ กระทำดังกล่าวเพื่อปลุกจิตสำนึกและมโนสำนึกของผู้คนในสังคมให้ตระหนักถึงความยุติธรรมของ กฎหมายหรือนโยบายและโครงสร้างอัน ยุติธรรมของสังคม ให้ผู้คนในสังคมเข้ามาเห็นด้วยหรือ สนับสนุน เช่น การใช้แนวทางการ อารยะขัดขืนในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการทุบทำลายรีสอร์ท หรือบ้านพักตากอากาศที่บ้านทับเบิก ตำบล วังบาล อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

ทาร์โล และทาร์ก็อต (Tarrow, 1999 ; Traugott, 1995 ใน ประภาส ปินตบแต่ง, 2552 : 161-162) ได้พูดถึงตัวอย่างปฏิบัติการของยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ด้วย หลักการและ แนวทางของอารยะขัดขืนต่อกฎหมาย ดังนี้

1) การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการเข้าไป ยึดครอง และใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินของรัฐ ทรัพย์สินสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชน โดย ไม่ได้รับอนุญาตและ อาจไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่อาศัยหลักการ อารยะขัดขืนและไร้ความรุนแรง โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการแสดงให้กลุ่มชนชั้นนำ ผู้มีอำนาจและ สาธารณะชนทั่วไปได้ตระหนักถึงความ ยุติธรรมและความเดือดร้อนต่างๆ ที่ผู้กระทำการได้รับอัน เนื่องจากการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าใช้ทรัพย์สิน และทรัพยากรจากกฎหมายและนโยบายที่มีอยู่

2) การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการสร้างเครื่องกีดขวางปิดล้อมพื้นที่ หรือสถานที่อันเป็นเป้าหมายของการเคลื่อนไหว เพื่อขัดขวางไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมตามปกติได้โดยเครื่องกีดขวางนั้นอาจเป็นวัสดุสิ่งของหรือร่างกายของกลุ่มผู้กระทำการเอง เช่น การปิดล้อมโรงงาน การปิดถนนไม่ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์และคณะ ลงมาจากเขาทับเบิก อำเภอ หล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จากนโยบายการทวงคืนผืนป่าของรัฐบาล คสช. เป็นต้น

ส่วนที่ 2 คือ ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง เทียวลี (Tilly,1995 ใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 164) กล่าวว่า ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง คือ การทำให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย หรือทำให้เกิดความเสียหายต่อ ทรัพย์สินหรือทั้งสองอย่าง เช่น การยิงแก๊สน้ำตาเพื่อสลายฝูงชนที่ทำการเคลื่อนไหวประท้วงหรือเรียกร้องให้ รัฐแก้ไขปัญหาที่ฝูงชนประสบ การใช้อาวุธ เช่น ค้อน มีด โลหะไม้ ฯลฯ ทบตีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือทบตี ประชาชนเพื่อให้ยุติการเคลื่อนไหวของฝูงชน หรือการใช้อาวุธปืนยิงสลายฝูงชน หรือการฉีกเสื้อผ้าหน้า เซตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูผาแดง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อขับไล่ออกจากพื้นที่จากกรณีความขัดแย้ง ปัญหาที่ดินทำกิน เป็นต้น

แม้วิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความตึงเครียดแก่ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มีข้อจำกัดที่น่าสะพรึงกลัว คือ ทำให้ผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้งเผชิญหน้า และการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตรและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ ทำลายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากที่มีพันธมิตรในหลายฝ่าย การใช้ความรุนแรงจะทำให้ พันธมิตร หรือผู้ต้องตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง และผลทำให้รัฐเลือกวิธีเผชิญหน้า อันอาจนำไปสู่การปราบปรามโดยกลไกของรัฐ ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้ผลการเคลื่อนไหวประท้วงสมัยใหม่มัก เป็นไปในสองแนวทาง คือ 1.ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ และ 2.ยุทธวิธีตามช่องทางระบบ การเมืองปกติ

ส่วนที่ 3 คือ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ฐานคิดสำคัญที่ใช้ในการจำแนกยุทธวิธี ตามช่องทางระบบการเมืองปกติออกจากสองยุทธวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ ทั้งยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลาย ระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง คือ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติเป็นวิธีการที่ อยู่ในระดับของการยอมรับได้หรืออยู่ในบรรทัดฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น การลงชื่อถอดถอน นักการเมือง การเดินขบวน การนัดหยุดงาน หรือกรณีประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาที่ดินทำกินก็จะ เข้าไปติดต่อดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภาครัฐตามระบบตามระเบียบของทางราชการ และรอคอยความช่วยเหลือหรือติดต่อสอบถามความคืบหน้าตามระบบของราชการ ส่วนใหญ่จะทำหนังสือราชการติดต่อหรือ ทวงถามความคืบหน้าของการแก้ไข ปัญหาที่ตนเองยื่นเรื่องร้องทุกข์ไว้

2. ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory)

ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) เป็นทฤษฎีที่เน้นการอธิบายและ วิเคราะห์ขบวนการทางสังคมโดยให้ความสำคัญไปที่สิ่งแวดล้อมทางการเมือง (เอกพล เสี่ยงดัง, 2550 21-24) ซึ่งขบวนการทางสังคมเผชิญอยู่ โดยเฉพาะในมิติของการศึกษาโครงสร้าง

โอกาสทางการเมืองซึ่งจะมีผลต่อการต่อสู้ของประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ที่จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ

นอกจากนี้ ทฤษฎีกระบวนการเมืองการเมืองยังให้ความสนใจกับปัจจัยด้านกระบวนการทางการเมืองเชิงสถาบัน กล่าวคือ หากสถาบันทางการเมืองนั้น ๆ ปฏิบัติหน้าที่เป็นปกติเรียบร้อยดี ขบวนการทางการเมืองภาคพลเมืองก็จะไม่มีการเคลื่อนไหว กระบวนการทางการเมืองภาคประชาชนจะมีการ เคลื่อนไหวเมื่อสถาบันทางการเมืองนั้นๆ ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ ทฤษฎีนี้มองว่าบุคคลที่เข้ามาเคลื่อนไหว ร่วมกันเป็นผลมาจากสภาวะทางการเมืองเปิดช่องทางให้มีการรวมกลุ่มกันได้ ซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลว ของการเคลื่อนไหวตามทฤษฎีนี้จะขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของรัฐบาลในขณะนั้น ดังนั้นการ เคลื่อนไหวของกลุ่มจะเป็นไปตามโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวย กล่าวคือ ถ้ารัฐบาลที่บริหารประเทศใน ขณะนั้นมีความอ่อนแอหรือไร้เสถียรภาพก็จะเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหาความ ทุกข์ยากเดือดร้อน หากรัฐบาลเข้มงวดและไม่ส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเคลื่อนไหวได้อย่างเสรีก็จะไม่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหา หากประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนอยู่ในช่วงรัฐบาลเช่นนี้ ก็จะงดหรือไม่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องใดๆ ทั้งนี้ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) ให้ความสำคัญกับการนำมาซึ่งการก่อกำเนิด พัฒนาการความเข้มแข็งหรือ อ่อนแอ ความก้าวหน้าหรือถดถอย ความสำเร็จหรือความล้มเหลว ตลอดจนการสร้างผลสะท้อนของ ขบวนการทางสังคม 3 ประการ (McAdam, 1982 : 36-59 ; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 95-99 ; เอกพล เสียงตั้ง, 2550 : 21-22 ; วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559 : 34-37) ดังนี้

1. ระดับความพร้อมขององค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กร กล่าวคือ เป็นระดับ ความ พร้อมขององค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กรที่ประชาชนผู้ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน เหล่านั้นดำรง อยู่ โดยดูที่ความเข้มแข็งขององค์กรดั้งเดิมที่มีอยู่ซึ่งสิ่งนี้เปรียบเสมือนการเตรียมพร้อม ของประชาชนเหล่านั้น ที่จะลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐ ทั้งนี้ระดับความพร้อมด้านองค์กรหรือระดับความ เข้มแข็งขององค์กร มีองค์ประกอบ สำคัญดังนี้

1.1 ผู้นำหรือแกนนำในองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ ผู้นำหรือแกนนำในองค์กร เคลื่อนไหวทางสังคม มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งการเคลื่อนไหวในฐานะที่เป็นผู้จัดตั้งการ เคลื่อนไหวหรือ ผู้ประกอบการทางการเมืองซึ่งทำหน้าที่ระดมทรัพยากร ผู้คน ประชาชนที่ได้รับความ เดือดร้อนเข้ามาร่วม เคลื่อนไหว และผู้นำหรือแกนนำเหล่านี้ยังมีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้ตัดสินใจเพื่อดำเนินงานและการใช้ยุทธวิธี การเคลื่อนไหวในแต่ละครั้ง

1.2 สมาชิก สมาชิกในที่นี้ คือ สมาชิกขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยจะให้ความสำคัญกับการคัดสรรสมาชิกที่ผ่านการจัดตั้งและการเคลื่อนไหวทางสังคมมาก่อน เนื่องจากสมาชิกที่ได้ จากกลุ่มคนที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมมาก่อนนี้จะมีความพร้อม ความยึดมั่น ผูกพัน มีแรง กระตุ้นในการเข้าร่วม และมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันหรือมีความเป็นเอกภาพ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญการ เป็นองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เข้มแข็งหรือองค์กรขบวนการที่มีความพร้อม ในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับ อำนาจอรัฐ โดยจะให้สมาชิกที่เคยร่วมการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือประท้วง มาแล้ว เป็นพี่เลี้ยงให้กับสมาชิกที่ เข้ามาร่วมกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการใหม่ หรือให้เพื่อนสอน เพื่อนนั่นเอง

1.3 โครงสร้างแรงจูงใจเพื่อให้สมาชิกมีความเป็นเอกภาพ ความเป็นเอกภาพเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยรักษาความเข้มแข็งของกลุ่ม/ขององค์กร/ของขบวนการเอาไว้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะความเป็นเอกภาพมาจากการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกอยากเข้ามามีส่วนร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กร ภายใต้ระบบ ความสัมพันธ์แบบตอบแทนซึ่งกันและกัน (interchange reward) ระหว่างสมาชิกกับองค์กร ดังนั้นขบวนการ ทางสังคมที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกจนเกิดความเป็นเอกภาพย่อมมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการระดม สมาชิกใหม่ และด้านการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบ

1.4 ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 96-97) ซึ่งยุทธวิธีที่เป็นหัวใจของการเคลื่อนไหว คือ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงทางอำนาจของผู้ทำลายระบบการเมืองปกติ เนื่องจากยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำลายระบบ การเมืองปกติ กลุ่มที่เผชิญหน้า รัฐและท่าทีของรัฐทำให้การเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมักนำไปสู่การต่อต้านปราบปราม และผลสะท้อนของยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบการเมืองปกติจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับ ปัจจัยด้านสมรรถนะและความคิดสร้างสรรค์ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ในการประดิษฐ์คิดค้นยุทธวิธี การขัดขวาง ทำลายใหม่ๆ ขึ้นมา และสามารถนำไปใช้ได้อย่างหลากหลาย ในวงจรการเคลื่อนไหวต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็น การบอยคอต/การปฏิเสธไม่ยอมรับ (boycott) การนั่งประท้วง (sit-ins) หรืออารยะขัดขืน (civil disobedience) การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation) ของรัฐทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชน การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (barricade)..ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วทฤษฎีการ ระดมทรัพยากรข้างต้น

2. ระดับความพร้อมทางด้านจิตสำนึกของการต่อสู้ McAdam (1982 : 48) กล่าวว่า การสื่อสารให้ประชาชนรับรู้เข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริง รับรู้เข้าใจในเรื่องสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในที่ดินทำกินเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกของประชาชนให้ลุกขึ้นสู้ ร่วมกัน การสื่อสารข้อมูลดังกล่าวจะต้องทำให้ทุกคนเชื่อว่าระบบการเมืองที่พวกเขาดำรงอยู่นั้นไม่ยุติธรรม หรือไม่เป็นไปตามครรลองของระบบประชาธิปไตย และพวกเขามีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงระบบดังกล่าวให้ดีกว่าเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ผู้คนเหล่านั้นรับรู้ถึงความสามารถที่พวกเขามีเพื่อใช้ในการเปลี่ยนแปลงระบบ การเมืองที่ไม่ชอบธรรมที่พวกเขาเผชิญอยู่

3. โครงสร้างทางการเมือง คือ เหตุการณ์หรือกระบวนการทางสังคมในระดับกว้าง เช่น ภาวะ สงคราม กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรม กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมืองมีผลทำให้ โครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองปกติขณะนั้นอยู่ในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อ ขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งนี้การเกิดสภาวะไร้เสถียรภาพทางสังคม นำไปสู่การสั่นคลอนความสัมพันธ์ภาพทางอำนาจแบบเดิมและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ และก่อให้เกิดการพัฒนาความสามารถในการต่อกรเป็นช่องทางในการทำยากับฝ่ายเผชิญหน้า และเพิ่ม ต้นทุนในการปราบปราม ควบคุมและทำลาย ขบวนการทางสังคมให้กับฝ่ายเผชิญหน้าด้วย ทั้งนี้การไม่มี เสถียรภาพทางการเมืองของสถาบันทางการเมืองแบบปกติส่งผลให้ความเข้มแข็งของกลุ่มคนนอกระบบ การเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ส่งเสริมให้มีองค์กรหรือกลุ่มเคลื่อนไหวในขบวนการทางสังคมหรือทาง การเมืองเพิ่มมากขึ้น

ทาร์โล่ (Tarrow, 1991 ใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 101) ได้นิยามตัวชี้วัดโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในเชิงปฏิบัติการในลักษณะกว้างๆ ไว้ 4 ประการ คือ

- 1.ระดับการเปิดหรือปิดของระบบการเมือง
- 2.เสถียรภาพหรือความไร้เสถียรภาพของระบบ/ระเบียบทางการเมือง
- 3.การมีหรือไม่มีพันธมิตรและกลุ่มสนับสนุน
4. การแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำหรือความอดกลั้นผ่อนปรนหรือไม่ของชนชั้นนำต่อการเคลื่อนไหวประท้วง

สิ่งเหล่านี้ เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จะส่งผลให้องค์กรหรือกลุ่มประชาชนที่ทำการขับเคลื่อนในกระบวนการทางการเมืองลุกขึ้นต่อสู้หรือไม่ ซึ่งในการขับเคลื่อนขององค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมในกระบวนการทางการเมืองมักจะดูทิศทางทางการเมืองเหล่านี้ รวมถึงการตระหนักถึงความเป็นเอกภาพของแกนนำก็เป็น องค์ประกอบหนึ่งด้วยในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ

นอกจากนี้ ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง ยังมีฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคมหรือกลุ่มคนเห็นต่างกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งกลุ่มนี้จะมีลักษณะเป็นขบวนการโต้กลับต่อองค์กร การเคลื่อนไหวทางสังคมในทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องตระหนักด้วย เช่นกัน

3. ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory)

ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) กำเนิดขึ้นภายหลัง การเสื่อมลงของการใช้ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่แบบดั้งเดิม (classical collective behavior theory) (เอก พล เสียงดัง, 2550 : 24) เป็นหนึ่งในชุดของทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ที่นักวิจัยทางรัฐศาสตร์มักนำมาเป็นฐานของ การศึกษาวิจัยการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชน ชุดทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ดังกล่าวคือ ทฤษฎีการระดม ทรัพยากร (resource mobilization theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory)

ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม มุ่งอธิบายถึงการสร้างภาษาใหม่ การสร้าง ความหมายใหม่ๆ การสร้างวิธีการใหม่ การสร้างรูปแบบการกระทำให้เกิดแนวคิดใหม่ เกิดการปฏิบัติใหม่ใน การแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบ ซึ่งความหมายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นจะต้องมีความแตกต่างไปจาก ความหมาย รูปแบบ วิธีการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่เดิมในสังคม เพื่อให้เกิดความสนใจและตระหนักถึงสิ่งที่ ขบวนการเรียกร้องให้แก้ไขและจะนำไปสู่การสนับสนุนจากส่วนต่างๆ ของสังคมในที่สุด ซึ่งภาษาเรียกหรือ วิธีการหรือรูปแบบในการแก้ไขปัญหาจะอยู่นอกกรอบของแนวคิดหรือทฤษฎีหรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมได้ กำหนดไว้แล้ว เช่น การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีปัญหาชาวบ้านบุกรุกที่ดินของรัฐด้วยการหาข้อตกลง ร่วมกันในการแก้ไขปัญหา เพื่อไม่ให้ประชาชนเดือดร้อนซึ่งหากเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีหรือระเบียบกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายตามวิธีการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐที่เป็นวิธีเป็นรูปแบบเป็นภาษาปกติที่รัฐกระทำนั้น คือ การขับไล่ประชาชนออกจากพื้นที่หากประชาชนไม่ออกจากพื้นที่ก็จะใช้มาตรการทางกฎหมายมาจับกุม ดำเนินคดีกับประชาชน เป็นต้น ซึ่งการหาข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหา การหาทางออกร่วมกันที่ไม่ยึด กฎหมายไม่ยึดระเบียบ

เป็นการสร้างภาษาใหม่ เป็นวาทกรรมทางวัฒนธรรมใหม่ หากเป็นวัฒนธรรมเดิม คือ ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของชาวบ้านตามกฎหมายกำหนดไว้

ทั้งนี้ ประชาชนจำเป็นต้องได้รับองค์ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิในตนเอง สิทธิในครอบครัว สิทธิ ในชุมชน และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ประชาชนประสบจึงจะส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามาสู่กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการแก้ไขปัญหา

นอกจากนี้ ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม ยังมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการ กระทำร่วมของประชาชนที่เป็นผลมาจากปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของตน จึงออกมาสู่กระบวนการ ออกมาในรูปของการร้องทุกข์ การตรวจสอบอำนาจรัฐ การประท้วง อำนาจอธิปไตย การร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติ อารยะขัดขืน การสานเสวนา และการเจรจาต่อรอง เพื่อเรียกร้องให้รัฐหรือคู่กรณีปัญหาดำเนินการเพื่อการ แก้ไขปัญหาความทุกข์ยากความเดือดร้อนต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง

ในช่วงหลังจากปี ค.ศ.1960 เป็นต้นมา ที่มีขบวนการทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น ขบวนการนักศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี สมัชชาคนจน ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อ เรียกร้องสิทธิในชุมชน รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ฯลฯ ซึ่งการ อธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมการเคลื่อนไหวทางสังคมให้ความสนใจกับทฤษฎีหลัก 2 ทฤษฎีเพื่อ ใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคมคือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร ซึ่งมุ่งเน้นการ วิเคราะห์กระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะในส่วนของ กระบวนการระดมทรัพยากรที่จะนำมาใช้สนับสนุนและสร้างพลังในการต่อรองให้กับขบวนการทางสังคม และ ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง ที่เห็นชอบว่าขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จตาม จุดมุ่งหมายของขบวนการนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรและองค์กรของขบวนการทางสังคมเพียงอย่างเดียว แต่ ต้องอาศัยโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญด้วย รวมทั้งมีปัจจัยต่างๆ หลายประการที่เกี่ยวข้อง กับการตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการของผู้คน เช่น ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่เผชิญความเดือดร้อน ความไม่ พอใจต่อ นโยบายของรัฐที่เป็นอยู่ หรือความเลื่อมใสอันตราจากการปรามปรามของรัฐ รวมถึงช่องทางในการเข้าถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจออกนโยบาย เป็นต้น

นอกจากนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จได้ยังขึ้นอยู่กับ การสร้าง ภาษาใหม่หรือรูปแบบใหม่หรือวิธีการใหม่ให้กับสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกำลัง แก้ไขปัญหาอยู่นั้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมเคยปฏิบัติในการ แก้ไขปัญหานั้นๆ แต่จะหาภาษาใหม่วิธีการใหม่หรือรูปแบบใหม่ในการแก้ไขปัญหาแทน เช่น การหา ข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาที่ ประชาชนประสบ ซึ่งความหมายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นจะต้องมีความแตกต่างไปจากความหมายที่มีอยู่เดิมใน สังคมเพื่อให้เกิดความสนใจและความตระหนักถึงสิ่งที่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเรียกร้องและจะนำมาสู่ การสนับสนุนจากส่วนต่างๆ ของสังคมในที่สุด ดังนั้น “การอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมในระยะ ต่อมา จึงเป็นการเชื่อมโยงมุมมอง จิตวิทยาสังคมเข้ากับมุมมองการระดมทรัพยากรเข้าด้วยกัน ซึ่งเท่ากับเป็น การนำแนวทางวิเคราะห์ที่ เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมกลับเข้าสู่การอธิบายขบวนการทางสังคมอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่มุมมองตาม ทฤษฎีพฤติกรรมแบบดั้งเดิม (classical collective behavior theory) ได้เสื่อมสลายความนิยมลง”

David A. Snow & Robert D. Benford (1988 : 197-218 อ้างในเอกพล เสียงดัง, 2550 : 27) ได้กล่าวถึง สิ่งที่น่าเคลื่อนไหวต้องทำในการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมหลักๆ มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. การสร้างกรอบในการแก้ไข้ปัญหา (diagnostic framing) คือ การสร้างความหมายของปัญหา รวมทั้งคุณลักษณะของความผิดหรือความเป็นเหตุเป็นผลของความทุกข์ยากเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากปัญหา เพื่อให้ขบวนการมีเป้าหมายในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อแก้ไข้ปัญหาซึ่งการสร้างกรอบในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องมี การตีความปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นด้วยเพื่อหาแนวร่วมจากประชาชนเพิ่มขึ้น

2. การสร้างกรอบในการคาดเดาทางออกของปัญหา (prognostic framing) คือ การเสนอ แนวทางแก้ไข้ปัญหา วิธีการแก้ไข้ปัญหาอาจจะเป็นข้อตกลงร่วมกัน นโยบาย วิธีการ แนวทาง หรือมาตรการที่ เหมาะสมกับปัญหาที่องค์กรของประชาชนได้สร้างความหมายหรือนิยามเอาไว้ เพื่อให้ขบวนการประสบ ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งทางออกของปัญหาอาจมีการนำเสนอไว้หลากหลายแนวทาง ถึงแม้ว่าจะ เป็นการนำเสนอขององค์กรเดียวก็ตาม

3. การสร้างกรอบในการจูงใจ (motivational framing) คือ การสร้างเครื่องมือต่อสู้และคำชี้แจง เหตุผล เพื่อใช้ในการลงมือปฏิบัติขององค์กรหรือขบวนการนั้น ซึ่งเครื่องมือต่อสู้ดังกล่าวสามารถจัดเตรียม ขึ้นมาจากการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นจิตใจ เพื่อให้ประชาชนออกมากระทำการตามวิธีแก้ไข้ปัญหาที่องค์กรหรือ ขบวนการของประชาชนเจ้าของปัญหาเสนอเอาไว้ ซึ่งการสร้างกรอบในการจูงใจดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึง ประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันของประชาชนเหล่านั้นด้วย หากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ขาดการชัดเจน กรอบข้างต้นอย่างเหมาะสม อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะในแง่ของการระดม ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหว เพราะกระบวนการวางกรอบดังกล่าวจะช่วยเชื่อมโยง ความเชื่อ/แนวโน้มในการตีความของปัจเจกบุคคลกับองค์กรของขบวนการทางสังคมเข้าด้วยกัน

กระบวนการจัดวางกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมดังกล่าว จะช่วยให้กรอบวาทกรรมที่ขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมสร้างขึ้นสามารถเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะทางความคิดของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยมุ่ง หาแนวร่วมในการต่อสู้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้มีเป้าหมายเข้าไปมีอิทธิพลต่อการสร้างจิตสำนึกและการตระหนักรู้ถึง ปัญหาของสาธารณะร่วมกัน เพื่อระดมผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเพิ่มขึ้น ซึ่งหนทางที่กรอบวาทกรรม ต่างๆ จะเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะทางความคิดของคนได้นั้นอาจเกิดจากการความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวหรืออาจ ผ่านทางสื่อต่าง ๆ ดังเช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ บทความหรือวรรณกรรมต่างๆ ฯลฯ โดยเฉพาะสื่อ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อย่างไรก็ตามสื่อก็มีปัญหาอยู่บ้างกล่าวคือ ปัญหาความไม่เป็นกลางของสื่อ อันเนื่องมาจากสื่อต่าง ๆ มีความสามารถในการนำเสนอข้อมูลแตกต่างกัน ดังนั้นสื่อจึงเลือกข้อมูลที่นำเสนอ และตรงกับความต้องการของสาธารณชนมาเสนอ นอกจากนี้ยังมีปัญหาอันเกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับสื่อที่มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานไม่ตรงกันจะทำให้ภาพสะท้อนหรือ เนื้อหาหรือข้อมูลที่สื่อออกไปสู่สาธารณะไม่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือ ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ซึ่งเป็นประเด็นที่ขบวนการเคลื่อนไหวต้อง

ระมัดระวังในการพิจารณาในการ เลือกใช้สื่อ เพื่อนำเสนอปัญหา ตีแผ่ปัญหาให้สังคมรับรู้หรือการทำ ให้เป็นข่าวอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาซึ่งการ ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่นั้นๆ ได้รวดเร็วขึ้น และถึงแม้สื่อจะมี จุดอ่อนดังกล่าว ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก็ ยังคงต้องการสื่อ โดยมีจุดมุ่งหมายหลัก ๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. ขบวนการทางสังคมจำเป็นต้องใช้สื่อในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการ
2. ขบวนการทางสังคมสามารถใช้สื่อเป็นตัวกลางในการให้เหตุผลในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ตาม ประเด็นต่างๆ ที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเผชิญอยู่
3. สื่อที่เผยแพร่ข่าวการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมจะช่วยให้เครือข่ายหรือขอบเขต ของ ความขัดแย้งถูกขยายกว้างออกไป ซึ่งอาจจะทำให้มีบุคคลที่สามซึ่งเห็นอกเห็นใจต่อขบวนการ เคลื่อนไหวทาง สังคมนั้นหรือผู้ที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันเข้าร่วมเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมนั้น เพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ การศึกษาขบวนการการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่พวกเขา ประสบต้องให้ ความสนใจเกี่ยวกับทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) เพื่อกระตุ้น ให้กระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบ และเพื่อให้เกิดความมั่นใจถึงสิ่ง ที่ตนเองค้นพบ หรือวิธีการหรือรูปแบบหรือภาษาที่ตนเองใช้ในการ แก้ไขปัญหาในแต่ละพื้นที่ และเพื่อกระตุ้น ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมกระทำมาก ขึ้น ตลอดจนประชาชนทั่วไปผู้เฝ้ามองดูอยู่ก็จะเข้า มาร่วมสมทบในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการ แก้ไขปัญหามากขึ้น ทั้งนี้เพราะการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อ การแก้ไขปัญหาหากเกิดกลุ่ม/องค์กร/ ขบวนการที่ใหญ่โตขึ้นแนวโน้มของความสำเร็จในการต่อสู้ก็ได้มากขึ้น ด้วยเช่นกัน

การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย

การแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน ภายใต้แนวความคิดการเมือง ภาคพลเมือง (civil politics) ต้องแก้ไขในระดับนโยบายจึงจะนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาที่เสร็จสมบูรณ์ เพราะสิ่งใดที่กำหนดเป็นนโยบายจะนำไปสู่การปฏิบัติ (วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559, 2561) ทั้งนี้ นโยบาย (policy) คือ หลักและวิธีปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวดำเนินการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) หรือแนวทาง ทิศทางของการปฏิบัติงานนั่นเอง ในรายวิชานี้ นโยบาย (policy) จะหมายความรวมถึง รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด กฎหมายต่างๆ นโยบายทั้งระดับชาติหรือระดับ ท้องถิ่น ข้อบัญญัติฯ เทศบัญญัติฯ ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ คำสั่งข้อตกลงร่วมกัน แนวทางการ แก้ไขปัญหา รวมถึงโครงการที่นำไปสู่การปฏิบัติแล้ว ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการดำรงชีวิตประชาชน เมื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

นโยบายแบ่งออกเป็นหลายประเภท (สมบัติ อารังธวงค์, 2550.; เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, 2550.; มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543.; Lowi Theodore. (1964)) ทั้งนี้ Lowi (1964, 1979 : 667-715) ได้แบ่งประเภทของนโยบายโดยใช้เกณฑ์ เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของนโยบาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ (regulation policy) นโยบายลักษณะนี้มี เป้าหมายเพื่อต้องการจัดระเบียบสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย นโยบายประเภทนี้มักจะปรากฏ

ออกมาในรูปของ กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อความสงบเรียบร้อย การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินให้กับประชาชนในการวิจัยครั้งนี้ มีแนวโน้มที่จะแก้ไขผ่านกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ที่ภาครัฐ ประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) และบุคคลที่เป็นกลางร่วมกันยกร่างขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในพื้นที่นั้นๆ ร่วมกัน Lowi ได้แบ่งนโยบายประเภทนี้ออกเป็น 2 ประเภทย่อย ๆ คือ

1.1 นโยบายเกี่ยวกับการการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการแข่งขัน (Competitive Regulation Policy) นโยบายนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อการจำกัด การจัดหาสินค้าและบริการ รวมทั้งกำจัดการมีส่วนร่วมในตลาด ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การเลือกกลุ่มของประชาชนหรือกลุ่มขององค์กร หรือหน่วยงาน

1.2 นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครอง หรือ ป้องกัน (protective regulation policy) ได้แก่ นโยบายสาธารณะที่มุ่งหรือมีเจตนาที่จะปกป้องประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมของภาครัฐหรือภาคเอกชน

2. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร (distribution policy) นโยบายประเภทนี้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการกระจายทรัพยากรให้แก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ แต่ในทางปฏิบัตินโยบายประเภทนี้เวลาที่มีการกำหนดออกมา มักจะมีแนวโน้มการจัดสรรทรัพยากรหรือการกระจายทรัพยากร หรือสินค้า หรือบริการและผลประโยชน์ให้กับคนบางส่วน บางกลุ่มในสังคม ก่อให้เกิดการเจรจาต่อรอง หรือประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ผลทำให้เกิดปัญหาตามมาโดยเฉพาะประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

3. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (redistribution policy) เป็นการนำนโยบายที่มีอยู่แล้วมาจัดทำใหม่ หากมองในแง่ดินนโยบายประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายทรัพยากรจากคนรวยกว่า กระจายไปให้กับคนยากจน หรือคนด้อยโอกาส

นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน หรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับประชาชนส่วนใหญ่ เรียกว่า “นโยบายสาธารณะ” (public policy) ซึ่งนโยบายสาธารณะ คือ สิ่งที่รัฐบาลได้กระทำในนามหรือในฐานะตัวแทนของประชาชน (Birkland A. Thomas. (2005 : 139) หรือสิ่งที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ (Dye R. Thomas, 1984, p.1) รวมทั้ง นโยบายสาธารณะ คือ กิจกรรมที่กระทำโดยรัฐบาล รวมทั้งข้อกำหนดและระเบียบในการควบคุมการดำเนินกิจกรรมของปัจเจกบุคคล หรือนิติบุคคล (Sharkansky, Ira. (1975) กล่าวโดยสรุปแล้ว นโยบายสาธารณะ (public policy) คือ แนวทางการปฏิบัติ หรือแนวทางการดำเนินงานของรัฐ ที่ใช้ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับประเทศชาติให้ดีขึ้น

ในการกระบวนการนโยบายสาธารณะ (public policy process) ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายหรือการก่อรูปนโยบาย (policy formation) การตัดสินใจนโยบาย (policy decision-making) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) และการประเมินผลนโยบาย (policy evaluation) (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2550 : 315-537) ล้วนมีผลต่อการแก้ไขปัญหาที่ประชาชน

ประสบ โดยเฉพาะการกำหนดนโยบายหรือการก่อรูปนโยบาย การตัดสินใจนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติ

การกำหนดนโยบายหรือการก่อรูปนโยบาย (policy formation) การตัดสินใจนโยบาย (policy decision-making) และการนำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) เพื่อการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน ต้องกำหนดหรือก่อรูป ตัดสินใจและนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสมผสาน (hybrid theories) (Fischer, Miller and Sidney, 2007 : 89-97) กล่าวคือนโยบายที่กำหนดขึ้นต้องผสมผสานระหว่างแนวความคิดของนักการเมืองทั้งระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาที่ประชาชนประสบเป็นคนคิดเป็นคนกำหนดหรือก่อรูปนโยบาย ซึ่งจะเป็นการคิด การกำหนดนโยบายในลักษณะจากด้านบนลงมาด้านล่าง (top-down) ผสมผสานกับความคิดเห็นหรือความต้องการของประชาชนผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ซึ่งจะเป็นการคิด การกำหนดนโยบายในลักษณะจากด้านล่างขึ้นด้านบน (bottom-up) แนวทางการกำหนดหรือการก่อรูปนโยบายต้องมาจากสองทาง ทั้งมาจากด้านบนลงมาด้านล่างและมาจากด้านล่างขึ้นไปด้านบนแบบผสมผสานกัน จึงจะนำมาซึ่งการกำหนดนโยบายหรือการก่อรูปนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาของประชาชนไปสู่ความสำเร็จในทางปฏิบัติ หากกำหนดหรือก่อรูปนโยบายมาจากทางใดทางหนึ่งจะแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุดหรือแก้ไขปัญหาไม่สำเร็จ เพราะจะมีปัญหาในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติหรือเกิดปัญหาผลกระทบจากการนำนโยบายนั้นไปปฏิบัติตามมา กล่าวคือ หากประชาชนผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) กับปัญหาเป็นผู้กำหนดหรือก่อรูปนโยบายเพียงฝ่ายเดียวจะเป็นเรื่องลำบากที่จะไปขับเคลื่อนให้หน่วยงานภาครัฐปฏิบัติตาม และหากนักการเมือง ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหรือก่อรูปนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาให้ประชาชนเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้สอบถามประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหา การกระทำเช่นนี้จะมีความเสี่ยงต่อการแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุด รวมทั้งการตัดสินใจนโยบาย (policy decision-making) ก็ต้องตัดสินใจร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่ควรตัดสินใจเลือกนโยบายใด นโยบายหนึ่งไปสู่การปฏิบัติ โดยไม่ได้ตัดสินใจร่วมกันแบบผสมผสาน ตลอดจนการนำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) ก็ต้องนำไปปฏิบัติแบบผสมผสานทั้งภาครัฐและประชาชนผู้ประสบปัญหาร่วมกัน จึงจะนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาของประชาชนได้เสร็จสมบูรณ์

การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย มีนัยยะของการต่อสู้เชิงนโยบายระหว่างประชาชนกับผู้แทนของรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบ กล่าวคือ ในการกำหนดนโยบายหรือการก่อรูปนโยบาย (policy formation) มีการชิงไหวชิงพริบในการที่จะผลักดันความคิดความต้องการของตนเองเข้าไปในเนื้อหาของนโยบาย ทั้งผู้แทนของรัฐตั้งแต่ระดับนักการเมืองระดับชาติหรือนักการเมืองระดับท้องถิ่น ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และประชาชนเจ้าของปัญหาหรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) แต่อย่างไรก็ตาม การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย จะทำให้ได้มาซึ่งนโยบายหรือแนวทางของการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบที่พึงพอใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแนวคิดการเมืองภาคพลเมือง (civil politics) ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ไม่ได้มุ่งหวังการปะทะกับอำนาจรัฐของการลุกขึ้นแก้ไขปัญหาของประชาชน และในการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมือง ทั้งการร้องทุกข์ (petition) การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (check and

balance) การประท้วง (protest) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (critical cooperation) อารยะขัดขืน (civil disobedience) การสานเสวนา (deliberation) ความสามารถในการเจรจาต่อรอง (capacity of negotiations) ทุกการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองดังกล่าวไม่ได้มุ่งหวังชนทะเลาะหรือปะทะกับอำนาจรัฐ เพียงแต่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหาต้องการความช่วยเหลือจากรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปช่วยเหลือแก้ไขปัญหาก็พวกเขาประสบให้หน่อย

การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายนี้ ผู้เขียนมุ่งจะอธิบายถึงการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายที่จะนำมาซึ่ง รูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหามาของประชาชน โดยมุ่งที่ประชาชนเป็นผู้ออกแบบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกับภาครัฐแบบผสมผสาน (hybrid theories) (Fischer, Miller and Sidney, 2007 : 89-97) เป็นการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการแก้ไขปัญหานี้โดยประชาชน (public policy formation from the bottom) เป็นผู้กำหนดหลัก ของการได้มาซึ่งนโยบายหรือแนวทางการแก้ไขปัญหามาผสมผสานกับภาครัฐหรือคู่กรณีข้อพิพาท และบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง โดยไม่กำหนดนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหามาโดยรัฐ (top-down) หรือประชาชน (bottom-up) เพียงอย่างเดียวแต่ร่วมกันคิด ร่วมกันยกร่างนโยบาย ร่างระเบียบ ร่างข้อตกลงขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ภาครัฐ และบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง เพื่อความเป็นธรรมกับประชาชนเกี่ยวกับปัญหาในพื้นที่นั้นๆ

ทั้งนี้ กระบวนการนโยบายในลักษณะผสมผสาน (hybrid theories) คือ ตัวแบบของกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ผสมระหว่าง top-down theories กับ bottom-up theories โดยผู้เขียนมองว่า hybrid theories เป็นตัวแบบของกระบวนการนโยบายที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ในการนำมาประกอบการแก้ไขปัญหามาของประชาชน กระบวนการนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหามาที่ดินทำกิน ที่การเมืองภาคพลเมืองจะเป็นกลไกหลักของการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติร่วมกับภาครัฐที่เป็นคู่กรณีและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลางร่วมกันกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหามาที่ดินทำกินขึ้นมาและนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหามาที่ดินทำกินที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ในที่สุด หากประชาชนกำหนดนโยบายเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหามาเกี่ยวกับที่ดินทำกินตามลำพังนั้น และภาครัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบายในครั้งนี้ รวมถึงหากไม่มีบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลางเข้ามามีส่วนร่วมด้วย สิ่งที่ประชาชนกำหนดจะไม่เป็นประโยชน์อันใด เพราะประชาชนไม่มีอำนาจสั่งการเหมือนอำนาจรัฐ

ตัวแบบกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสมผสาน (Hybrid Theories) ที่ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการประกอบการวิจัยอีกแนวความคิดหนึ่ง คือ **ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง** ของจุมพล หนิมพานิช (2554) ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ

1. บุคลิกภาพ บุคลิกภาพในที่นี้ คือ บุคลิกภาพของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ ว่ามีความเข้มแข็งกล้าหาญในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ หรือคู่กรณีอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐเพียงใด มีความเป็นเอกภาพหรือมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพียงใด ในการรวมตัวกันต่อสู้เพื่อให้ได้รับการแก้ไขปัญหามาในแต่ละพื้นที่

2. ความรู้ความสามารถ คือ ความรู้ความสามารถของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holder) เกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับสิทธิของตนเอง และความรู้อื่นๆ เกี่ยวข้อง

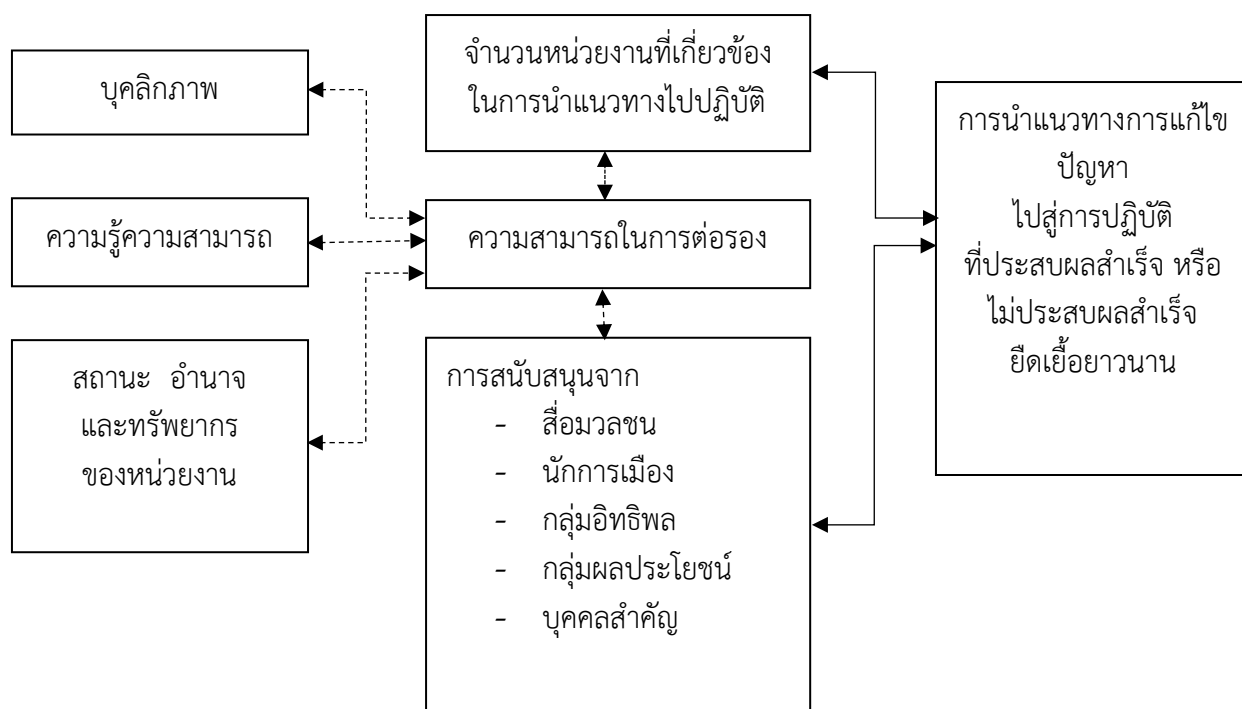
3. สถานะ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงาน คือ สถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่ประชาชนพึ่งพาอาศัย สนับสนุนตนเองเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหา และสถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหากับประชาชนในแต่ละ พื้นที่ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่

4. ความสามารถในการต่อรอง คือ ความสามารถในการต่อรองของประชาชนผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย กับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งความสามารถในการต่อรองของหน่วยงานที่ เป็นคู่กรณีปัญหากับประชาชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ได้รับการแก้ไข

5. การสนับสนุนจากหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรต่างๆ คือ การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ ได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชน นักการเมืองในพื้นที่ หัวหน้า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหา กลุ่มอิทธิพล เช่น เจ้าของธุรกิจโรงแรม รีสอร์ท โรงงาน ฟาร์มไม้ ดอกไม้ประดับในพื้นที่ ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการแก้ไขปัญหาของประชาชน

6. จำนวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาไปปฏิบัติ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับปัญหาที่ประชาชนและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ในคู่กรณีปัญหา ของประชาชนในแต่ละพื้นที่ ให้ความร่วมมือในการนำนโยบาย หรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานคู่กรณีในพื้นที่นั้นๆ นำไปสู่การปฏิบัติที่สร้างความพึงพอใจกันทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งนี้ นโยบายหรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาของประชาชนนั้น ได้มาตามแนวความคิด ผสมผสาน (hybrid theories) ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับหน่วยงานคู่กรณี และบุคคล หรือหน่วยงานที่เป็นกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาในแต่ละพื้นที่ ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันยกร่างนโยบายหรือแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้ง 3 ฝ่าย และเป็นที่ยึดมั่นของคู่กรณีปัญหา ของพื้นที่นั้นๆ

7. การนำแนวทางการแก้ไขปัญหาไปสู่การปฏิบัติ คือ การนำแนวทางการแก้ไขปัญหาของ ประชาชนไปสู่การปฏิบัติที่สัมฤทธิ์ผลหรือประสบผลสำเร็จ หรือไม่ประสบความสำเร็จ ยืดเยื้อยาวนาน ในแต่ละพื้นที่ปัญหา โดยสามารถแสดงเนื้อหาให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของตัวแบบพันธมิตรทาง การเมืองจากเนื้อหาข้างต้น ได้ดังนี้

ภาพที่ 2 ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง

(ที่มา: ประยุกต์จาก Graham T. Allison. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, J.L. Pressman. (1978). Eugene Bardach. (1977). *The Implementation Game*. P. Sabatier and D. Mazmanian. (1980). *The Conditions of Effective Implementation; Policy Analysis*. อ้างในจุฬพล หนิมพานิช (2554 : 374))

ตอนที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทวนพัฒนาการของการเมืองการพลเมือง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทวนพัฒนาการของการเมืองการพลเมือง พบว่า การเมืองการพลเมืองมีพัฒนาการเหมือนผลงานวิชาการของวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) ทั้งพัฒนาการของการเมืองการพลเมืองของต่างประเทศ ส่วนพัฒนาการของการเมืองการพลเมืองของไทยนั้น 2-3 ปีนี้ การเคลื่อนไหวต่อสู้ของการเมืองการพลเมืองได้หันมาใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) เป็นสำคัญ เพราะจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้ ทั้งนี้เนื่องจาก 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) รัฐบาลได้หันมาใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่เป็นหลัก รัฐบาลไม่ใช้ระบบการเมืองในรัฐสภาแก้ไขปัญหาประชาชน จึงทำให้นักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย

ทั้งนี้ พัฒนาการของการเมืองการพลเมืองของต่างประเทศ และพัฒนาการของการเมืองการพลเมืองของประเทศไทย ยังเป็นไปตามผลงานของวุฒิพงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ดังนี้

พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศ

การเมืองภาคพลเมือง (civil politics) ได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ทั้ง 3 ครั้ง (ครั้งที่ 4 อยู่ในยุคปัจจุบัน) ซึ่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีอิทธิพลต่อการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมืองตามมา โดยการปฏิวัติอุตสาหกรรมเริ่มต้นครั้งแรกในสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) จากนั้นจึงแพร่ขยายไปยังยุโรปตะวันตก อเมริกาเหนือ ญี่ปุ่นจนขยายไปทั่วทั้งโลกในเวลาต่อมา (การปฏิวัติอุตสาหกรรม, 2561) ซึ่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1760-1840 เป็นการปฏิวัตินำเครื่องจักรช่วยในการผลิตและการปรับปรุงโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอให้มีประสิทธิภาพแทนแรงงานคน และการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สองเกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1861-1865 เป็นการปรับปรุงการคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร โดยมีการประดิษฐ์ยานพาหนะใหม่ๆ เช่น รถยนต์ เครื่องบินเพื่อการคมนาคมและการขนส่ง การขยายตัวในวงการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ วิทยุโทรเลขทำให้รวดเร็วในการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งการขยายตัวขององค์การเงินทุนซึ่งสืบเนื่องมาจากการดำเนินงานธุรกิจที่ออกมาในรูปบริษัท จึงทำให้เกิดการระดมทุนซึ่งจำเป็นก้ำกัยจากธนาคารและองค์การเงินทุนต่างๆ และการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สาม เริ่มต้นในทศวรรษ 1960 เรียกว่า “การปฏิวัติดิจิทัลหรือการปฏิวัติคอมพิวเตอร์” โดยการนำเอาระบบดิจิทัลหรือคอมพิวเตอร์มาใช้ในงานอุตสาหกรรมและการสื่อสาร ทุกวันนี้เราอยู่ในช่วงต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ซึ่งเริ่มขึ้นในช่วงเปลี่ยนศตวรรษที่ผ่านมาและเป็นผลมาจากการปฏิวัติดิจิทัลนั่นเอง ลักษณะเด่นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สี่ก็คือระบบอินเทอร์เน็ตที่แพร่หลายขึ้นอย่างมากและเคลื่อนที่ได้ เกิดการสื่อสารไร้พรมแดน การค้าไร้พรมแดน สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลให้เกิดการเมืองภาคพลเมือง

ทั้งนี้ ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้ตามมา (ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรม, 2561) คือ

1. ประชากรทั่วโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และทางด้านการแพทย์เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งความสมบูรณ์ของอาหาร ระบบ สาธารณสุขและการดูแลสุขภาพอนามัย การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการอพยพจากชนบทมาหางานทำในเมืองจนเกิดปัญหาความแออัดของประชากรในเขตเมือง

2. ผลของอพยพจากชนบทมาหางานทำในเมืองก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ มากมาย เช่น ชุมชนแออัด การแพร่กระจายของเชื้อโรค ปัญหาอาชญากรรม การใช้แรงงานเด็ก การเอารัดเอาเปรียบกัน ทำให้เกิดแนวคิดของลัทธิสังคมนิยม (socialism) ของคาร์ล มาร์กซ์ (karl mark) ที่เรียกร้องให้กรรมกรรวมพลังกันเพื่อก่อการปฏิวัติโค่นล้มระบบทุนนิยม ทำให้ลัทธิสังคมนิยมมีบทบาทและอิทธิพลมากขึ้น

3. อิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมทำให้เกิดลัทธิเสรีนิยม (liberalism) ซึ่งเป็นพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย และแนวคิดนี้แพร่หลายกว้างขวางขึ้น ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ค.ศ. 1776 แอดัม สมิธ (adam smith) ได้พิมพ์งานเขียนชื่อ the wealth of nations เพื่อเสนอแนวคิดที่ว่าความมั่งคั่งของประเทศจะเกิดจากระบบการค้าแบบเสรี (laissez faire)

สิ่งเหล่านี้ ส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมเจริญรุ่งเรืองรวดเร็ว เกิดระบบโลจิสติกตั้งแต่ผู้ผลิตถึงผู้บริโภคอย่างรวดเร็วทันใจ รวมทั้งการติดต่อซื้อขายทางโลกออนไลน์ที่สะดวกสบาย

การติดต่อสื่อสารที่ไร้พรมแดน การแพร่กระจายอย่างรวดเร็วด้านข้อมูลข่าวสารและอิทธิพลของระบบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (ระบบประชาธิปไตยผสมระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม) ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมในปัจจุบันทุกอย่างจะไปเป็นไปตามกลไกการตลาด ใครแหลมคมวิเคราะห์อนาคตการตลาดได้แม่นยำยิ่งตรงกว่าผู้ที่ได้เปรียบทางการตลาด ตลอดจนอิทธิพลของแนวความคิดสิทธิมนุษยชน (human rights) ที่เจริญเติบโตแพร่กระจายอย่างรวดเร็วในสังคมประชาธิปไตยในโลกปัจจุบัน ตลอดจนปัญหาสังคม ปัญหานุษย์ซับซ้อนมากขึ้น รัฐดูแลไม่ทั่วถึงหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เกิดการเมืองภาคพลเมืองขึ้น

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา รัฐสูญเสียอรรถประโยชน์และบทบาทหลักในระดับนานาชาติในยุคข้อมูลข่าวสารซึ่งรัฐไม่สามารถควบคุมข้อมูลข่าวสารทั้งของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ องค์การระหว่างประเทศ และกลุ่มพัฒนาเอกชนต่างๆ เช่น การติดต่อผ่านอินเทอร์เน็ตได้เปิดโอกาสให้ขบวนการทางสังคมที่สำคัญคือกลุ่ม altermondialisme (สมปฤณ นิยมไทย, 2552 : 17-18) ประท้วงการประชุมขององค์การการค้าโลก (world trade organization) ที่เมืองซีแอตเติล สหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 1999 ที่เมืองโดฮา ประเทศกาตาร์ ในปี ค.ศ. 2001 และที่เมืองแคนคูน ประเทศเม็กซิโกในปี ค.ศ. 2003 เป็นผลให้การเจรจาการค้าเสรีล้มเหลว จนทำให้สหรัฐอเมริกาเริ่มหันมาผลักดันวิธีการเจรจาการค้าแบบทวิภาคในกรอบของเอเปค (apec) แทน ผลการประท้วงดังกล่าวพบว่า ขบวนการการเมืองภาคพลเมืองหรือกลุ่มผู้ประท้วงการประชุมขององค์การการค้าโลกกลายเป็นเรื่องระดับนานาชาติ ในทุกสังคมมีการเคลื่อนไหวและได้รับการสนับสนุนจากภาคพลเมืองระดับโลก นอกจากนี้ ขบวนการการเมืองภาคพลเมืองได้ขยายวงกว้างออกไปในระดับนานาชาติด้วย เนื่องจากประเทศที่กำลังพัฒนาได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายการค้าเสรีซึ่งจะให้ผลประโยชน์ต่อบริษัทข้ามชาติมากกว่าประชาชนของประเทศกำลังพัฒนา เช่น ปัญหาของประเทศเม็กซิโก ซึ่งเป็นประเทศที่ปลูกข้าวโพดและบริโภคข้าวโพดเป็นอาหารหลัก เมื่อเปิดนโยบายเสรีการค้า สนธิสัญญาอเมริกาเหนือ (nafta) เม็กซิโกต้องนำเข้าข้าวโพดที่มีราคาถูกจากสหรัฐอเมริกาส่งผลให้ประชาชนของเม็กซิโกเดือดร้อนเพราะราคาข้าวโพดในประเทศตกต่ำ เช่น กลุ่มประเทศในอเมริกาใต้ เมื่อเปิดการค้าเสรีไม่ได้มีผลต่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนและไม่ได้สร้างเทคโนโลยีขึ้นใช้เองต้องนำเข้าจากประเทศที่พัฒนาแล้วมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มขึ้น รวมทั้งเกิดการกดขี่แรงงานในประเทศกำลังพัฒนาด้วย

ปรากฏการณ์ของการเมืองภาคพลเมือง เริ่มเคลื่อนไหวในประเทศตะวันตกมาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยนักสังคมศาสตร์ คือ ชาร์ลทิลลี่ (Charles Tilly, 2004 อ้างถึงใน สมปฤณ นิยมไทย, 2552 : 17-19) ที่ได้ศึกษาขบวนการการเมืองเกือบทั่วโลก และได้ตีกรอบความคิดเรื่องขบวนการทางสังคมให้แคบลงโดยให้เหตุผลว่าขบวนการทางสังคมมีสาระบางประการร่วมกับรูปแบบของความเห็นโต้แย้งทางการเมือง เช่น เรื่องรัฐประหาร การหาเสียงเลือกตั้ง การหยุดงานประท้วง การปฏิวัติ และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง

ตัวอย่าง ปรากฏการณ์ของการเมืองภาคพลเมืองในต่างประเทศ เช่น

1. ขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศโปแลนด์ ซึ่งเรียกว่า “ขบวนการโซลิดาริตี (solidarity)” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 8-18) เป็นผลมาจากการปะทะอย่างสันติวิธีของคนงานโปแลนด์ในปี ค.ศ. 1980 เพื่อการเรียกร้องสิทธิของคนงานและรัฐบาลคอมมิวนิสต์ของ

โปแลนด์ในขณะนั้นยอมรับในสิทธิการรวมตัวของคนงาน และนำไปสู่การก่อตั้งสหภาพแรงงานเสรีแห่งแรกในโลกคอมมิวนิสต์ ขบวนการโซลิดาริตี้นี้จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติแบบสันติ และส่งผลสะท้อนไปทั่วโลกทั้งกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์และกลุ่มประเทศประชาธิปไตย ความสำเร็จของขบวนการโวลิตาริตี้นี้ คือความสามารถของผู้นำอย่างนายวาเลนซา ซึ่งฉลาดในการใช้สื่อเพื่อเผยแพร่การเคลื่อนไหวเรียกร้องของตนให้กว้างขวางออกไป และอีกเบื้องหลังหนึ่งคือขบวนการโซลิดาริตี้นี้ไม่มีความเชื่อถือศรัทธาในรัฐบาลโปแลนด์ เพราะเห็นว่ารัฐบาลไม่มีความสามารถในการบริหารจัดการกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ การลอกเลียนแบบอย่างการพัฒนาประเทศจากรัสเซียไม่ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศโปแลนด์ดีขึ้น ไม่เชื่อมั่นในคำสัญญาของรัฐบาล ของนักการเมือง จึงลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิด้วยตนเอง และนำไปสู่การเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศโปแลนด์และในประเทศเผด็จการประเทศอื่นๆ ด้วย

2. ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเรียกว่า “ขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส (earth first)” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 18-27) ซึ่งแปลว่า “ขบวนการโลกต้องมาก่อน” เป็นขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับท้องถิ่นในประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 1980 ที่รัฐอะริโซนาและขยายการเคลื่อนไหวไปรัฐต่างๆ เป้าหมายของขบวนการนี้อยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้และที่ดินสาธารณะต่างๆ และความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อความสมดุลของระบบนิเวศของโลกเอาไว้ แต่รัฐบาลกลับมองว่าเป็นขบวนการก่อการร้ายทางด้านนิเวศน์ ทั้งนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวเอิร์ธเฟิร์สมีเป้าหมายไม่ได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการสร้างค่านิยมชุดใหม่ให้กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโลก เป็นการกระทำอารยะขัดขืนต่ออำนาจรัฐ (civil disobedience) ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งกระทำด้วยจิตสำนึกต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้

3. ขบวนการสิทธิสตรีในบังกลาเทศและอินเดีย ซึ่งขบวนการเรียกร้องสิทธิในการทำงานนอกบ้านของสตรี (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 27-33) เนื่องจากอยู่ในสังคมประเทศที่ผู้ชายเป็นใหญ่ สตรีในบังกลาเทศและในอินเดียถูกกีดกันสิทธิขั้นพื้นฐานไม่ให้ทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูตนเองหรือครอบครัว เพราะถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง และเกียรติยศของวงศ์ตระกูล จึงมีประเพณีปฏิบัติห้ามไม่ให้ผู้หญิงทำงานนอกบ้าน จึงเกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิของสตรีทั้งสองประเทศขึ้น

4. ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อร้องสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิม (คนอินเดียน) ในลาตินอเมริกา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 33-43) ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิม ในประเทศต่างๆ เช่น ขบวนการของคนอเมริกันอินเดียนและขบวนการของคนอเมริกาเชื้อสายชาวมัวโนลรัฐฮาวายในประเทศสหรัฐอเมริกา ขบวนการของชาวอะบอริจินิสในประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ขบวนการของคนอินเดียนพื้นเมืองในประเทศต่างๆ ในทวีปลาตินอเมริกา ในการเรียกร้องสิทธิของคนพื้นเมืองในประเทศต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การทบทวนเกี่ยวกับสิทธิของคนพื้นเมืองเกิดขึ้น ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของคนพื้นเมืองในประเทศเหล่านี้ไม่ใช่เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อต้องการความเฉพาะเจาะจงหรือเอกลักษณ์ของตนเองให้ได้รับการยอมรับและคนพื้นเมืองก็ได้รับสิทธิในเวลาต่อมา

5. ขบวนการเรียกร้องสิทธิของสตรีอินเดียในประเทศคานาดา (ไชรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 43-45) ประเด็นที่ขบวนการสิทธิสตรีของสตรีอินเดียในประเทศคานาดาเรียกร้องคือ ความอยุติธรรมของพระราชบัญญัติ (the indian act) ของประเทศคานาดาซึ่งนอกจากจะเป็นพระราชบัญญัติที่ไม่ผ่านความเห็นชอบของคนอินเดียในประเทศคานาดาแล้ว ยังเลือกปฏิบัติต่อผู้ชายและผู้หญิงอินเดียแตกต่างกันอย่างน่ารังเกียจ คือ ในพระราชบัญญัติอินเดียฉบับดังกล่าว กำหนดว่าถ้าสตรีอินเดียคนใดแต่งงานกับผู้ชายที่ไม่ใช่คนอินเดียด้วยกันก็จะหมดสภาพความเป็นคนอินเดียทันที กล่าวคือ สูญสิ้นทั้งเอกลักษณ์ของความเป็นคนอินเดียและสูญเสียสิทธิทุกอย่างในฐานะคนอินเดียนด้วย เช่น ไม่มีสิทธิรับมรดก ถูกตัดออกจากเผ่า ห้ามมีบทบาทใด ๆ ในชุมชนอินเดีย ถูกไล่ออกจากบ้านพัก ถูกตัดขาดจากครอบครัว เมื่อตายไปก็ไม่มีสิทธินำศพไปฝังในสุสานตามสิทธิของคนอินเดีย ผลของการต่อสู้ของสตรีอินเดียในประเทศคานาดา ส่งผลให้ศาลโลกมีคำวินิจฉัยในปี ค.ศ. 1981 ว่าการกระทำของรัฐบาลคานาดาในพระราชบัญญัติอินเดียเป็นการกระทำที่ขัดกับหลักสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ และมีการสร้างแรงกดดันรัฐบาลคานาดาในเวทีระดับนานาชาติพร้อมกับการเคลื่อนไหวของสื่อมวลชนต่างๆ นับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของขบวนการเรียกร้องสิทธิของสตรีอินเดียในประเทศคานาดา ส่งผลทำให้รัฐบาลคานาดาทบทวนแก้ไขพระราชบัญญัติดังกล่าวและคืนเอกลักษณ์ตัวตนให้สตรีอินเดียอีกครั้ง

วิวัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย

สำหรับประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง ดังจะพบในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 (4) ระบุว่า ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบ ให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ และ (5) ระบุว่าส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551 : 63) โดยมีกฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองออกมา 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, 2551) เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทย

เราพบปรากฏการณ์ของการเมืองภาคพลเมืองในประเทศไทยหลากหลายกรณี ซึ่งจากการศึกษาของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2553 : 257-348) จิตติมา ผลเสวก (2553) พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์ (2556) ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์แล้วพบว่า การเมืองภาคพลเมืองในประเทศไทยมีหลากหลายกรณี ดังนี้

1. แนวร่วมองค์กรประชาธิปไตย ซึ่งมีมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนเป็นแกนนำ จัดอภิปรายในหัวข้อ “การเมืองภาคพลเมืองเหนือหีบเลือกตั้ง” โดยที่ประชุมเห็นร่วมกันว่า กลุ่มเอ็นจีโอน่าจะร่วมมือกันนำเสนอประเด็นหลักที่เป็นปัญหาร่วมของคนทั้งประเทศ เพื่อเสนอให้การเมืองภาคตัวแทนนำไปแก้ไข โดยเริ่มที่เรื่องที่ดินเป็นปัญหาแรก

2. ตัวแทนคณะกรรมการเรียกร้องสิทธิที่ดินชุมชนบะขาม ตำบลในเมือง จังหวัดขอนแก่น ประกาศหลังเดินทางมารับฟังผลข้อร้องเรียนที่กระทรวงมหาดไทย จะให้โอกาสรัฐตั้งกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่ดิน ที่รัฐอ้างว่าราษฎรบ้านบะขามบุกรุกเข้าไปอยู่ในเขตที่ดินสาธารณะประโยชน์ “โคกตะลุง” แม้ว่าที่ผ่านมาได้มีการตั้งกรรมการขึ้นมาพิจารณาหลายชุด แต่ไม่สามารถให้ความเป็นธรรมกับชาวบ้านได้ ทั้งนี้หากมีปัญหาคงจะยื่นเรื่องให้ศาลปกครองเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 257-348)

3. ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้าน บ้านทุ่งชำเลี้ยว อำเภอกษัตริย์สมุทร จังหวัดชัยภูมิ เกิดจากการประกาศพื้นที่สาธารณะประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ทุ่งชำเลี้ยว ทับซ้อนที่ดินทำกินของราษฎรบ้านทุ่งชำเลี้ยว เมื่อปี 2475 โดยชาวบ้านอยู่อาศัยที่ดินทำกินตั้งต่อก่อนพ.ศ. 2470 กรณีพื้นที่แห่งนี้รัฐได้เข้ารื้อถอนที่พักอาศัยของชาวบ้านและเผาทิ้ง

การต่อสู้ของชาวบ้านพื้นที่นี้ ต่อสู้ตามสิทธิของตนเอง มีการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่ถูกข่มขู่ ถูกจับกุม ถูกฟ้องร้องขึ้นศาล บางคนมีคดีติดตัวมาถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ภาครัฐในระดับท้องถิ่นต้องการพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ทิ้งขยะ (จิตติมา ผลเสวก (บรรณาธิการ), 2553 : 86-96)

4. ปัญหาที่ดินทำกินพื้นที่ป่าดงใหญ่ ตำบลโนนดินแดง ตำบลลำนางราง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านแห่งนี้เกิดจาก รัฐประกาศที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้าน ตำบลโนนดินแดง ตำบลลำนางราง อำเภอโนนดินแดง ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้ได้เข้าไปแผ้วถางเป็นที่ทำกินตั้งแต่ พ.ศ.2509 ทั้งนี้ประกาศจังหวัดบุรีรัมย์เมื่อ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2552 ได้ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปแผ้วถางก่อสร้าง เฝ้าป่าหรือยึดครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ซึ่งปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าดงใหญ่แห่งนี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขมาถึงปัจจุบัน (จิตติมา ผลเสวก (บรรณาธิการ), 2553 : 98-114)

5. ปัญหาที่ดินทำกินบ้านทับเขือ-ปลักหมู ในพื้นที่หมู่ 1 ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และหมู่ 1 ตำบลบ้านนา อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง มีประชาชนประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในพื้นที่นี้ 80 ครอบครัว ปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่นี้ คือ รัฐบาลประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า โดยไม่ได้เดินสำรวจพื้นที่ ทำให้เขตอุทยานแห่งชาติ ทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้าน โดยปัญหานี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ซึ่งพื้นที่นี้ประชาชนเจ้าของพื้นที่ได้เข้ามาทำกินและอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่อยมา รัฐบาลได้ทำการสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ในปี พ.ศ. 2507 หลังสัมปทานป่าไม้ปี พ.ศ. 2515 ชาวบ้านได้จับจองที่ดินทำสวนยางพารา ชาวบ้านอพยพออกนอกพื้นที่ทำกินในช่วงคอมมิวนิสต์เข้ามามาก่อน และได้อพยพกลับเข้ามาทำกินในที่ดินตนเองอีกครั้งตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2525- ปัจจุบัน ปัญหาที่ดินทำกินแห่งนี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขถึงปัจจุบัน (บัณฑิตา อย่างดี ในจิตติมา ผล เสวก (บรรณาธิการ), 2553 : 63)

6. ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้าน ตำบลปะเหลียบ อำเภอปะเหลียบ จังหวัดตรัง ปัญหาที่ดินทำกินพื้นที่นี้ คือ ชาวบ้านถูกกล่าวหาว่าบุกรุกป่า ในขณะที่ชาวบ้านอาศัยในพื้นที่มาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่นี้ ชาวบ้านจะถูกข่มขู่ คุกคาม ถูกจับกุมดำเนินคดีมาโดยตลอด ตั้งแต่ถูกจับกุมขณะพัฒนาเส้นทางเข้าหมู่บ้าน พ.ศ. 2534 ปัจจุบันมีชาวบ้านถูกดำเนินคดีอยู่ 9 ราย อยู่ในชั้นพนักงานสอบสวน 6 ราย ชั้นอัยการ 3 ราย เมื่อมีการดำเนินคดีแล้วจะมีการเรียกค่าเสียหายทางแพ่งด้วย โดยชาวบ้านที่ถูกเรียกค่าเสียหายทางแพ่ง มีจำนวน 5 ราย เป็นเงินประมาณ 11 ล้านบาท

บาท ปัจจุบันปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่นี้ยังไม่ได้รับการแก้ไข (จิตติมา ผลเสวก (บรรณาธิการ), 2553 : 46-53, 78)

7.ชาวบ้านจากเครือข่ายองค์กรชาวบ้านป่าไม้ที่ดินภาคอีสาน (อปท.) ทั้งจากกลุ่มสมัชชาชาวนาชาวไร่ เพื่อรับรองสิทธิที่ดินทำกินและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (สดท.) และ สมัชชาคนจน (สคจ.) จากหลายพื้นที่ปัญหาในจังหวัดภาคอีสาน ได้ทยอยเดินทางมารวมตัวกันที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดขอนแก่น โดยตั้งเวทีปราศรัยเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหา และจัดเสวนาวิพากษ์นโยบายการแก้ปัญหาป่าไม้และที่ดินของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้ออกแถลงการณ์เรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 3 เมษายน 2544 ในการแก้ปัญหาที่ทำกินให้กับชาวบ้านและให้หยุดโครงการอพยพชาวบ้านที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จังหวัดมุกดาหาร รวมถึงยุติการข่มขู่จับกุมดำเนินคดีชาวบ้านทุกรณี (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 269-270)

8. สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สทน.) ยื่นเรื่องต่อศาลจังหวัดลำพูน ขอประกันตัวชาวบ้านจังหวัดลำพูน ที่ถูกตำรวจจับกุมคดีบุกรุกที่ดินของบริษัทสุวิทย์และเพื่อนการเกษตรแออนด์คันทรี่คลับ หลังจากเคยยื่นเรื่องประกันตัวมาแล้วครั้งหนึ่งแต่ศาลยังคงไม่ให้ประกันตัว ทั้งนี้ชาวบ้านถูกจับกุมในข้อหาร่วมกันบุกรุกอสังหาริมทรัพย์ของเอกชน ระหว่างเข้าไปแผ้วถางทำกินที่ดินผืนดังกล่าว ซึ่งหนึ่งในพื้นที่นำร่องปฏิรูปที่ดินตามมติ ครม. วันที่ 9 เมษายน 2545 ที่ สทน. ได้เจรจากับรัฐบาล โดยตกลงกันว่าจะมีการนำร่องปฏิรูปที่ดินรกร้างว่างเปล่า ซึ่งใช้คำประกันหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (npl) และระหว่างการแก้ไขปัญหาที่ดินของราษฎรนั้น จะต้องยุติการข่มขู่ และจับกุมดำเนินคดี แต่ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจได้อ้างว่ามติ ครม. ดังกล่าวยังมาไม่ถึงจังหวัด อย่างไรก็ตามทาง สทน. ยืนยันจะยื่นประกันตัวผู้ต้องหาเพื่อต่อสู้คดีต่อ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินระดับจังหวัดได้ชี้ชัดว่าที่ดินผืนนี้เป็นที่สาธารณประโยชน์ แต่กลับมีการนำไปออกเอกสารสิทธิให้ทางบริษัทครอบครองโดยมิชอบ (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 291-292)

9. ผู้นำกลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ (นกกน.) ระบุว่าช่วงเดือน พฤษภาคม เพียงเดือนเดียวมีสมาชิกของ นกกน. ถูกจับกุมในข้อหาบุกรุกที่ดิน 15 คน และตำรวจได้คัดค้านการยื่นประกันตัว และทราบว่ายังมีการออกหมายจับอีกจำนวนหนึ่ง การจับกุมชาวบ้านข้อหาบุกรุกในครั้งนี้ เป็นไปตามหนังสือจากสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรีลงวันที่ 23 เมษายน 2545 ให้มีการดำเนินการตามกรอบข้อกฎหมายเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม กิติ การยึดที่ดินที่มีปัญหาออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ และที่ดินรกร้างว่างเปล่าของ นกกน. ก่อตัวมาไม่น้อยกว่า 5 ปี แล้ว และขยายแนวออกไปอย่างกว้างขวางในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา โดยใช้วิธีการรวมกันกันเข้ายึดครองที่ดินรกร้างว่างเปล่าไม่ได้ทำประโยชน์ ไม่น้อยกว่า 23 พื้นที่ ใน 2 จังหวัด คือ เชียงใหม่ และลำพูน รวมเนื้อที่เกือบ 10,000 ไร่ มีชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกว่า 15,000 คน (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 293)

10. ชาวบ้านสามตำบลได้แก่ ตำบลม่วง ตำบลห้วยสามพาด และตำบลลุ่มจาน กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี รวมตัวกันลงชื่อกว่าหนึ่งพันคน เรียกร้องให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องทำการจำหน่ายทะเบียน เพิกถอนพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่ชาวบ้าน 3 ตำบลใช้เลี้ยงสัตว์ ทำนา เพาะปลูก เพื่อทำการออกโฉนดจำนวน 40,000 ไร่ เหตุผลของข้อเรียกร้องดังกล่าว มาจากความหวั่นเกรงว่าโครงการเหมืองแร่โปแตชจะเข้ายึดพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่ชาวบ้านใช้เพาะปลูก เลี้ยง

สัตว์ ทำนา มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เนื่องจากเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 319)

11. กรมที่ดินมีคำสั่งเพิกถอนโฉนดในโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เลขที่ 15024 เนื้อที่ 343 ไร่ 3 งาน 29 ตารางวา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งออกให้แก่บริษัท ปาล์มบีช ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด หลังจากพบว่าเป็นการออกเอกสารโดยมิชอบด้วยกฎหมาย (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 325)

12. สมาชิกสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ประมาณ 2,000 คน ชุมนุมกันที่จังหวัด เชียงใหม่ เรียกร้องให้รัฐบาลเร่งดำเนินการแก้ปัญหาการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ในพื้นที่ อำเภอบางช้าง จังหวัดลำพูน โดยขอให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยจัดประชุมเพื่อ แก้ปัญหาเร่งด่วนในวันรุ่งขึ้น ผู้ชุมนุมระบุว่า คณะกรรมการระดับจังหวัดตรวจสอบแล้วพบว่ามีปัญหา จริง แต่กระบวนการของภาครัฐกลับเน้นไปที่การจับกุมเกษตรกรผู้บุกรุกที่ดินมากกว่าดำเนินการ ตรวจสอบปัญหาการออกเอกสารสิทธิ์และการถือครองที่ดินในเขตส.ป.ก. ทั้งๆ ที่หลักฐานเบื้องต้นชี้ว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีส่วนในการทุจริตด้วยอย่างแน่นอน (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 326)

13. สมัชชาคนจน ร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ดอนคำพวง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ประมาณ 200 คน นำโดยนายทองเจริญ ศรีหาธรรม ยื่นหนังสือต่อนายจิรศักดิ์ เกษณียบุตร ผู้ว่า ราชการจังหวัดอุบลราชธานี เรียกร้องให้จับกุมนายทุนที่เข้าไปยึดครองที่ดินบนเกาะดอนคำพวง ซึ่งเป็นเกาะสาธารณะขนาดพื้นที่กว่า 400 ไร่ อยู่กลางแม่น้ำมูล เพราะการยึดครองเกาะ แล้วยางทาง และตัดต้นไม้ เพื่อสร้างที่พักบริการนักท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของเกาะเป็นอย่างมาก (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 : 327)

14. ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้าน บ้านคลองโยง ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัด นครปฐม ซึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านคลองโยงต้องจ่ายค่าเช่าที่ทำนาแพงกว่าเดิมมากมายจนเป็นเหตุ ให้ต้องรวมตัวกันต่อสู้กับอำนาจรัฐ เดิมชาวบ้านจ่ายค่าเช่าทำนากับสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยง ภายใต้กรมส่งเสริมสหกรณ์ พอกรมธนารักษ์เข้ามาดำเนินการกลับเรียกเก็บค่าเช่าที่ทำนาแพงมาก เดิมชาวบ้านเช่านา ไร่ละ 180 ต่อปี แต่ต้องมาจ่ายค่าเช่าไร่ละ 3,600 บาทต่อปี (ประภาส ปันตบแต่ง, 2556 : 132-133)

ปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้าน บ้านคลองโยงแห่งนี้เป็นที่มาของการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่ ประสบผลสำเร็จ คือ เริ่มตั้งแต่ชาวบ้านรวมตัวกันต่อสู้เรื่องค่าเช่าที่ดินทำนาที่แพงโหมเหี้ยม มาตั้งแต่ พ.ศ.2549 และได้ยกระดับการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในที่ดินทำกินและการคัดค้านการเรียกเก็บค่า เช่าที่ดินของกรมธนารักษ์ในกรณีที่ดินราชพัสดุคลองโยง จากการเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่นเป็นการ ขยายระดับการรับรู้ไปยังสาธารณะ ซึ่งแกนนำได้ใช้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญ เป็นยุทธศาสตร์การ เคลื่อนไหวที่เป็นการต่อสู้ ด้วยข่าวสาร แกนนำชาวบ้านเป็นผู้ผลิตข่าวสาร และอยู่ในฐานะผู้นำเสนอ ข่าวสารที่ชาวบ้านต้องการให้สาธารณชนรับรู้

พื้นที่สื่อในการนำเสนอประเด็นปัญหาและการทวงถามการแก้ไขปัญหาจากภาครัฐผ่านพื้นที่ สื่อ ทำให้ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้านคลองโยง ออกมาในรูปแบบ ของโฉนดชุมชน ณ ปัจจุบัน (เมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2554) ทั้งนี้ สื่อที่ใช้ต่อสู้กับอำนาจรัฐมี 4 ประเภท (ประภาส ปันตบแต่ง, 2556 : 139-155) ดังนี้

1. สื่อกระจายภาพและเสียงรายการทางสถานีโทรทัศน์ จำนวน 2 รายการ ได้แก่ รายการ นักข่าวพลเมือง รายการเวทีสาธารณะ ซึ่งออกอากาศรวมกันมากกว่า 20 ตอน
2. สื่อใหม่หรือสื่อออนไลน์บทความลงเว็บไซต์กรุงเทพมหานคร จำนวน 14 บทความ
3. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ นิตยสารเวทีในบทความชื่อ “บ้านปากด้วยนโยบายปฏิรูปที่ดิน”
4. พื้นที่ในการสื่อสารอื่นๆ ได้แก่ เวทีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น เช่น การประชุมสมาชิกสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง หรือเวทีการประชุมเสวนาในสถาบันวิชาการ เช่น เวทีการปรึกษาหารือเรื่อง “ปัญหาในสิทธิที่ดินของชาวนาคลองโยง : บทบาทและความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชนในการหาทางออก”

นริศร ทองธิราช (2550) ได้ทำศึกษาเรื่อง “นโยบายของรัฐกับปัญหาที่ดินของเกษตรกร : กรณีศึกษา การแก้ไขปัญหาเกษตรกรที่จังหวัดสกลนคร” พบว่า ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินของเกษตรกร คือ ปัญหาการใช้กรรมสิทธิ์ที่ดินที่ราษฎรได้ขอยุ่อาศัยและทำกินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่สาธารณะประโยชน์ ที่ราชพัสดุ และเขตที่ดินในพื้นที่ที่ประกาศเขตปฏิรูปที่ดินเพียงพื้นที่บางส่วน นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่ดินถูกทอดทิ้งให้ รกร้างว่างเปล่า ไม่ถูกใช้ประโยชน์หรือไม่ถูกประเภทไม่มีประสิทธิภาพ ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ทำให้ที่ดินที่เป็นทรัพย์สินของชาติจำนวนมาก เป็นทรัพย์สินที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (non-performing asset) หรือก่อให้เกิดรายได้เพียงเล็กน้อยไม่คุ้มค่า และปัญหาเกษตรกรผู้ไม่มีสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมายในที่ดินที่ครอบครองทำประโยชน์ เกษตรกรส่วนใหญ่ครอบครองทำประโยชน์จากที่ดิน มาเป็นเวลานาน แต่ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ หรือรับรองสิทธิในที่ดิน

ทั้งนี้ ปัญหาของประบวนการเมืองภาคพลเมืองดังกล่าวมาข้างต้น ส่วนใหญ่มักเกิดจากการดำเนินนโยบายของรัฐ การดำเนินการโครงการของรัฐ หรือการดำเนินงานของเอกชนที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนในการดำรงชีวิตของประชาชน และรัฐไม่ได้แก้ไขหรือเข้าไปแก้ไขไม่เสร็จสิ้น ส่งผลให้ประชาชนเจ้าของปัญหาในพื้นที่นั้นได้ลุกขึ้นต่อสู้แก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบด้วยตนเอง จึงเกิดมิติการเมืองภาคพลเมืองเกิดขึ้นในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ